

Иван Тургенев
В навечерието

I

На брега на Москва-река, близо до Кунцово, през един от най-горещите летни дни на 1853 година на тревата, под сянката на една висока липа, лежаха двама младежи. Единият, наглед двадесет и три годишен, висок, мургав, с остър и малко крив нос, с високо чело и със сдържана усмивка на дебелиите си устни, лежеше по гръб и замислено гледаше в далечината, леко присвил малките си сиви очички; другият лежеше по корем, подпрял с две ръце къдравата си светлоруса глава, и също гледаше някъде в далечината. Той беше три години по-голям от другаря си, но изглеждаше много по-млад; мустаците му бяха едва наболи, а на брадата му се виеше лек пух. Имаше нещо детски миловидно, нещо привлекателно изящно в дребните черти на свежото му кръгло лице, в приятните му кафяви очи, в красивите изпъкнали устнички и бели ръчички. Всичко в него излъчваше щастлива веселост на здрав човек, излъчваше младост – безгрижие, самонадеяност, разгаленост, младежка прелест. Той и въртеше очите си, и се усмихваше, и подпираше глава, както правят децата, които знаят, че ги гледат с радост. Беше с широко бяло палто, като блуза; синьо шалче обвиваше тънката му шия, измачкана сламена шапка бе захвърлена в тревата до него.

В сравнение с него другарят му изглеждаше старец и никой не би помислил, гледайки тромавата му фигура, че и той се наслаждава, че и на него му е добре. Той лежеше неудобно; голямата му, горе широка, долу заострена глава стоеше неудобно на дългата шия; неудобно беше самото положение на ръцете му, на тялото му, плътно пристегнато от къс черен сюртук, на дългите му като на скакалец крака, свити в коленете. При все това в него се чувствуваше добре възпитаният човек; отпечатък на „благовъзпитаност“ личеше в цялото му тромаво същество, а лицето му, некрасиво и дори малко смешно, изразяваше навик към размисъл и доброта. Казваше се Андрей Петрович Берсенев; другарят му, светлорусият младеж, се наричаше Шубин, Павел Яковлич.

– Защо не лежиш като мене, по корем? – започна Шубин. – Така е много по-добре. Особено да дигнеш крака и да чукаш токове един о друг – ей така. Тревата под носа ти: омръзне ли ти да зяпаш пейзажа, гледай как някоя тумбеста буболечка пълзи по стръкчето или как някоя мравка се лута насам-натам. Повярвай ми, така е по-добре. А ти си взел сега някаква псевдокласическа поза, същинска балерина, облакътена на

картонена скала. Спомни си, че сега имаш пълно право да почиваш. Шегата ли е това: да станеш трети кандидат! Починете си, сър; престанете да се напрягате, отпуснете се!

Шубин произнесе цялата тая реч под носа си, полулениво-полушеговито (разглезените деца говорят така с приятелите на семейството, които им донасят бонбони), и недочакал отговор, продължи:

– Най-много ме учудва в мравките, бръмбарите и другите господа насекоми тяхната удивителна сериозност; тичат назад-напред с такива важни физиономии, сякаш и техният живот значи нещо! Представете си, човекът, царят на създаването, висше същество, ги гледа, а те не му обръщат внимание: и току-виж, някой комар кацнал на носа на царя на създаването и започнал да го използва за храна. Това е обидно. Но, от друга страна, с какво техният живот е по-лош от нашия? И защо да не си придават важност, щом ние си позволяваме да важничим? Е, философе, разреши ми тая задача! Защо мълчиш, а?

– Какво? – продума сепнато Берсенев.

– Какво! – повтори Шубин. – Приятелят ти излага пред тебе дълбоки мисли, а ти не го слушаш.

– Любувах се на гледката. Погледни как блестят тия поля на слънцето! (Берсенев малко фъфлеше.)

– Чудо колъор – рече Шубин. – С една дума, природа!

Берсенев поклати глава.

– Ти би трябвало повече от мене да се възхищаваш от всичко това. То е по твоята част: ти си художник.

– Не, то не е по моята част – възрази Шубин и тури шапката си на тила. – Аз съм месар; моята работа е месото, да моделирам месо, рамене, крака, ръце, а тука и форма няма, завършеност няма, разпръснало се на всички страни... Иди го лови!

– Но и тука има красота – забеляза Берсенев. – А ти свърши ли своя барелиеф?

– Кей?

– Детето с козела.

– По дяволите, по дяволите, по дяволите! – извика провлечено Шубин. – Погледнах истинските майстори, старите, антиките, и разбих моята глупост. Ти ми показваш природата и думаш: „И тука има красота.“ Разбира се, във всичко има красота, дори и в твой нос има красота, но подир всяка красота няма да тичаш. Старите – те не са тичали подир нея, тя сама е слизала в техните творения, откъде – бог знае, от небето ли, откъде ли. Целият свят им е принадлежал; ние не можем да се

простираме така нашироко; ръцете ни са къси. Ние хвърляме въдицата в една точица и дебнем. Клъвне ли – браво! – а не клъвне ли...

Шубин изплези език.

– Чакай, чакай – възрази Берсенев. – Това е парадокс. Ако ти не съчувствуващ на красотата, ако не я обичаш навсякъде, гдето и да я срещнеш, тя и в изкуството няма да ти се удаде. Ако прекрасната гледка, прекрасната музика нищо не говорят на душата ти, искам да кажа, ако ти не им съчувствуващ...

– Ех ти, съчувственико! – извика Шубин и сам се засмя иа новоизнамерената дума, а Берсенев се замисли. – Не, брат – продължи Шубин, – ти си умей, философ, трети кандидат в Московския университет, с тебе е опасно да спори човек, особено някакъв си незавършил студент като мене; но виж какво ще ти кажа: освен изкуството си аз обичам красотата само у жените... у момичетата, и то от известно време...

Той се обърна по гръб и сложи ръце под главата си, Няколко мига минаха в мълчание. Тишината на пладнешката жегга тегнеше над сияещата и заспала земя.

– Да, стана дума за жените – заговори пак Шубин. – Защо някой не вразуми Стахов? Вижда ли го в Москва?

– Не.

– Съвсем се е побъркал старецът. По цели дни седи при своята Августина Христиановна, скучае страшно, но седи. Зяпат се един друг, тъй глупаво... Дори ти е противно да ги гледаш. Чудно нещо! С какво семейство бог е сподобил този човек: но не, само Августина Христиановна и никоя друга! Не знам нищо по-отвратително от нейната патешка физиономия! Тия дни моделирах карикатурата ѝ, в дантановски стил. Не стана лоша, ще ти я покажа.

– А бюстът на Елена Николаевна – попита Берсенев – напредва ли?

– Не, братко, не напредва. От това лице можеш да изпаднеш в отчаяние. Погледнеш – чисти линии, строги, прави; струва ти се, не е трудно да постигнеш прилика. Но не е в това работата!... Просто ти се изплъзва. Забелязал ли си как слуша тя? Нито една черта не трепва, само изразът на погледа непрекъснато се мени, а от него се променя цялата физиономия. Какво може да направи тука един скулптор, и при това лош! Чудно същество... странно същество – прибави той след кратко мълчание.

– Да; тя е чудно момиче – повтори след него Берсенев.

– А е дъщеря на Николай Артемевич Стахов! Иди след това разсъждавай за кръвта, за рода. И интересно е, че тя действително е негова

дъщеря, прилича на него, и на майка си прилича, на Ана Василевна. Аз искрено уважавам Ана Василевна, тя е моя благодетелка; по все пак тя е кокошка. Откъде се е взела тая душа у Елена? Кой е запалил тоя огън? Ето ти пак задача, философе!

Но „философът“ както преди нищо не отговори! Берсенев изобщо не многоглаголствуваше и когато говореше, се изразяваше неумело, със запъвания, без нужда разперваше ръце; а този път някакво особено спокойствие бе обзело душата му, спокойствие, прилично на умора и тъга. Той наскоро се бе преместил извън града след дълга и трудна работа, която му отнемаше по няколко часа на ден. Бездействието, блаженството и чистотата на въздуха, съзнанието за постигнатата цел, своенравният и небрежен разговор с приятеля, ненадейно извиканият образ на милото същество, всички тия разнообразни и същевременно, кой знае защо, сходни впечатления се сляха у него в едно общо чувство, което го и успокояваше, и вълнуваше, и обезсилваше... Той беше много нервен младеж.

Под липата беше прохладно и спокойно; прилетелите в кръга на нейната сянка мухи и пчели бръмчаха сякаш по-тихо; чистата дребна трева, с изумруден цвят, без златни оттенъци, не се поклащаше; високите стъбълца стояха неподвижно като омагьосани; като мъртви висяха малките гроздове жълти цветове по ниските клони на липата. Сладката миризма с всяко вдишване проникваше дълбоко в гърдите, а гърдите охотно я поемаха. В далечината, отвъд реката, до небосклона всичко блестеше, всичко гореше; от време на време там подухваше ветреца и раздробяваше и усиливаше блясъка; лъчиста пара трептеше над земята. Птици не се чуваха: те не пеят в жегата; но шурците цвъртяха навсякъде и приятно беше да слушаш тоя зноен звук на живота, седейки на прохладата, на спокойствие: той навяваше сън и будеше мечти.

– Забелязал ли си – започна изведнъж Берсенев, като си помагаше с движения на ръцете – какво странно чувство буди у нас природата? Всичко в нея е така пълно, така ясно, искам да кажа, така доволно от себе си и ние разбираме това и му се любуваме, а в същото време тя, поне у мене, всякога буди някакво безпокойство, някаква тревога, дори тъга. Какво значи това? Дали по-силно съзнаваме пред нея, пред нейното лице, цялото свое несъвършенство, своята обърканост, или пък ни е малко това удовлетворение, с което тя се задоволява, а другото, тоест, искам да кажа, онова, от което ние имаме нужда, липсва в нея.

– Хм – възрази Шубин, – ще ти кажа, Андрей Петрович, откъде иде всичко това. Ти описа чувствата на самотния човек, който не живее, а

само гледа и се възторгва. Защо ще гледаш? Живей и ти и ще бъдеш силен. Колкото и да чукаш на вратата на природата, тя не щети се откликне с разбрана дума, защото я няма. Ще звучи и стене като струпа, по песен от нея не чакай, Живата душа – тя ще се откликне, и преди всичко женската душа. И затова, благородни ми приятелю, съветвам те да си намериш другарка на сърцето и всички твои тъжни чувства веднага ще изчезнат. Ето онова, „от което имаме нужда“, както казваш ти. Та тази тревога, тази тъга, та това е просто един вид глад. Дай на стомаха истинска храна и всичко веднага ще бъде в ред. Заеми мястото си в пространството, бъди тяло, братко мой! Пък и какво е това, защо ти е природата? Чуй само: любов... каква силна, огнена дума! Природа... какъв студен, школки израз! И затова (Шубин запя): „Да живее Маря Петровна!“ Или не – прибави той, – не Маря Петровна, но все едно! Ву ме компрене.¹

Берсенеv се понадигна и опря брадичка на сключените си ръце.

– Защо се подиграваш – продума той, без да гледа другаря си, – защо се шегуваш? Да, ти си прав: любов – това е велика дума, велико чувство... Но за коя любов говориш ти?

Шубии също се понадигна.

– За коя любов? За която искаш, само да е налице. Признавам, според мене съвсем няма различни видове любов. Щом си обикнал...

– От цялата си душа... – подхвана Берсенеv.

– Е, да, от само себе си се разбира, душата не е ябълка; не можеш да я разделиш. Щом си обикнал, ти имаш право. А аз не съм мислил да се шегувам. В сърцето ми сега има такава нежност, то е така смекчено... Аз исках само да обясня защо природата, както казваш, ни действа така. Затова защото тя буди у нас нужда от любов, а е безсилна да я удовлетвори. Тя ни гласка тихо към други, живи прегръдки, а пие не я разбираме и чакаме нещо от самата нея. Ах, Андрей, Андрей, прекрасно е това слънце, това небе, всичко, всичко наоколо ни е прекрасно, а ти тъжиш; но ако в този момент ти държеше в ръката си ръката на любимата жена, ако тази ръка и тази жена бяха твои, ако ти дори гледаше с нейните очи, чувствуваше не със своето самотно, а с нейното чувство – не тъга, Андрей, не тревога щеше да буди в тебе природата, и нямаше да забелязваш ти нейната красота; самата тя щеше да се радва и да пее, щеше да приглася на твоя химн, защото тогава ти щеше да дадеш на нея, нямата природа, език! Шубин скочи на крака и се разходи два пъти назад-

1. Ти ме разбираш (фр.).

напред, а Берсенев наведе глава и лицето му се покри със слаба червенина.

– Не съм съвсем съгласен с тебе – започна той, – не всякога природата ни говори за... любов. (Той не изрече тая дума изведнаж.) Тя ни и заплашва; тя ни напомня за страшни... да, за недостъпни тайни. Нали тя трябва да пи погълне, и не ни ли поглъща непрестанно тя? В нея има и живот, и смърт; и смъртта в нея говори също тъй високо, както и животът.

– И в любовта има живот и смърт – прекъсна Шубин.

– А после – продължи Берсенев, – когато аз например стоя напролет в гората, в зеления гъсталак, когато ми се струва, че чувам романтичните звуци на Обероновия рог (на Берсенев му етапа малко неудобно, когато изрече тия думи) – нима и това...

– Жажда за любов, жажда за щастие, нищо повече! – подзе Шубин – И аз познавам тия звуци, и аз познавам онова умиление и очакване, които обземат душата в сянката на гората, в недрата ѝ, или вечер, в откритите поля, когато слънцето залязва и реката дими зад храстите. Но и от гората, и от реката, и от земята, и от небето, от всяко облаче, от всяка тревичка аз чакам, аз искам щастие, във всичко усещам неговото приближаване, чувам неговия зов. „Моят бог – е бог светъл и весел!“ Така бях започнал едно стихотворение; признай, славеи е първият стих, но втория не можах да съчиня. Щастие! Щастие! Докато животът не е минал, докато всичките ни органи са в наша власт, докато вървим не надолу, а нагоре! Дявол да го вземе – продължаваше Шубин с внезапен порив, – ние сме млади, не сме изроди, не сме глупави: ние ще извоюваме щастieto си!

Той тръсна кядри и самоуверено, почти предизвикателно погледна нагоре, към небето. Берсенев вдиша очи към него.

– Нима няма нищо по-висше от щастieto? – проговори той тихо.

– А например? – запита Шубин и се спря.

– Ето например ние с тебе, както ти казваш, сме млади и, да речем, добри хора; всеки от нас иска щастие за себе си... Но дали думата „щастие“ е такава, че да може да ни свърже, да ни възпламени и двамата, да пи накара да си подадем ръка? Не е ли егоистична, искам да кажа, не е ли разединяваща тази дума?

– А ти знаеш ли такива думи, които свързват?

– Да, и те не са малко, и ти ги знаеш.

– Хайде де! Кои са тия думи?

– Да речем, изкуство – тъй като ти си художник, родина, наука,

свобода, справедливост.

– А любов? – попита Шубин.

– И любов е свързваща дума; но не онази любов, за която ти сега жадуваш: не любовта-наслаждение, а любовта-жертва.

Шубин се намръщи.

– Това е добре за немците; а аз искам да обичам за себе си; аз искам да бъда номер първи.

– Номер първи – повтори Берсенеv. – А аз мисля, че да бъдеш номер втори – това е цялото предназначение на нашия живот.

– Ако всички постъпват така, както ти съветваш – промълви с тъжна гримаса Шубин, – никой на земята няма да яде ананаси: все ще ги оставя на другите.

– Значи, ананасите не са нужни; впрочем не се бой: всякога ще се намерят хора, готови да отнемат дори хляба от чуждата уста.

Двамата приятели помълчаха.

– Тия дни пак срещнах Инсаров – започна Берсенеv, – поканих го у дома; искам непременно да го запозная с тебе... и със Стахови.

– Кой е тоя Инсаров? Ах, да, онзи сърбин или българин, за когото ти ми говори? Патриотът? Дали той не ти е внушил всички тия философски мисли?

– Може би.

– Необикновен индивид, а?

– Да.

– Умен? Даровит?

– Умен?... Да. Даровит? Не зная, но не мисля.

– Не? Тогавя какво е забележителното у него?

– Ще видиш. А сега, мисля, е време да вървим. Ана Василевна вероятно пи чака. Колко ли е часът?

– Три. Да вървим. Колко е задушно! Този разговор запаля цялата ми кръв. Имаше един момент, когато и ти... ненапрасно съм художник – всичко забелязвам. Признай си, занимава те някоя жена...

Шубин искаше да види лицето на Берсенеv, потоп се обърна и излезе изпод липата. Шубин тръгна след него, като пристъпяше нехайно-грациозно с малките си крачка. Берсенеv се движеше трмаво, високо вдигаше рамене, изпъваше шия; но все пак той изглеждаше по-порядъчеи човек от Шубин, повече джентълмен, бихме казали, ако тази дума не бе толкова изтъркана у нас.

Младите хора слязоха към Москва-река и тръгнаха по брега й. От водата лъхаше свежест и тихият плясък на малките вълни галеше слуха.

– Бих се окъпал пак – заговори Шубин, – но се боя да не закъснеем. Погледни реката: сякаш ни примамва. Древните гърци биха я взели за нимфа. Но ние не сме гърци – о нимфо! – ние сме дебелокожн скити.

– Ние имаме русалки – забеляза Берсенев.

– Махай се с твоите русалки! Защо ми са на мен, ваятеля, тези изчадия на изплашената студена фантазия, тези образи, родени в задушната колиба, в мрака на зимните пощи? Аз имам нужда от светлина, простор... Кога ли, боже мой, ще замина за Италия? Кога...

– Тоест, искаш да кажеш, за Малорусия?

– Срамно е, Андрей Петрович, да ме упрекваш за една необмислена глупост, за която аз и без това горчиво се разкайвам. Е да, аз постъпих като глупак: предобрата Ана Василевна ми даде пари да замина за Италия, а аз отидох при хохолите, да ям галушки и...

– Не се доизказвай, моля ти се – прекъсна го Берсенев.

– И все пак ще кажа, че тези пари не бяха изразходвани напразно. Аз видях там такива типове, особено женски... Но, разбира се, аз зная: никъде другаде освен в Италия няма спасение!

– Ти ще заминеш за Италия – продума Берсенев, без да се обръща към него, – но нищо няма да направиш. Само ще размахваш криле и няма да полетиш. Знаем ви ние вас!

– Но Ставасер полетя... И не само той. А ако не полетя – значи, че съм морски пингвин, без криле. Тука аз се задушавам, искам да отида в Италия – продължаваше Шубин, – там е слънце, там е красотата...

В този миг по пътеката, по която вървяха двамата приятели, се зададе едно младо момиче с широка сламена шапка и розово чадърче на рамо.

– Но какво виждам! И тука насреща ни иде красотата! Привет от смирения художник на очарователната Зоя! – извика изведнъж Шубин и замахна театрално с шапка.

Младото момиче, към което бе отправено това възклицание, се спря, закани му се с пръст и когато двамата приятели приближиха, заговори със звънко гласче, като изговаряше малко неясно „р“.

– Защо вие, господа, не идвате да обядвате? Трапезата е сложена.

– Какво чувам? – заговори, като плесна с ръце, Шубин, – Нима вие, възхитителна Зоя, в тая жега сте се решили да тръгнете да ни търсите? Така ли трябва да разбирам смисъла на вашите думи? Кажете, наистина ли? Или не, по-добре не произнасяйте тая дума: в същия миг ще умра от разкаяние.

– Ах, престанете, Павел Яковлевич – възрази с досада момичето, –

защо вие никога не говорите с мене сериозно! Аз ще се разсърдя... – добави тя с кокетна гримаса и нацупи устнички.

– Вие няма да ми се разсърдите, идеална Зоя Никитишна; вие не ще пожелаете да ме хвърлите в мрачната бездна на безумно отчаяние. А да говоря сериозно, не умея, защото съм несериозен човек.

Момичето сви рамене и се обърна към Берсенев.

– Той винаги е такъв: отнася се с мене като с дете; а аз вече минах осемнадесет години. Вече съм голяма.

– О боже! – простена Шубин и подбели очи, а Берсенев се усмихна мълчаливо.

Момичето тропна с крак.

– Павел Яковлевич! Ще се разсърдя! Helene беше тръгнала с мене – продължи тя, – но остана в градината. Жегата я уплаши, но аз не се страхувам от жегата, Да вървим.

Тя тръгна напред по пътеката, като поклащаше леко тънката си снага при всяка стъпка и като отмяташе с хубавата си ръчичка в черна ръкавица меките дълги масури от лицето си.

Приятелите тръгнаха след нея (Шубин ту безмълвно притискаше ръце към сърцето си, ту ги дигаше над главата си) и след няколко минути се намериха пред една от многобройните дачи около Кунцово. Малка дървена къщичка с мецанин, боядисана в розово, се виждаше сред градината и някак наивно надничаше иззад зеленината на дърветата. Зоя първа отвори вратичката, изтича в градината и извика: „Доведох скитниците!“ Младо момиче с бледо и изразително лице стана от скамейката близо до пътеката, а на прага на къщата се показа дама в лилава копринена рокля и като вдигна над главата си батистено бродирало шалче, за да се запази от слънцето, усмихна се меланхолично и лениво.

Ана Василевна Стахова, по баща Шубина, на седем години бе останала кръгло сираче и наследница на доста голямо имение. Тя имаше и много богати, и много бедни роднини; бедните – по бащина линия, богатите – по майчина: сенаторът Волгии и князете Чикурасови. Княз Ардалион Чикурасов, назначен за пени настойник, я настани в най-добрия московски пансион, а след излизането ѝ от пансиона я взе у дома си. Той живееше светски живот и през зимата даваше балове. Бъдещият мъж на Ана Василевна, Николай Артемович Стахов, я завладя на един от тия балове, гдето тя беше в „прелестна розова рокля с накит от малки рози“. Тя пазеше тоя накит... Николай Артемович Стахов, син на запасен генерал, ранен през дванадесетата година и получил доходно място в Петербург, на шестнадесет години бе постъпил в юнкерската школа и

бе станал гвардеец. Той беше красив, добре сложен и минаваше едва ли не за най-добрия кавалер на вечеринките от средна ръка, които предимно посещаваше: във висшето общество той нямаше достъп. От младини живееше с две мечти: да стане флигел-адютант и да се ожени изгоднo; с първата мечта той скоро се прости, но още по-здраво се хвана за втората. Затова всяка зима отиваше в Москва. Николай Артемович добре говореше френски и минаваше за философ, защото не гуляеше. Още като подпоручик той вече обичаше настойчиво да спори, например за това: може ли човек през целия си живот да обиколи цялото земно кълбо, може ли да знае какво става на морското дъно – и винаги поддържаше, че не може.

Николай Артемович минаваше вече двадесет и пет години, когато „пипна“ Ана Василевна; даде си оставката и отиде на село да се занимава със стопанството. Селският живот скоро му омръзна, а имението беше дадено под аренда; той се засели в Москва, в къщата на жена си. На младини не беше играл никакви игри, а тук се пристрасти към лотото, а когато го забраниха, към картите. В къщи той скучаеше; сприятел се с една вдовица от немски произход и прекарваше при нея почти всичкото си време. През лятото на петдесет и третата година той не отиде в Кунцово: остана в Москва, уж да използва минералните води; всъщност не му се искаше да се раздели със своята вдовица. Впрочем той и с нея разговаряше малко, а повече спореше: дали може да се предсказва времето и т.н. Веднъж някой го нарече *frondeur*; този епитет много му се хареса. „Да – мислеше той, като отпушаше самодоволно ъглите на устата си и се поклащаше, – мене лесно не можеш задоволи и не можеш измами.“ Фрондърството на Николай Артемович се състоеше в това, че като чуе например думата „нерви“, ще каже: „А какво е това нерви?“ Или някой помене пред него за успехите на астрономията, а той ще каже: „А вие вярвате ли в астрономията?“ А когато искаше окончателно да срази противника, казваше: „Всичко това са само фрази.“ Трябва да се признае, че за много хора такива възражения се струваха (и досега се струват) неопровержими; по Николай Артемович съвсем не подозираше, че Августина Христиановна в писмата си до своята братовчедка Феодолинда Петерзилиус го наричаше *mein Pinselchen*².

Жената на Николай Артемович, Ана Василевна, беше дребна и слабичка жена, с тънки черти на лицето, склонна към вълнение и тъга. В пансиона тя се занимаваше с музика и четеше романи, после изостави

2. Моето глупаче (нем.).

всичко това; започна да се труфи, и това остави; зае се с възпитан нето на дъщеря си, и това я умори и тя я предаде в ръцете на гувернантката; накрая единственото, което правеше, беше да тъжи и мълчаливо да се вълнува. Раждането на Елена Николаевна разстрои здравето ѝ и тя вече не можеше да има деца; Николай Артемович загатваше за това обстоятелство, за да оправдае познанството си с Августина Христиановна. Изневярата на мъжа ѝ много огорчаваше Ана Василевна; особено ѝ беше мъчно, че веднаж той с измама подари на своята немкиня чифт сиви коне от нейната, на Ана Василевна, конюшня. В очи тя никога не го укоряваше, но скришом се оплакваше от него подред на всички в къщи, дори на дъщеря си. Ана Василевна не обичаше да излиза; приятно ѝ беше, когато имаше в къщи гост и той разказваше нещо; в самота тя веднага се побеляваше. Сърцето ѝ беше много любещо и меко: животът бързо я беше пречупил.

Павел Яковлевич Шубин ѝ се падаше далечен племенник. Баща му служеше в Москва. Братята му постъпиха в кадетския корпус; той беше най-малкият, любимец на майка си, с нежно телосложение: той си остана в къщи. Гласяха го за университета и с мъка го издържаха в гимназията. От ранни години той започна да проявява склонност към скулптурата; важният сенатор Волгин видя веднаж една негова статуйка у леля му (тогава той беше на шестнадесет години) и заяви, че възнамерява да вземе под свое покровителство младия талант. Внезапната смърт на бащата на Шубин едва не промени цялото бъдеще на младия човек. Сенаторът, покровител на таланти, му подари гипсов бюст на Омир – и толкова; по Ана Василевна му помогна с пари и той криво-ляво постъпи деветнадесет-годишен в университета, в медицинския факултет. Павел не чувствуваше никакво влечение към медицината, по поради съществуващия по онова време брой на студентите беше невъзможно да постъпи в някой друг факултет; при това той се надяваше да изучи анатомията. По не научи анатомията; не записа втори курс и недочакал изпита, напусна университета, за да се посвети изключително на призванието си. Той се трудеше усърдно, но не редовно; скиташе из околностите на Москва, моделираше и рисуваше портрети на селски момичета, срещаше се с е разни хора, млади и стари, повече и по-малко важни, с италиански скулптори-занаятчии и руски художници, не искаше да чуе за академията и не признаваше ни един професор. Той безспорно беше талантлив: в Москва вече го знаеха. Майка му, по рождение парижанка, от добро семейство, добра и умна жена, го научи френски, залягаше и се грижеше за него денем и нощем, гордеше се с него и умирайки още

млада от туберкулоза, помоли Ана Василевна да го вземе при себе си. Тогава той караше двадесет и първата си година. Ана Василевна изпълни нейното последно желание: той живееше в една малка стаичка в пристройката към дачата.

– Но хайде да обядваме, хайде – каза с жаловит глас домакинята и всички тръгнаха към трапезарията. – Седнете до мене, Зое – промълви Ана Василевна, – ти, Helene, забавлявай гостенина, а ти, Paul, моля ти се, мирувай и не дразни Зое. Днес ме боли глава.

Шубин пак изви очи към небето; Зое му отговори с полуусмивка. Тази Зое, или по-точно Зоя Никитишна Мюлер, беше миличка, малко разногледа порусена немкиня, с раздвоено на края носле и червени мънички устнички, руса, пълничка. Тя пееше доста добре руски романси, хубавичко свиреше на пиано разни ту веселички, ту тъжни парченца; обличаше се с вкус, но някак си по детски и прекалено спретнато. Ана Василевна я беше взела за компаньонка на дъщеря си, а почти винаги я държеше при себе си. Елена не се оплакваше от това: тя просто не знаеше какво да говори със Зоя, когато се случеше да остане с нея насаме.

Обедът продължи доста дълго; Берсенев разговаряше с Елена за университетския живот, за своите намерения и надежди; Шубин се вслушваше и мълчеше, ядеше с преувеличена охота, като хвърляше от време на време комично-тъжни погледи на Зоя, която му отговаряше с все същата флегматична усмивчица. След обета Елена, Берсенев и Шубин тръгнаха към градината; Зоя погледна след тях и като сви леко рамене, седна при пианото. Ана Василевна измърмори уж: „Защо и вие не отидете да се разходите? – но без да дочака отговор, добави: – Изсвирете ми нещо тъжно...“

– „La dernière pensee“ de Weber?³ – попита Зоя.

– Ах, да, от Вебер – промълви Ана Василевна, отпусна се в креслото и една сълза се появи на ресниците ѝ.

В това време Елена поведе двамата приятели към беседката от акации с дървена масичка по средата и със скамейки наоколо. Шубин се огледа, подскочи няколко пъти и като пошепна: „Почакайте!“, изтича до стаята си, донесе парче глина и започна да моделира фигурата на Зоя, като клатеше глава, мърмореше и се смееше.

– Пак старите шегги – каза Елена, като погледна работата му, и се обърна към Берсенев, с когото продължаваше разговора, започнат на масата.

3. „Последна мисъл“ от Вебер? (фр.)

– Старите шеги – повтори Шубин. – Предметът е неизчерпаем! Днес особено тя ме изкарва от търпение.

– Защо така? – попита Елена. – Ще помисли човек, че говорите за някаква зла, неприятна баба. Такова хубавичко младо момиче...

– Разбира се – прекъсна я Шубин, – тя е хубавичка, много хубавичка; уверен съм, че всеки минавач, като я погледне, непременно ще си помисли: „Ето с нея може чудесно... да потанцуваш полка“; уверен съм също така, че тя знае това и че ѝ е приятно. Защо са тия срамежливи гримаси, тази скромност? Но вие знаете какво искам да кажа – прибави той през зъби. – Впрочем вие сега сте заета с друго.

И като развали фигурата на Зоя, Шубин започна бързо и сякаш с досада да моделира и мачка глината.

– И така, вие бихте желали да станете професор? – попита Елена Берсенев.

– Да – отвърна той, като стискаше между коленете червените си ръце. – Това е най-голямата ми мечта. Разбира се, аз добре зная всичко, което не ми достига, за да бъде достоен за такова високо... Искам да кажа, че аз съм твърде малко подготвен, по надявам се да получа разрешение да замина за чужбина; ще прекарам там три-четири години, ако трябва, и тогава...

Той замълча, наведе се, после бързо вдигна очи и като се усмихна стеснително, поправи косата си. Когато Берсенев говореше с жена, говорът му ставаше още по-бавен и още по-силно почваше да фъфле.

– Вие искате да станете професор по история? попита Елена.

– Да, или по философия – прибави той, като понижи глас, – ако това бъде възможно.

– Той и сега е дяволски силен във философията – забеляза Шубин, като прокарваше с нокът дълбоки черти по глината, – защо му е да ходи в чужбина?

– И вие ще бъдете напълно доволен от положението си? – попита Елена, като се опря на лакът и го загледа право в лицето.

– Напълно, Елена Николаевна, напълно. Какво по-благородно призвание от това? Представете си, да тръгна по стъпките на Тимофей Николаевич... Само мисълта за подобна дейност ме изпълва с радост и смущение, да... със смущение, което... което идва от съзнанието за малките ми сили. Покойният ми баща ме благослови за тая дейност... Никога няма да забравя последните му думи.

– Баща ви тази зима ли почина?

– Да, Елена Николаевна, през февруари.

– Казват – продължаваше Елена, – че той оставил някакво забележително съчинение в ръкопис; истина ли е?

– Да, остави. Той беше чудесен човек. Вие бихте го обикнали, Елена Николаевна.

– Уверена съм в това. А какво е съдържанието на това съчинение?

– Да ви предам съдържанието на това съчинение с няколко думи, Елена Николаевна, е малко трудно. Моят баща беше много учен човек, шелингианец, той употребяваше изрази не всякога ясни...

– Андрей Петрович – прекъсна го Елена, – извинете ме за невежеството, какво значи шелингианец?

Берсенов леко се усмихна.

– Шелингианец, това значи последовател на Шелинг, немски философ, а в какво се състои учението на Шелинг...

– Андрей Петрович – извика изведнаж Шубин, – за бога! Да не би да искаш да прочетеш на Елена Николаевна лекция за Шелинг! Имай милост!

– Съвсем не лекция – измърмори Берсенов и се изчерви, – аз исках...

– А защо пък не и лекция – подзе Елена. – Ние с вас имаме голяма нужда от лекции, Павел Яковлевич.

Шубин я загледа втренчено и изведнаж се закиска.

– Защо се смеете? – попита тя студено и почти рязко.

Шубин млъкна.

– Е, стига, не се сърдете – продума той след малко. – Виновен съм. Но наистина, що за желание, моля ви се, сега, в такова време, под тези дървета, да говорите за философия? По-добре е да говорим за славеи, за рози, за млади очи и усмивки.

– Да, и за френски романи, за женски парцали – продължи Елена.

– Може и за парцали – отвърна Шубин, – ако са красиви.

– Да. Но ако не искаме да говорим за парцали? Вие се препоръчвате за свободен художник, а защо посягате на свободата на другите? Позволете да ви попитам: щом мислите така, защо нападате Зоя? С нея е особено удобно да се говори за парцали и за рози. Шубин изведнаж пламна и стана от скамейката. – А, така ли? – започна той с нервен глас. – Разбирам вашето подсещане; вие ме пращате при нея, Елена Николаевна. С други думи, аз съм излишен тук? – Не съм помислила да ви пъдя оттука. – Искате да кажете – продължаваше разпалено Шубин, – че не заслужавам друго общество, че аз й подхождам, че аз съм също така празен и глупав, и повърхностен като тая сладникава немкиня? Така ли? Елена

сви вежди.

– Вие не винаги сте се изказвали така за нея, Павел Яковлевич – забеляза тя.

– А! Укор! Сега пък укор! – извика Шубин. – Е, да, не скривам, имаше минута, именно една минута, когато тези свежи, банални бузички... Но ако исках да ви се отплатя с укор и да ви напомня... Но прощавайте – прибави изведнаж той, – страх ме е, че ще прекаля.

И като удари с ръка по моделираната във форма иа глава глина, той избяга от беседката и отиде в стаята си.

– Дете – каза Елена, като погледна след него.

– Художник – промълви с тиха усмивка Берсенев. – Всички художници са такива. Трябва да прощаваме капризите им. Това е тяхно право.

– да – възрази Елена, – но Павел досега още е нищо не е заслужил това право. Какво е направил досега? Дайте си ръката и да тръгнем по алеята. Той ни попречи. Говорехме за съчинението на вашия баща.

Берсенев хвана ръката на Елена и тръгна с нея из градината, но започнатият разговор, прекъснат твърде рано, не се възобнови; Берсенев отново се зае да излага своите възгледи за професорското звание, за бъдещата си дейност. Той вървеше тихо до Елена, неумело пристъпваше, неумело държеше ръката ѝ, от време на време се буташе с рамото и нито веднаж не я погледна; но думите му течаха леко, макар и не съвсем свободно; той се изразяваше просто и точно и в очите му, които бавно блуждаеха по стволите на дърветата, по пясъка на пътеката, по тревата, светеше тихо умиление от благородни чувства, а в успокоения му глас се долавяше радостта на човек, който съзнава, че е можал да се изкаже пред друг, скъп за него човек. Елена го слушаше внимателно и полюбърната към него, не снемаше поглед от леко побледнялото му лице, от очите му, дружелюбия и кротки, макар да избягваха да срещнат нейните очи. Душата ѝ се разтваряше и нещо нежно, добро, хубаво като че се вливаше в сърцето ѝ, израстваше в него.

Шубин не излезе от стаята си до вечерта. Вече съвсем се бе стъмнило, непълната луна светеше високо в небето, Млечният път започваше да се белее и звездите обсипваха небесния свод, когато Берсенев, след като се раздели с Ана Василевна, с Елена и със Зоя, приближи до вратата на своя приятел. Намери я заключена и почука.

– Кой е? – чу се гласът на Шубин.

– аз – отговори Берсенев. – Какво искаш?

– Отвори ми, Павел, стига си капризничил; как не те е срам?

– аз не капризнича, спя и виждам в съня си Зоя.

– Престани, моля ти се. Не си дете. Отвори ми.

Трябва да поприказвам с тебе.

– Не се ли наприказва с Елена? – Стига де, стига; отвори ми!

Шубин отговори с престорено хъркане. Берсенев сви рамене и си тръгна към къщи.

Нощта беше топла и някак особено безмълвна, сякаш всичко наоколо се ослушваше и дебнеше; и Берсенев, обгърнат от неподвижната мъгла, неволно се спираше и също се ослушваше и дебнеше. Леко шумолене, като шумолене от женска рокля, се понасяше от време на време по върховете на близките дървета и будеше у Берсенев сладко и тревожно чувство, чувство почти на страх. Мравки пробягваха по бузите му, очите му се овлажняваха от мигновено изплувала сълза: искаше му се да стъпва съвсем нечуто, да се крие, да се промъква. Остър ветрец отстрани го прониза: той едва трепна и замря на мястото си; сънлив бръмбар падна от едно клонче и тупна на пътя; Берсенев тихо извика: „А!“ – и пак се спря. Но той почна да мисли за Елена и всички тия мимолетни усещания изчезнаха изведнаж: остана само ободряващото впечатление от нощната свежест и нощната разходка; цялата му душа бе изпълнена от образа на младото момиче. Берсенев вървеше, навел глава, и си припомняше нейните думи, нейните въпроси. Огори му се, че чу тропот от бързи стъпки след себе си. Той се ослуша: някой тичаше, настигаше го; чу се запъхтяно дишане и изведнаж пред него из черния кръг на сянката, падаща от едно голямо дърво, без шапка, с разчорлени коси, цял бледен на лунната светлина, изскочи Шубин.

– Радвам се, че си тръгнал по тоя път – с мъка издума той, – цяла нощ нямаше да заспя, ако не бях те настигнал. Дай ръка. Нали си отиваш в къщи?

– В къщи.

– Ще те изпратя.

– Но как ще вървиш без шапка?

– Нищо. Аз и връзката си свалих. Сега е топло.

Приятелите направиха няколко крачки.

– Нали бях много глупав днес? – попита внезапно Шубин.

– Откровено казано, да. Не можеш да те разбера.

Никога не съм те виждал такъв. И от какво се разсърди, моля ти се! За какви глупости!

– Хм – измънка Шубин. – Ето как говориш, а на мене не ми е до глупости. Знаеш ли – прибави той, – трябва да ти кажа, че аз... че... Мисли за мене, каквото искаш... аз... да! Аз съм влюбен в Елена.

– Ти си влюбен в Елена! – повтори Берсенев и се спря.

– Да – с принудена небрежност продължи Шубин. – Това те учудва? Ще ти кажа нещо повече. До тази вечер можех да се надявам, че и тя след време ще ме обикне. Но днес се убедих, че няма защо да се надявам. Тя обича друго.

– Друго? Кого?

– Кого? Тебе! – възкликна Шубин и удари Берсенев по рамото.

– Мене!

– Тебе – повтори Шубин.

Берсенев отстъпи крачка назад и застина на място. Шубин го погледна изпитателно.

– И това те учудва? Ти си скромен младеж. Но тя те обича. За това можеш да бъдеш спокоен.

– Какви глупости дрънкаш! – произнесе най-сетне с досада Берсенев.

– Не, не са глупости! А впрочем защо стоим? Да вървим напред. Като върви човек, е по-леко. Аз я познавам отдавна, и добре я познавам. Не може да греша. Ти допадна на сърцето ѝ. Беше време, когато ѝ харесвах; но, първо, аз за нея съм твърде лекомислен младеж, а ти си съществено сериозно, ти си нравствено и физически чиста личност, ти си... чакай, не съм свършил, ти си добросъвестно умерен ентузиаст, истински представител на онези жреци на науката, с които – не, не с които, – с каквито така справедливо се гордее класата на средното руско дворянство! А, второ, Елена тия дни ме завари, като целувах ръцете на Зоя!

– На Зоя?

– Да, на Зоя. Какво да правиш? Тя има такива хубави рамене!

– Рамене!

– Е, да, рамене, ръце, не е ли все едно? Елена ме завари в тия свободни занимания след обедата, а преди обед аз в нейно присъствие се карах на Зоя. За съжаление Елена не разбира цялата естественост на подобни противоречия. И ето, яви се ти: ти вярваш... -- в какво ли вярваш ти?... – ти се червиш, смущаваш се, говориш за Шилер, за Шелинг (а тя все търси забележителни хора) – ето че и победи, а аз, нещастният, се мъча да се шегувам... а... в същото време...

Шубин изведнаж заплака, отдръпна се встрани, седна на земята и се хвана за косите.

Берсенев се приближи до него.

– Павел – започна той, – какви са тия детинщини? Моля ти се! Какво ти е днес? Бог знае каква глупост ти е влязла в главата, та плачеш. На

мене, право да ти кажа, ми се струва, че се преструваш.

Шубин вдигна глава. Сълзи блестяха на бузите му при лунната светлина, но лицето му се усмихваше.

– Андрей Петрович – заговори той, – ти можеш да мислиш за мене, каквото искаш. Готов съм дори да се съглася, че това сега е истерика, но, ей богу, аз съм влюбен в Елена, а тя обича тебе. Впрочем аз обещах да те изпратя до къщи и ще съдържа обещанието си.

Той етапа.

– Каква нощ! Сребриста, тъмна, млада! Колко е хубаво сега на онези, които са любими. Колко им е приятно да не спят! Ти ще спиш ли, Андрей Петрович?

Берсенев нищо не отговори и ускори крачките си.

– Къде бързаш? – продължи Шубин. – Повярвай ми, такава нощ в твоя живот няма да се повтори, а в къщи те чака Шелинг. Наистина той ти свърши днес работа; по ти вее пак не бързай. Пей, ако умееш, пей още по-силно; ако не умееш – свали шапка, вдигни глава и се усмихвай на звездите. Те всички тебе гледат, само тебе: звездите само това правят – гледат влюбените, затова са така прелестни. Нали си влюбен, Андрей Петрович?... Не ми отговаряш – защо не отговаряш? – заговори пак Шубин. – О, ако се чувствуващ щастлив, мълчи, мълчи! Аз бърбря, защото съм нещастен, аз съм нелюбим, аз съм фокусник, артист, шут; но какви безмълвни възторзи бих пил в тия нощни струи, под тия звезди, под тия елмази, ако знаех, че ме обичат!... Берсенев, щастлив ли си?

Берсенев мълчеше както преди и бързо вървеше по равния път. Напред, между дърветата, заблещукаха светлинните на селцето, в което живееше той; то се състоеше само от десетина малки дачи. В самото му начало, вдясно от пътя, под две разклонени брези се намираще малко дюкянче; всичките му прозорци бяха вече затворени, но широка ивица светлина падаше като ветрило от отворената врата върху утъпканата трева и стигаше върха на дърветата, като озаряваше силно беззникавата опака страна на гъстите листи. Едно момиче, наглед прислужница, стоеше в дюкянчето с гръб към вратата и се пазареше с бакалина: изпод червената кърпа, която бе метнала на главата си и придържаше с голата си ръка под брадичката, едва се виждаше кръглата ѝ бузичка и тънката шийка. Младите мъже стъпиха в ивицата светлина, Шубин погледна вътре в дюкянчето, спря се и извика: „Анушка!“ Момичето живо се обърна. Видяха миловидно, малко широко, по свежо лице с весели кафяви очи и черни вежди. „Анушка!“ – повтори Шубин. Момичето се вгледа в него, изплаши се, засрами се и без да свърши покупките си, се

спусна но стълбите, бързо се шмугна край тях и като се озърташе едва забележимо, тръгна наляво през пътя. Бакалинът, човек пълен и равнодушен към всичко в света, като всички извънградски дребни търговци, шумно се прозина след нея, а Шубин се обърна към Берсенев с думите: „Това... това, виждаш ли... тука имам познато семейство... та то е у тях... да не помислиш...“ – и без да довърши, изтича след отдалечаващото се момиче.

– Избърши поне сълзите си – му извика Берсенев и не можа да се сдържи да не се засмее. Но когато се върна в къщи, лицето му не беше весело; той не се смееше вече. Нито за миг не бе повярвал на онова, което му каза Шубин, но думата, която той изрече, заседна дълбоко в душата му. „Павел се подигра с мене – мислеше той, – но тя някога ще се влюби... В кого ли ще се влюби?“

В стаята на Берсенев имаше пиано, малко и старо, но е мек и приятен, макар не съвсем чист тон. Берсенев седна до пианото и започна да взема акорди. Както всички руски дворяни той като малък беше учил музика и както почти всички от тях свиреше доста лошо; по той страстно обичаше музиката. Всъщност той обичаше в нея не изкуството, не формата, в която тя се изразява (симфониите и сонатите, дори оперите го отегчаваха), а нейната стихия: обичаше онези смътни и сладки, безпредметни и всеобхватни усещания, събуждани в душата от съчетанията и преливанията на звуците. Повече от час той не стана от пианото, като повтаряше много пъти едни и същи акорди, търсеше несръчно нови, спираше се и замираше на постепенно заглъхващите септими. Сърцето му се топеше от мъка и очите му неведнъж се напълваха със сълзи. Той не се срамуваше от тях: проливаше ги в тъмнината. „Павел има право – мислеше си той, – нредчувствувам: тая вечер няма да се повтори.“ Най-после стана, запали свещта, наметна халата си, взе от етажерката втория том от Историята на Хохенщауфените от Раумер – и като въздъхна два пъти, се зае старателно да чете.

VI

А в това време Елена се върна в стаята си, седна пред отворения прозорец и опря глава на ръцете си. Беше ѝ станало навик да прекарва всяка вечер около четвърт час на прозореца в стаята си. И тогава тя разговаряше сама със себе си, даваше си отчет за изминалия ден. Неотдавна беше навършила двадесет години. Беше висока на ръст, имаше бледо и мургаво лице, големи сиви очи с извити вежди, заобиколени от дребни лунички, съвсем прави чело и нос, свити устни и доста остра брадичка. Тъмнорусата ѝ коса се спущаше ниско на тънката ѝ шия. В цялото ѝ същество, в израза на лицето, съсредоточен и малко плах, в ясения, но променлив поглед, в усмивката, сякаш напрегната, в гласа, тих и неравен, имаше нещо нервено, електрическо, нещо поривисто и бързо, с една дума, нещо, което не можеше да се хареса на всички, което дори отблъскваше някои. Ръцете и бяха тесни, розови, с дълги пръсти, краката също бяха тесни; тя ходеше бързо, почти стремително, като се навеждаше малко напред. Тя израсна много странно; най-напред обожаваше баща си, после страстно се привърза към майка си и охладня и към двамата, особено към баща си. В последно време се държеше с майка си като с болна старица; а баща ѝ, който се гордееше с нея, докато тя минаваше за необикновено дете, започна да се страхува от нея, когато тя порасна, и казваше, че е една възторжена републиканка, бог знае на кого се е метнала! Слабостта я възмущаваше, глупостта я сърдеше, лъжата тя не прощаваше „во веки веков“; в исканията си не отстъпваше пред нищо, дори молитвите ѝ неведнаж се примесваха с укор. Достатъчно беше човек да изгуби уважението ѝ – а тя присъждаше бързо, често много бързо – и вече той преставаше да съществува за нея. Всички впечатления се наслояваха дълбоко в душата ѝ; животът не беше лек за нея.

Гувернантката, на която Ана Василевна бе предоставила да довърши възпитанието на дъщеря ѝ – възпитание, да забележим в скобки, дори незапочнато от скучаещата госпожа, – беше рускиня, дъщеря на един пропаднал рушветчия, завършила институт, много чувствително, добро и лъжливо същество; тя постоянно се влюбваше и свърши с това, че в петдесета година (когато Елена навърши седемнадесет години) се омъжи за някакъв офицер, който веднага я заряза. Тая гувернантка много обичаше литературата и сама пописваше стихчета; тя събуди у Елена страст към четенето, но само четенето не я задоволяваше: тя от дете

жадуваше да работи, да върши добро; бедните, гладните, болните я заминаваха, тревожеха, мъчеха; тя ги сънуваше, разпитваше за тях всичките си познати; милостиня тя даваше грижливо, с неволна важност, почти с вълнение. Всички изтерзани животни, мършави дворни кучета, осъдени на смърт котета, паднали от гнездата врабчета, дори насекоми и гадина намираха в Елена покровителство и защита: тя сама ги хранеше, не се гнусеше от тях. Майка ѝ не ѝ пречеше; но затова пък баща ѝ много се сърдеше на дъщеря си за нейното, както той се изразяваше, глупаво нежничене и уверяваше, че от кучета и котки в къщи няма къде да се стъпи. „Леночка – извикваше ѝ той понякога, – ела по-скоро, че един па-як смуче една муха, освободи нещастницата!“ И Леночка, разтревожена, тичаше, освобождаваше мухата, изчистваше крачетата ѝ. „Е, сега дай да те ухапе, щом си толкова добра“ – иронично забелязваше баща ѝ, но тя не го слушаше. На десетгодишна възраст Елена се запозна с едно бедно момиче, Катя, и тайно ходеше да се среща с нея в градината, носеше ѝ лакомства, подаряваше ѝ кърпи, дребни монети – играчки Катя не вземаше. Тя седеше до нея на голата земя в някой затънтен кът, зад копривата; с чувство на радостно смирение ядеше от нейния корав хляб, слушаше разказите ѝ. Катя имаше леля, зла старица, която често я биеше; Катя я мразеше и все разправяше как ще избяга от леля си, как ще живее на воля; с тайно уважение и страх слушаше Елена тия непознати, нови думи, съсредоточено гледаше Катя и тогава всичко в нея – черните ѝ, подвижни, почти животински очи, загорелите ѝ ръце, глухото ѝ гласче, дори окъсаните ѝ дрехи – се струваше на Елена някак особено, едва ли не свято. Елена се връщаше в къщи и дълго след това мислеше за бедните, за божията воля; мислеше как ще си издяла орехова тояга, ще нарами една торба и ще избяга с Катя, как ще се скита по пътищата с венец от метличина; тя веднаж беше видяла Катя с такъв венец. Влезеше ли в това време някой от домашните ѝ в стаята, тя настръхваше и гледаше мрачно. Веднъж бе тичала в дъжда да се срещне с Катя и бе изкаляла роклята си; баща ѝ я видя и я нарече мръсно момиче, селянче. Тя пламна цяла – и страшно, и чудно ѝ стана на сърцето. Катя често тананикаше някаква полудива, войнишка песничка. Елена научи от нея тая песничка... Ана Василевна я чу и се възмути.

– Откъде научи тая мръсотия? – попита тя дъщеря си.

Елена само погледна майка си и нито дума ме продума: тя почувствува, че по-скоро ще позволи да я нарежат на парчета, отколкото да издаде своята тайна, и пак ѝ стана и страшно, и сладко на сърцето. Впрочем познанството ѝ с Катя не продължи дълго: бедното момиче заболя

от треска и след няколко дни умря.

Като научи за смъртта на Катя, Елена много тъгува и много нощи наред не можа да спи. Последните думи на бедното момиче непрестанно звучаха в ушите ѝ и ѝ се струваше, че я викат...

А годините се нижеха една след друга; бързо и нечуто, като под снежни води протичаше младостта на Елена – във външно бездействие, във вътрешна борба и тревога. Другарки тя нямаше: не се сближи с нито едно от момичетата, които посещаваха дома на Стахови. Родителската власт никога не бе тежала над Елена, а от шести а десет годишна възраст тя стана почти съвсем независима; заживя свой собствен живот, но живот самотен. Душата ѝ и пламваше, и угасваше самотна, тя се блъскаше като птица в клетка, а клетка нямаше: никой не я ограничаваше, никой не я задържаше, а тя се стремеше към нещо и се измъчваше. Понякога и сама не се разбираше, дори се страхуваше от себе си. Всичко, което я заобикаляше, ѝ се струваше и безсмислено, и неразбираемо. „Как да живееш без любов? А няма кого да обичаш!“ – мислеше си тя и ѝ ставаше страшно от тия мисли, от тия чувства. На осемнадесетгодишна възраст тя едва не умря от злокачествена треска; разтърсен из основи, целият ѝ организъм, по природа здрав и як, дълго не можа да се възстанови: последните следи на болестта най-после изчезнаха, но бащата на Елена Николаевна все още не без яд говореше за нейните нерви. Понякога ѝ минаваше през ума, че тя желае нещо което никой не желае, за което никой в цяла Русия не мисли. После се успокояваше, дори се смееше на себе си, дни наред прекарваше безгрижно, но внезапно нещо силно, безименно, с което тя не можеше да се справи, изведнъж закипяваше в нея и напираше да бликне навън. Бурята минаваше, отпускаха се уморените, не-полетели криле; но тия пориви не минаваха, без да оставят следа. Колкото и да се стараше да не издаде онова, което ставаше в нея, мъката на развълнуваната ѝ душа се чувствуваше в самото ѝ външно спокойствие и близките ѝ често с право свиваха рамене, чудеха се и не можеха да разберат нейните „странности“.

В деня, от който започва нашият разказ, Елена повече от обикновено стоя на прозореца. Тя много мисли за Берсенов, за разговора си с него. Той ѝ харесваше; тя вярваше в сърдечността на неговите чувства, в чистотата на намеренията му. Той никога не беше говорил с нея така, както тая вечер. Тя си спомни израза на неговите плахи очи, усмивката му – и сама се усмихна и се замисли, но вече не за него. Тя започна да гледа „в нощта“ през отворения прозорец. Дълго гледа в тъмното, ниско надвиснало небе; после стана, с едно движение на главата отметна

косите от лицето си и без сама да знае защо, протегна към него, към това небе, голите си, изстинали ръце; после ги отпусна, коленичи пред леглото си, притисна лице към възглавницата и въпреки всичките си усилия да не се поддаде на обзелото я чувство, заплака с някакви странни, непонятни, но горещи сълзи.

VII

На другия ден, към дванадесет часа, Берсенов замина за Москва с връщащата се кола. Той трябваше да получи от пощата нари, да купи някои книги, а освен това му се искаше да се види с Инсаров и да поговори с него. При последния разговор с Шубин на Берсенов му дойде на ума да покани Инсаров при себе си на дачата. Но ие можа лесно да го намери: беше се преместил в нова квартира, която той едва откри – тя се намираще в задния двор на една грозна тухлена къща, построена по петербургски образец, между Арбат и Поварска. Напразно Берсенов обикаля от един мръсен вход на друг, напразно диреше било вратаря, било „когото и да е“. И в Петербург вратарите гледат да избягнат посетителите, но в Москва още повече; никой не се отзова на Берсенов; само един любопитен шивач, по жилетка и с намотани сиви конци на рамо, показва мълчаливо от едно високо прозорче потъмнялото си и небръснато лице с повредено от удар око и една черна безрога коза, покатерила се на купището смет, се обърна, изблея жално и започна още по-бързо да преживя. Най-сетне някаква жена в старо износено палто и разкривени обувки се съжали над Берсенов и му показа квартирата на Инсаров. Берсенов го завари в къщи. Той бе наел стая у същия онзи шивач, който тъй равнодушно гледаше от прозорчето затруднението на лутация се човек, голяма, почти празна стая с тъмнзелени стени, три квадратни прозореца, малко креватче в единия ъгъл, кожено дн-ванче в другия и грамаден кафез, окачен под самия таван; в тоя кафез някога си бе живял славей. Инсаров стана да посрещне Берсенов, щом той прекрачи прага на вратата, но не извика: „А, вие ли сте!“ или „Ах, боже мой! По какъв случай?“, не каза дори: „Здравейте“, а просто му стисна ръката и го поведе към единствения стол в стаята.

– Седнете – каза той и сам приседна на края на масата.

– Както виждате, всичко е още разхвърляно – прибави Инсаров и посочи купа книжа и книги на пода, – още не съм се наредил както трябва. Нямаше време.

Инсаров говореше руски съвсем правилно, като произнасяше ясно и чисто всяка дума; но гърленият му, впрочем приятен глас звучеше някак не руски. Чуждият произход на Инсаров (той беше българин) още по-ясно личеше от външността му; той беше млад човек, към двадесет и пет годишен, слаб и жилест, с хлътнали гърди, с възлести ръце; имаше

остри черти, орлов нос, синкавочерни, прави коси, малко чело, малки, съсредоточени, дълбоки очи, гъсти вежди; когато се усмихваше, прекрасни бели зъби се показваха за мит под тънките, твърди, много ясно очертани устни. Той беше облечен във вехтичък, но чист сюртук, закопан догоре.

– Защо сте напуснали предишната си квартира? – запита го Берсенев.

– Тази е но-евтина; по-близо е до университета.

– По пали сега е ваканция... И как ви се иска да живеете в града през лятото! Да бяхте наели дача, щом сте решили да се местите.

Инсаров не отговори нищо на тая забележка и предложи на Берсенев лула, като продума: „Извинете, цигари и пури нямам.“

Берсенев запуши лулата.

– Ето аз – продължаваше той – си наех една къщичка край Кунцово. Много евтина и много удобна. Дори има една излишна стая горе.

Инсаров пак нищо не отговори.

Берсенев засмука лулата. – Аз дори мислех – заговори той отново, като из-пущаше тънка струя дим, – че ако например се намери някой... вие например, така си мислех... който би искал... който би се съгласил да се настани при мене горе... колко хубаво би било! Как мислите вие, Дмитрий Инканорич?

Инсаров го погледна с малките си очички.

– Вие ми предлагате да живея у вас, на дачата?

– Да; при мене горе има една излишна стай.

– Много ви благодаря, Андрей Петрович; но аз мисля, че средствата ми не позволяват.

– Тоест как не ви позволяват?

– Не ми позволяват да живея на дача. Не ми е възможно да държа две квартири.

– Да, но аз... – започна Берсенев и спря. – Това няма да ви струва никакви излишни разходи – продължи той. – Тукашната квартира, да кажем, вие ще си запазите, затова пък там всичко е много евтино; може дори така да се нареди, че да обядваме например заедно.

Инсаров мълчеше. Берсенев се почувствува неловко.

– Поне ми елате някога на гости – започна той след малко. – На две крачки от мене живее едно семейство, с което много ми се иска да ви запозная. Да знаете, Инсаров, какво чудно момиче има там! Там живее и един мой близък приятел, човек с голям талант; аз съм сигурен, че вие с него ще се сблизите. (Русинът обича да гощава – ако не с друго, то с

познатите си.) Наистина, елате. А още по-добре, преселете се при нас. Ние бихме могли заедно да работим, да четем... Вие знаете, аз се занимавам с история, философия. Всичко това ви интересува; имам и много книги.

Инсаров стана и закричи из стаята.

– Позволете да знам – попита той най-после, – колко плащате за вашата дача?

– Сто рубли.

– А колко стаи има?

– Пет.

– Значи, двадесет рубли на стая?

– Да, точно... Но, моля ви се, тя не ми трябва. Така стои празна.

– Може би, но чуйте – прибави Инсаров с решително и в същото време простодушно движение на главата. – Аз мога да се възползувам от вашето предложение само ако се съгласите да вземете от мене наем за стаята. Двадесет рубли аз имам възможност да дам, толкова повече, че, както казвате, ще мога да направя там икономии от всичко друго.

– Разбира се; но, да ви кажа, съвестно ми е...

– Иначе не може, Андрей Петрович.

– Е, както искате; колко сте упорит! Инсаров пак нищо не отговори.

Младите хора уговориха деня, в който Инсаров трябваше да се премести. Извикаха хазаина, но той най-напред изпрати дъщеря си, седемгодишно момиченце с голяма пъстра кърпа на главата; то внимателно, едва не с ужас изслуша всичко, което му каза Инсаров, и си отиде мълчаливо; след него се появи майка му, бременна в последните дни, също с кърпа на главата, само че мъничка. Инсаров ѝ обясни, че ще замине на дача край Кунцово, но запазва квартирата си и ѝ поверява всичките си неща; жената на шивача също сякаш се изплаши и излезе. Най-сетне дойде хазаинът; той отначало като че всичко разбра и само замислено продума: „Край Кунцово?“ – а после изведнаж отвори вратата и завика: „А квартирата запазвате ли?“ Инсаров го успокои. „Защото трябва да знаем“ – повтори шивачът сухо и изчезна.

Берснев си тръгна, много доволен от успеха на своето предложение. Инсаров го изпрати до вратата с любезна, малко позната в Русия вежливост и като остана сам, внимателно свали сюртука си и се залови да нарежда книгата си.

VIII

Същия ден вечерта Ана Василевна седеше в гостната си и се готвеше да плаче. Освен нея в стаята беше мъжът ѝ и някой си Увар Иванович Стахов, далечен чичо на Николай Артемевич, запасен кавалерийски подпоручик, към шестдесетгодишен човек, необикновено пълен и неподвижен, със сънливи жълти очички и безцветни, дебели устни на жълто подпухнало лице. Откакто се бе уволнил, той постоянно живееше в Москва е процентите от един малък капитал, оставен от жена му, дъщеря на търговец. Нищо не вършеше и надали и мислеше, а дори да мислеше, пазеше тези мисли за себе си. Веднаж в живота си само бе се развълнувал и проявил активност, а именно: прочете във вестниците за един нов инструмент на световна лондонска изложба – „контрабомбардон“, и поиска да си изпише този инструмент, дори пита къде да изпрати пари и чрез кое бюро. Увар Иванович носеше широк сюртук тютюнев цвят и бяло шалче на врата, ядеше често и много и само при затруднение, т.е. всеки път, когато му се случваше да изкаже някакво мнение, конвулсивно движеше пръстите на дясната си ръка във въздуха, пайнапред от палеца към кутрето, после от кутрето към палеца, като казваше с мъка: „Би трябвало... някак, такава...“

Увар Иванович седеше в креслото до прозореца и дишаше напрегнато, Николай Артемевич се разхождаше с големи крачки из стаята, пъхнал ръце в джобовете си; лицето му изразяваше недоволство.

Най-сетне се спря и поклати глава.

– Да – начена той, – в наше време младите хора бяха по-другояче възпитани. Те не си позволяваха да не зачитат по-старите. А сега само гледам и се чудя. Може би не аз съм прав, а те; може би. Но все пак аз си имам свой възглед за нещата: не съм се родил глупак. Как мислите по това въпрос вие, Увар Иванович?

Увар Иванович само го погледна и раздвижи пръсти.

– Елена Николаевна например – продължи Николай Артемевич, – Елена Николаевна аз наистина не я разбирам. Нейното сърце е тъй широко, че обгръща цялата природа, до най-малката буболечка или жаба, с една дума, всичко освен родния ѝ баща. Е, прекрасно; аз зная това и вече не се меся. Защото тук има и нерви, и ученост, и хвърчепе в облаци-те, а всичко това не е паша работа. Но господин Шубин... той, да речем, е художник, чудноват, необикновен, аз за това не споря; обаче да не

зачита по-стария, човека, на когото той все пак, може да се каже, е задължен за много неща – това аз, да си призная, dans mon gros bon sens⁴ не мога да допусна. Аз по природа не съм взискателен, не; по всичко си има мярка.

Ана Василевна позвъни нервно. Влезе прислужникът.

– Защо не иде Павел Яковлевич? – каза тя. – Докога ще го викам?

Николай Артемович сви рамене.

– Но защо, моля ви се, искате да го викат? Аз съвсем не настоявам, дори не желая.

– Как защо, Николай Артемович? Той ви е безпокоил; може би е попречил на лекуването ви. Искам да се обясня с него. Искам, да зная с какво е могъл да ви разсърди.

– Повтарям ви, че не искам това. И що за желание... devant les domestiques⁵...

Ана Василевна леко се изчерви.

– Напразно казвате това, Николай Артемович. Аз... Никога... devant... les domestiques... Иди, Федюшка, и слушай, веднага доведи Павел Яковлевич.

Прислужникът излезе.

А всичко това никак не е нужно – каза през зъби Николай Артемович: и отново закричи из стаята.

Съвсем не исках това да кажа.

– Моля ви се, Paul трябва да се извини пред вас.

– Моля ви се, за какво ми са неговите извинения? И какво значи извинение? Това са само фрази.

– Как за какво? Трябва да го вразумим.

– Вразумете го вие. Той вас по-скоро ще послуша.

Аз нямам такива претенции.

– Не, Николай Артемович, вие днес от пристигането си още не сте в настроение. Вие дори, както ви наблюдавам, отслабнахте в последно време. Страхувам се, че лекуването не ви помага.

– Аз трябва да се лекувам – забеляза Никола Артемович, – черният ми дроб не е в ред.

В тоя миг влезе Шубин. Той изглеждаше уморен. Лека, едва насмешлива усмивка играеше на устните му.

– Викали сте ме, Ана Василевна? – продума той.

4. При всичкия си здрав разум (фр.).

5. Пред прислугата (фр.).

– Да, разбира се, виках те. Моля ти се, Paul, това е ужасно. Аз съм много недоволна от тебе. Как си можал да оскърбиш Николай Артемович?

– Николай Артемович ви се е оплакал от мене? – попита Шубин и със същата усмивка на устните погледна Стахов.

Той се обърна и наведе очи.

– Да, оплака се. Не зная е какво си се провинил пред него, по ти трябва веднага да се извиниш, защото неговото здраве сега е много разстроено и най-сетне ние всички на млади години трябва да уважаваме благодетелите си.

„Ех, логика!“ – помисли си Шубин и се обърна към Стахов:

– Аз съм готов да се извиня пред вас, Николай Артемович – проговори той е учтив полупоклон, ако наистина съм ви обидил е нещо.

– Аз съвсем... не за това – възрази Николай Артемович, като избягваше както преди погледите на Шубин. – Впрочем аз на драго сърце ви прощавам, защото, вие знаете, аз не съм придиричлив човек.

– О, това не подлежи на никакво съмнение! – промълви Шубин. – Но позволете да полюбопитствувам: известно ли е на Ана Василевна в какво именно се състои вината ми?

– Не, аз нищо не зная – обади се Ана Василевна и изпъна шия.

– О, боже мой! – възбудено възкликна Николай Артемович. – Колко пъти вече съм молил, умолявал, колко пъти съм казвал, че са ми противни всички тия обяснения и сцени! Прибереш се най-после в къщи, иска ти се да си отдъхнеш – нали казват: семеен кръг, *interieur*, бъди добър домакин, а пък то сцени, неприятности. Минута спокойствие нямаш. По неволя отидеш в клуба или... или някъде другаде. Жив човек, има физика, тя си иска своето, а тука...

И недовършил фразата си, Николай Артемович бързо излезе и тръшна вратата. Ана Василевна погледна след него.

– В клуба? – горчиво прошепна тя. Не в клуба отивате вие, ветрогонецо! В клуба няма на кого да подарите конете от собствената ми конюшня и при това сиви! Моят любим цвят. Да, да, лекомислени човече добави тя, като повиши глас, – не в клуба отивате вие. А теб, Paul – продължи тя, като стана, – как не те е срам? Струва ми се, не си малък вече. Ето заболя ме главата. Къде е Зоя, не знаеш ли?

– Струва ми се, че е горе в стаята си. Тая разумна лисичка в такива моменти всякога се скрива в дупката си.

– Е, стига, смига! – Ана Василевна затърси нещо наоколо си. – Чашката ми с настъргания хрян не видя ли? Paul, моля ти се, стига си ме

ядосвал.

Може ли да ви ядосвам, леличко! Дайте да целуна ръчичката ви. А хряна ви видях на масичката в кабинета.

– Даря все ще го забрави някъде – промълви Ана Василевна и се отдалечи, като шумолеше с копринената си рокля.

Шубин понечи да – тръгне след нея, но се спря, защото чу зад себе си бавния глас на Увар Иванович.

– Не трябваше така... хлапако... – заговори с паузи запасният подпоручик.

Шубин се приближи до него.

– А как трябваше, многоуважаеми Увар Иванович?

– Как? Млад си ти, трябва да уважаваш. Да.

– Кого?

– Кого? То се знае кого. Не се хили!

Шубин скръсти ръце на гърди.

– Ах вие, представителю на хоровото начало – извика той, – черноземна сила сте вие, фундамент на общественото здание!

Увар Иванович започна да движи пръстите си.

– Стига, брат, не ме изкушавай.

– Гледай го – продължи Шубин, – немлад дворянин вече, а колко щастлива и детска вяра се крие още в него! Да го уважавам! А знаете ли вие, стихийни човече, защо Николай Артемович ми се сърди? Днес аз цяла сутрин бях с него при неговата немкиня; днес тримата пяхме „Не се отделяй от мене“; да бяхте чули само. Изглежда, вас това ви вълнува. Пяхме „Ние, господари“.

мой, пяхме – и ми стана дори скучно; гледам: работата лоша, нежности много. Започнах да ги дразни и двамата. Излезе добре. Отначало тя се разсърди на мене, после на него; а после той се разсърди на нея и й каза, че е щастлив само у дома си: и че за него там е рай; тя пък му каза, че е безнравствен; а аз й казах: „Ах!“ по немски; той си отиде, а аз останах; той дойде тука, тоест в рая, но в рая му е противно. И ето започнал да мърмори. Кой, кой сега според вас е виновен?

– Разбира се, ти възрази Увар Иванович, Шубин втренчи поглед в него.

– Ще се осмеля да ви попитам, почтени рицарю започна той е работен глас, вие благоволихте, да произнесете, тези загадъчни думи поради някакво съображение на вашата миедителна способност или полна напора на мигновена потребност да произведете сътресение във въздуха, наречено звук?

– Не ме изкушавай ти казвам! – простена Увар Иванович.

Шубин се засмя и избяга навън.

– Ей! – възкликна след четвърт час. Увар Иванович. – Такова... чашка водка!

Прислужникът донесе на поднос водка, и закуска. Увар Иванович: тихичко взе от подноса чашката и дълго, с повишено внимание я гледа, сякаш не разбираше добре какво държи в ръката си. После погледна прислужника и го попита не се ли казва Васка. После прие огорчен, вид, изпи водката, похапна и бръкна в джоба си да извади носната кърпа. Прислужникът вече отдавна бе отнесъл подноса и стъклото на мястото им, бе изял остатъка от селдата и вече бе успял да заспи, сгушен в господарското палто, а Увар Иванович все още държеше кърпата пред себе си върху разперените си пръсти и със същото повишено внимание поглеждаше ту към прозореца, ту към пода и стените.

IX

Шубин се върна в стаята си в пристройката и разтвори книга. Камериерът на Николай Артемович предпазливо влезе в стаята и му подаде малка триъгълна бележка, запечатана е голям гербов печат. „Надявам се – пишеше в бележката, – че вие, като честен човек, няма да си позволите да загатнете дори и с една дума за оная полица, за която говорихме – тази сутрин. Ние знаете моите отношения и моите правила, незначителността на самата сума и другите обстоятелства; най-сетне има семенни тайни, които трябва да се уважават, и семейното спокойствие е такава светиня, която само *etres sans coeur*⁶, към които нямам причини да ви причисля, не признават! (Бележката върнете.) Н. С.“

Шубин падраска отдолу с молив: „Не се безпокойте – още не съм започнал да измъквам кърпички от джобовете“, върна бележката на камериера и отново се залови за книгата. Но тя скоро падна от ръцете му. Той погледна аленеещото небе, двата млади могъщи бора, които растяха отделно от другите дървета, и помисли: „Денем боровете са синкави, а колко великолепно зелени са вечер“ и отиде в градината с тайната надежда да срещне там Елена. Той не се излъга. Пред него на пътеката между храстите се мярна роклята ѝ, Той я настигна и като се изравни с нея, каза: Не гледайте към мене, аз не заслужавам.

Тя бегло го погледна, бегло се усмихна и продължи надолу към вътрешността на градината. Шубин тръгна след нея.

– Аз ви моля да не ме гледате – започна той, – а заговарям с вас: явно противоречие! Но все едно, това не ми е за първи път. Сега си спомних, че още не съм ви искал както трябва прошка за вчерашната си глупава постъпка. Не ми ли се сърдите, Елена Николаевна?

Тя се спря и не му отговори веднага – не защото се сърдеше, а защото мислите ѝ бяха далече.

– Не – каза най-сетне тя, никак не се сърдя.

Шубин захапа устни.

– Какво загрижено... и равнодушно лице! – промърмори той. – Елена Николаевна – продължи той, като повиши глас, – позволете ми да ви разкажа един малък анекдот. Аз имах приятел, а този приятел също имаше приятел, който отначало се държеше, както подобава на един порядъчен човек, а после се пропи. И ето веднаж рано сутринта моят

6. Хора без сърце (фр.).

приятел го среща на улицата (по те вече, забележете, не бяха приятели), среща го и вижда, че е пиян. Моят приятел взел, че си обърнал главата. А онзи се приближил и казва: „Не бих се разсърдил – казва, ако не ме поздравехте, но защо отвърщате лице? Може би това съм сторил от мъка. Мир на праха ми!“

Шубин млъкна.

– И само това? – попита Елена.

– Само това.

– Не ви разбирам. Какво искате да кажете? Преди малко ми казахте да не ви гледам.

– Да, а сега ви разправих колко е лошо да се отвърща лице.

– Та нима аз... – започна Елена.

– А нима не?

Елена леко се изчерви и протегна ръка на Шубин. Той силно я стисна.

– Вие, изглежда, мислите, че сте ме уловили в лоши чувства към вас – каза Елена, – но подозрението ви е несправедливо. Аз не съм и мислила да страня от вас.

– Да допуснем, да допуснем. Но признайте, че в тоя миг в главата ви има хиляди мисли, от които нито една не ще ми поверите. Какво, не казах ли истината?

– Може би.

– Но защо така, защо?

– Монте мисли и на мене самата не са ясни – продума Елена.

– Тогава доверете ги другиму – – подхвана Шубин. Но аз ще ви кажа каква е работата. Вие имате лошо мнение за мене.

– Аз?

– Да, вие. Мислите, че у мене всичко е наполовина престорело, защото съм художник; че аз не само не съм способен за никаква работа – в това вие вероятно сте; права, – по дори и за никакво истинско, дълбоко чувство: че и да плача искрено, не мога, че съм бърборко и сплетник – и всичко това, защото съм художник. Какви нещастни, убити от бога хора сме ние тогава! Вие например, готов съм да се закълна, не вярвате на разкаянието ми.

Не, Павел Яковлевич, аз вярвам на разкаянието ви, и на сълзите ви вярвам. Но ми се струва, че самото ваше разкаяние ви забавлява, пък и сълзите. Шубин трепна.

– Е, виждам, това е, както казват лекарите, неизлечим случай, *casus incurabilis*. Остава само да наведе човек глава и да се покори. А при това

– господи! – нима е истина, нима аз се занимавам само със себе си, когато до мене живее такава душа? Ида знаеш, че никога няма да проникнеш в тази душа, никога няма да научиш защо тъгува, защо се радва, какво кипи в нея, какво иска, къде отива... Кажете каза той след, кратко мълчание, – вие никога ли, за нищо на света ли в никакъв случай ли не бихте обикнали художник? Елена го погледна право в очите.

– Не мисля, Павел Яковлевич; не.

– Това все пак трябваше да се каже – промълви Шубин е комична отпадналост.

– След всичко, мисля, по-прилично е да не преча на самотната ви разходка. Професорът би ви попитал: а на основание на какви данни вие казахте не? Но аз не съм професор, аз по вашите понятия съм дете; но от децата не се отвръща лице, помнете. Сбогом. Мир на праха ми!

Елена искаше да го спре, но помисли и също каза:

– Сбогом.

Шубин излезе навън. Недалеч от дачата на Стахови срещна Берсенов. Той вървеше с бързи крачки, наклонил глава и килнал шапка над тила.

– Андрей Петрович! – извика Шубин.

Той се спря.

– Върви, върви – продължи Шубин, – аз само така, не те задържам – и върви право в градината; там ще намериш Елена. Тя, изглежда, тебе чака... във всеки случай чака някого... Разбираш ли ти силата на тия думи: тя чака! А знаеш ли, брат, какво удивително обстоятелство? Представи си, ето вече две години: живея с нея в една къща, влюбен съм в нея и едва сега, в тази минута, не я разбрах, а просто я видях. Видях я и разтворих ръце. Не ме гледай, моля ти се, с тая лъжеязвителна усмивка, която малко подхожда на сериозните ти черти. Е, да, разбирам, ти искаш да ми напомниш за Анушка. Та какво? Аз не отричам. Анушките са тъкмо за нашето братя. Да живеят Анушките и Зоите, и дори Августините Христиановни! Ти върви сега при Елена, а аз отивам... ти мислиш, при Анушка? Не, братко, по-лошо: при княз Чикурасов. Той е един меценат, казански татарин, като Волгин. Виждаш ли гази покана, тези букви: R. S. V. P.⁷? И на село нямам спокойствие! Addio⁸.

Берсенов изслуша мълчаливо тирадата на Шубин и като че се смути малко за него, после влезе в двора на дачата на Стахови. А Шубин

7. Repondez s'il vous plait. – Отговорете, ако обичате (фр.).

8. Сбогом (итал.).

наистина отиде у княз Чикурасов, на когото наговори с най-любезен вид най-остри дързости. Меценатът, казански татарин, се смееше високо, гостите на мецената се смееха, но на никого не беше весело, всички си отидоха раздражени. Така двама малко познати господа, като се срещнат на Невския проспект, внезапно се ухилват един на друг, свиват престорено очи, нос и бузи и веднага, като се разминат, приемат предишния си, равнодушен или мрачен, най-често хемороидален израз.

X

Елена посрещна Берсенов приятелски, но не в градината, а в гостната, и веднага, почти нетърпеливо възобнови вчерашния разговор. Тя беше сама: Николай Артемович незабелязано беше изчезнал някъде, Ана Василевна лежеше; горе с мокра превръзка на главата.

Зоя седеше до нея, оправила внимателно полата си и сложила ръце на коленете си; Увар Иванович почиваше в мецанина на широкия и удобен диван, който бяха нарекли „самосън“. Берсенов отново спомена за своя баща: той свято тачеше паметта му. Да кажем и ние няколко думи за него.

Собственик на осемдесет и двама души, които бе освободил преди смъртта си, илюминат, някогашен гьотингенски студент, автор на съчинение в ръкопис Проявите или предзнаменованията на духа в света, съчинение, в което шелингианизмът, сведенборгианизмът и републиканството се бяха смесили по най-оригинален начин бащата на Берсенов го довел в Москва още като малък, веднага след смъртта на майка му, и сам бе се заел с неговото възпитание. Той се подготвяше за всеки урок, трудеше се необикновено добросъвестно, но съвсем безуспешно: той беше мечтател, книжовник, мистик, говореше със запъване, с глух глас, изразяваше се неясно и претрупано, повече със сравнения, странеше дори от сина си, когото обичаше страстно. Естествено, че синът само мигаше на неговите уроци и: не напредваше ни на косъм. Старецът (той беше ма около петдесет години, беше се женил много късно) разбра най-сетне, че работата не върви на добре и премести своя Андрияша в пансион. Андрияша започна да се учи, но не се освободи от родителския надзор: бащата го посещаваше непрекъснато, като дотягаше на съдържателя със своите наставления и беседи; надзирателите също се отегчаваха от неканения гост: той постоянно им донасяше някакви, както се изразяваха те, премъдри книги за възпитанието. Дори на учениците ставаше неловко, като видеха мургавото сипаничаво лице на стареца, слабата му фигура, винаги облечен в някакъв остропол сив фрак. Учениците не подозираха тогава, че този навъсен, никога неусмихващ се господин, с походка на жерав и с дълъг нос, от сърце страдаше и скърбеше за всеки от тях почти като за свой собствен син. Веднаж бе му хрумнало да побеседва с тях за Вашингтон. „Млади питомци!“ – започна той, но при

първите звуци на странния му глас младите питомци се разбягаха. Честният гьотингенец не живееше сред рози: той постоянно беше подтиснат от хода на историята, от различни въпросни съображения. Когато младият Берсенев постъпи в университета, той започна да ходи с него на лекции; но вече здравето започваше да му изменя. Събитията от 48-а година го разтърсиха из основи (трябваше цялата книга да се преработи) и той умря през зимата на 53-а година, като не дочака синът му да свърши университета, но го поздрави предварително с титлата кандидат и го благослови да служи на науката. „Предавам ти факела – му каза той два часа преди смъртта си, – аз го държах, додето можах, не изпускай и ти той факел докрая.“

Берсенев дълго говори с Елена за баща си. Неловкостта, която той чувствуваше в нейно присъствие, изчезна и той не фъфлеше тъй силно. Разговорът мина върху университета.

– Кажете – попита Елена, – между вашите другари имаше ли забележителни хора?

Берсенев си спомни думите на Шубин.

– Не, Елена Николаевна, да ви кажа право, между нас нямаше нито един забележителен човек. Къде ти! Било е, казват, някога славно време в Московския университет! Но не сега. Сега това е училище – не университет. На мене ми беше тежко с моите другари – добави той, като понижи глас.

– Тежко? – прошепна Елена.

– Впрочем – продължи Берсенев – трябва да се поправя. Зная един студент – наистина не е от моя курс, – той е действително забележителен човек.

– Как се казва? – живо попита Елена.

– Инсаров, Дмитрий Никанорич. Той е българин.

– Не е русин?

– Не, не е русин.

– А защо живее в Москва?

– Той е дошъл тука да се учи. И знаете ли с каква цел се учи? Той е изпълнен с една мисъл: освобождението на родината си. И съдбата му е необикновена. Баща му бил доста богат търговец от Търново. Търново сега е малко градче, а в старо време е бил столица на България, когато още България е била независимо кралство. Търгувал той със София, имал връзки с Русия; сестра му, родна леля на Инсаров, досега живее в Киев, омъжена е за учител по история в тамошната гимназия. В хиляда осемстотин тридесет и пета година, ще рече, преди осемнадесет години,

било извършено ужасно злодеяние: майката на Инсаров изведнаж изчезнала безследно; след една седмица я намерили заклана. Елена потрепера. Берсенев спря.

– Продължавайте, продължавайте – проговори тя.

– Носели се слухове, че я отвлякъл и убил едни турски ага; мъжът ѝ, бащата на Инсаров, научил истината, искал да си отмъсти, но само наранил с кама агата... Разстреляли го.

– Разстреляли го? Без съд?

– Да. Инсаров по това време бил почнал осмата година. Останал на грижите на съседите. Сестрата узнала за участието на братовото си семейство и пожелала да вземе племенника при себе си. Завели го в Одеса, а оттам в Киев. В Киев той прекарал цели дванадесет години. Затова говори така добре руски.

– Той говори руски?

– Както ние с вас. Когато навършил двадесет години (това било в началото на четиридесет и осма година), той пожелал да се върне в родината си. Бил в София и Търново, цяла България изходил надлъж и нашир, прекарал там две години, научил пак родния си език. Турското правителство го преследвало и той вероятно в тези две години се е излагал на големи опасности; аз веднаж видях на врата му широк белег, изглежда, следа от рана; но той не обича да говори за това. И той е своего рода мълчаливец. Опитах се да го разпитам – но напразно. Отговаря с общи фрази. Ужасно е упорит. През петдесета година той пак дошъл в Русия, в Москва, с намерение да завърши образованието си, да се сближи с русите, а после, когато свърши университета...

– Тогава какво? – прекъсна го Елена.

– Каквото бог даде. Трудно е да се гадае. Елена дълго не снемаше очи от Берсенев.

– Вие много ме заинтересувахте с разказа си – каза тя. – Как изглежда тоя ваш, как го казахте... Инсаров?

– Как да ви кажа? Според мене не е лош. Но сама ще го видите.

– Как така?

– Аз ще го доведа тук, у вас. В други ден той пристига в нашето селце и ще живее в моята квартира.

– Нима? Но ще иска ли той да дойде у нас?

– Разбира се! Много ще му е приятно.

– Не е, ли горд?

– Той? Ни най-малко. Тоест, ако щете, той е горд, само не в онзи смисъл, както вие го разбирате. Мари той например взем от никого не

би взел.

– А беден ли е?

– Да, не е богат. Като си ходил в България, събрал някои и други дреболии, оцелели от бащиния му имот, и леля му помага, и о всичко това е нищожно.

– Той навярно има силен характер – забеляза Елена.

– Да. Желязо човек. И в същото време, вие ще видите, у него има нещо детско, искрено въпреки всичката му съсредоточеност и дори затвореност. Наистина неговата искреност не е пашата глупава искреност, искреност на хора, които изобщо нямат какво да скрива!... Но аз ще го доведа у вас, ще го видите.

– А не е ли стеснителен? – попита пак Елена, Не, не е стеснителен.

Само самолюбивите хора са стеснителни.

– Че нима вие сте самолюбив.

Берсенов се смути и разпери ръце.

Вие възбуждате любопитството ми продължи Елена. Е, кажете, не е ли отмъстил той на този турски ага?

Берсенов се усмихна.

Отмъщават само в романите, Елена Николаевна; а освен това за тия дванадесет години тоя ага може да е умрял.

Но господин Инсаров ме ви ли е говорил нищо за това?

Нищо.

Защо е ходил в София?

– Там е живял баща му, Елена се замисли.

– Да освободи родината си! – промълви тя. Страшно е дори човек да изговори тия думи, толкова са велики...

В тоя момент влезе Ана Василевна и разговорът се прекрати.

Странни чувства вълнуваха Берсенов, когато се връщаше в къщи тази вечер. Той не се разкайваше за намерението си да запознае Елена с Инсаров, той намираще съвсем, естествено дълбокото впечатление, което й направиха разказите му за младия българин..., не се ли стараше и сам той да засили това впечатление! Но едно тайно и тъмно чувство се загнезди дълбоко в сърцето му; той тъгуваше с лоша тъга. Тази тъга не му попречи обаче да вземе Историята на Хохенщауфените и да започне да чете от същата онази страница, на която бе спрял снощи.

XI

Два дни по-късно Инсаров пристигна, както бе обещал, у Берсенеv с багажа си. Слуга той нямаше, но без всякаква помощ нареди стаята си, подреди мебелите, избърса праха и измете пода. Особено дълго се занимава е писмената маса, която никак не искаше да се побере в определеното за нея място до стената; но Инсаров със свойствената си мълчалива настойчивост постигна своето. Като се нареди, той помоли Берсенеv да вземе десет рубли предплата и като се въоръжи с едни дебел бастун, тръгна да разглежда околностите на новото си жилище. Върна се след три часа и на поканата на Берсенеv да раздели с него трапезата му отговори, че днес не се отказва да обядва с него, по че вече е уговорил е хазайката на къщата и занаят пред ще получава храна от нея.

– За бога – възрази Берсенеv, – ще ви хранят лошо: тази жена съвсем не умее да готви. Защо не искате да се храните е мене? Ще делим разносните наполовина.

– Моите средства не ми позволяват да се храня така, както се храните в не. – отговори със спокойна усмивка Инсаров.

В тая усмивка имаше нещо, което не позволяваше да се настоява: Берсенеv не каза надума повече. Следобед предложи на Инсаров да го заведе у Стахови; по той отговори, че възнамерява да посвети цялата вечер на кореспонденцията си със своите българи и затова го моли да отложи посещенията у Стахови за другия ден. Непреклонната воля на Инсаров беше известна на Берсенеv; по едва сега, намирайки се под едни покрив с него, той можа окончателно да се убеди, че Инсаров, никога не изменяше никое свое решение, както и никога не отлагаше изпълнението на дадено обещание. На Берсенеv, като чист русин, тази акуратност, по-голяма и от немската акуратност, отначало му се струваше донякъде странна, дори малко смешна; по той скоро привикна с нея и свърши с това, че я намираше ако не заслужаваща почит, то поне твърде удобна.

На втория ден след преместването си Инсаров стана в четири часа сутринта, обходи почти цяло Кунцово, изкъпа се в реката, изпи чаша студено мляко и се залови за работа; а работа той имаше много: учеше и руска история, и право, и политическа икономия, превеждаше български песни и летописи, събираше материали за източния въпрос, съставяше руска граматика за българи, българска за руси. Берсенеv се отби при него и поприказваха за Фойербах. Инсаров го слушаше внимателно,

възразяваше рядко, но уместно; от възраженията му беше ясно, че той се стараеше да си даде отговор на това: необходимо ли му е да се занимава с Фойербах, или може да мине и без него. Берсенев заговори след това за неговите занимания и попита няма ли да му покаже нещо. Инсаров му прочете превода си на две или три български песни и поиска да знае мнението му. Берсенев намери превода правилен, но недостатъчно жив. Инсаров си взе бележка. От песните Берсенев мина към съвременното положение в България и тогава той за пръв път забеляза каква промяна стана у Инсаров само при споменаването на неговата родина: не че лицето му се разпалваше или гласът му се издигаше – не! – но цялото му същество сякаш укрепваше и се стремеше напред, очертанието на устните му ставаше по-рязко и по-неумолимо, а в дълбочината на очите му се запалваше някакъв мъждив, неугасим огън. Инсаров не обичаше да разказва за пътуването си в родината, но за България изобщо говореше на драго сърце с всекиго. Той говореше с бавен глас за турците, за тяхното подтисничество, за мъката и нещастията на съотечествениците си, за надеждите им; съсредоточена обмисленост на една-единствена и отдалвна страст се чувствуваше във всяка негова дума.

„Няма съмнение – помисли си в това време Берсенев, – че турският ага добре е платил за смъртта на майка му и баща му.“

Инсаров не беше се доизказал, когато вратата се отвори и на прага се показа Шубин.

Той влезе в стаята някак прекалено разпуснато и добродушно; Берсенев, който го познаваше добре, веднага разбра, че нещо му е криво.

– Представям се без церемонии – започна той със светъл и открит израз на лицето, – казвам се Шубин; приятел съм на този млад човек. (Той посочи Берсенев.) А вие сте господин Инсаров, нали?

– Аз съм Инсаров.

– Тогава дайте си ръката и да се запознаем. Не зная говорил ли ви е Берсенев за мене, но на мен много е говорил за вас. Вие се преместихте тука? Отлично! Не ми се сърдете, че така втръчено ви гледам. Аз съм скулптор по занаят и предчувствувам, че в скоро време ще поискам позволение от вас да извая главата ви.

– Главата ми е на вашите услуги – каза Инсаров.

– Какво ще правим днес, а? – заговори Шубин, като седна внезапно на ниския стол и се опря с две ръце на широко разтворените си колена. – Андрей Петрович, ваше благородие има ли някакъв план за днешния ден? Времето е чудесно; така мирише на сено и на сухи ягоди... сякаш пиеш гръден чай. Трябва да се измисли някакъв фокус. Ще покажем на

новия обитател на Кунцово всичките му многобройни красоти. („Нещо му е криво“ – продължаваше да си мисли Берсенев.) Е, защо мълчиш, приятелю мой Хорацио? Отвори мъдрите си уста. Ще измислим ли фокус, или няма?

– Не зная – забеляза Берсенев – какво ще каже Инсаров. Той като че се готви да работи.

Шубин се завъртя на стола.

– Вие искате да работите? – попита той някак носово.

– Не – отговори Инсаров, – днешния ден мога да посветя на разходка.

– А! – промълви Шубин. – Това е прекрасно. Тръгвайте, приятелю мой Андрей Петрович, покрийте с шапка мъдрата си глава и да вървим, където ни видят очите. Нашите очи са млади – гледат далече. Зная една отвратителна кръчма, гдето ще ни дадат отвратителен обед; но ще ни бъде много весело. Да вървим.

След половин час тримата вървяха по брега на Москва-река. Инсаров имаше едни доста странен каскет с наушници, от който Шубин изпадна в не съвсем естествен възторг. Инсаров вървеше бавно, гледаше, дишаше, говореше и се усмихваше спокойно; той беше посветил тоя ден на удоволствие и се наслаждаваше напълно. „Така се разхождат неделен ден благоразумните момчета“ – шепнеше Шубин на ухото на Берсенев. Самият Шубин много лудуваше, бягаше напред, заставаше в позите на известни статуи, премяташе се, но тревата, спокойствието на Инсаров не че го дразнеше, но го караше да се превзема. „Какво си се разлудувал, французино!“ – на два пъти му направи забележка Берсенев. „Да, аз съм французин, полуфранцузин – отвърна му Шубин, – а ти дръж средата между шегата и сериозното, както ми казваше един слуга.“ Младежите свърнаха от реката и тръгнаха по един тесен и дълбок дол, между две стени от златна висока ръж; синкава сянка падаше върху им от едната стена; лъчистото слънце сякаш се плъзгаше по върховете на класовете; чучулиги пееха, пъдпъдци викаха; навсякъде се зеленееше трева; топъл ветрец поклащаше и повдигаше листата, люлееше главичките на цветята. След дълго скитане, почивки, дърдорене (Шубин се опита дори да играе на прескачаница с някакъв минаващ беззъб селянин, който все се смееше, каквото и да нравеха с него господата) младежите стигнаха до „отвратителната“ кръчма. Слугата едва не събори и тримата и наистина ги нахрани с много лош обед, с някакво си задбалканско вино, което впрочем не им пречеше да се веселят от душа, както предсказваше Шубин; самият той се веселеше по-шумно, но по-малко от всички. Той пи

за здравето на неразбираемия, но велик Венелин, за здравето на българския крал Крум, Хрум или Хром, живял едва ли не в Адамово време.

– В девети век – поправи го Инсаров.

– В девети век? – възкликна Шубин. – О, какво щастие!

Берсенев забеляза, че сред всичките си лудории, необмислени постъпки и шеги Шубин все като че изпитваше Инсаров, като че го изследваше и се вълнуваше вътрешно, а Инсаров си оставаше все така спокоен и ясен.

Най-сетне те се върнаха в къщи, преоблякоха се и за да не излизат от релсите, в които бяха попаднали от сутринта, решиха да отидат още тая вечер у Стахови. Шубин изтича напред да съобщи за пристигането им.

– Хироят Инсаров ей сега ще благоволи да дойде! – тържествено обяви той, като влезе в гостната на Стахови, дето в този момент бяха само Елена и Зоя.

– Wer?⁹ – попита по немски Зоя. Когато нещо я изненадваше, тя винаги заговаряше на родния си език. Елена вдигна глава. Шубин я погледна с игрива усмивка на устните. Тя се ядоса, но не каза нищо.

– Чухте ли – повтори той, – господин Инсаров иде.

– Чух – отговори тя, – и чух как го нарекохте. Чудя се наистина. Кракът на господин Инсаров още не е стъпил тука, а вие вече смятате за необходимо да се кривите!

Шубин изведнаж омекна.

– Имате право, вие винаги имате право, Елена Николаевна – измърмори той, – но аз само така, ей богу. Ние цял ден с него заедно се разхождахме и той, уверявам ви, е отличен човек.

Не съм ви питала за това промълви Елена и стана.

– Млад ли е господин Инсаров? – попита Зоя.

– На сто четиридесет и четири години – отговори ядосано Шубин.

Прислужникът доложи за пристигането на двамата приятели. Те влязоха. Берсенев представи Инсаров. Елена ги покани да седнат и сама седна, а Зоя отиде горе: трябваше да се предупреди Ана Василевна. Започна разговор, доста незначителен, както всички първи разговори. Шубин наблюдаваше мълчаливо от ъгъла, но нямаше какво да се наблюдава. У Елена той забелязваше следи от съдържан яд против него, Шубин – и нищо повече. Той гледаше Берсенев и Инсаров и като скулптор сравняваше лицата им. „И двамата – мислеше той – не са красиви:

9. Кой? (нем.)

българинът има характерно, скулптурно лице; ето сега е осветено добре; велико-русинът е повече за живопис: няма линии, физиономия има. А пък и в единия, и в другия може да се влюби. Тя още не обича, но ще обикне Берсенева“ – реши той в себе си. Ана Василевна дойде в гостната и разговорът стана съвсем дачен, именно дачен, не селски. Това беше разговор твърде разнообразен по изобилие на обсъжданите въпроси; но кратки, доста мъчителни паузи го прекъсваха всеки три минути. В една от тези паузи Ана Василевна се обърна към Зоя. Шубин разбра нейния ням намек и направи кисела физиономия, а Зоя седна на пианото и изсвири и изпя всичките си парчета. Увар Иванович се показва иззад вратата, но размърда пръсти и се оттегли. После поднесоха чай, после всички вкупом се разходиха из градината. Стъмни се и гостите си отидоха.

Инсаров наистина направи на Елена по-слабо впечатление, отколкото самата тя очакваше, или по-точно казано, не ѝ направи онова впечатление, което тя очакваше. Харесаха ѝ неговата прямота и непринуденост, и лицето му ѝ се хареса; но цялото същество на Инсаров, спокойно твърдо и обикновено просто, някак не се съгласуваше с онзи образ, който си беше изградила от разказите на Берсенева. Елена, без сама да подозира, бе очаквала нещо „по-фатално“. „Но – мислеше си тя – той днес говори много малко, виновна съм аз; не го разпитвах; да видим другия път... а очите му са изразителни, честни очи.“ Тя чувствуваше, че ѝ се искаше не да се преклони пред него, а да му подаде приятелски ръка, и недоумяваше: не такива си представяше тя хората като Инсаров, „героите“. Тази последна дума ѝ напомни за Шубин и тя, вече в леглото си, пламна и се разсърди.

– Харесаха ли ви новите познати? – попита на връщане Берсенева Инсаров.

– Много ми харесаха – отговори Инсаров, – особено дъщерята. Изглежда чудесно момиче. Вълнува се, по у нея това вълнение е хубаво.

– Трябва да ходим по-често у тях – забеляза Берсенева.

– Да, трябва – продума Инсаров и нищо повече не каза чак до къщи. Той веднага се затвори в стаята си, по свещта горя до късно след полунощ.

Берсенева не бе успял да прочете една страница от Раумер, когато шепа ситен пясък чукна по стъклото на прозореца му. Той неволно трепна, отвори прозореца и видя Шубин, бледен като платно.

– Какъв си неуморим! Мощна пеперуда! – започна Берсенева.

– Тсс! – прекъсна го Шубин. – Дойдох при тебе скришом, както Макс при Агата. Трябва непременно да ти кажа две думи насаме.

– Но влез в стаята де.

– Не, няма нужда – възрази Шубин и се облегна на рамката на прозореца, – така е по-весело, повече прилича на Испания. Първо, поздравявам те: акциите ти се подигнаха. Твоят прехвален необикновен човек се провали. За това мога да ти гарантирам. А за да ти докажа моята безпристрастност, слушай: ето характеристиката на господни Инсаров. Талант – никакъв, поезия – хич, способности за работа – много, памет – силна, ум – не разнообразен и не дълбок, по здрав и жив; сухота и сила, и дори дар слово, когато стане дума за неговата, между нас казано, прескучна България. Какво, ще кажеш, че съм несправедлив? Още една забележка: ти с него никога няма да бъдеш пати, и никой не е бил с него на ти; аз, като артист, съм му противен, е което се гордея. Сухота, сухота, а всички нас може да ни смеле на прах. Той е свързан със земята си – не като нашите празни кратуни, които се умилкват около народа: влей се в нас, жива вода! Затова и задачата му е по-лека, по-лесно разбираема: трябва само да се изгонят турците, голяма работа! Но всички тези качества, слава богу, не се харесват на жените. Обаяние няма, шарм; не е като нас с тебе.

– Какво бъркаш и мене? – измърмори Берсенеv. – И за останалото не си прав: ти никак не си му противен, а със своите съотечественици той е на ти... това аз знам.

– Това е друга работа! За тях той е герой; а, да си призная, аз иначе си представям героите: героят няма защо да умее да говори: героят мучи като бик; но затова бутне ли с рога, стени събаря. И той сам надали знае защо бута, но бута. Впрочем може би в наше време има нужда от друг калибър герои.

– Защо те занимава толкова Инсаров? – попита Берсенеv. – Нима ти дотича тука само за да ми опишеш характера му?

– Аз дойдох тук – започна Шубин, – защото в къщи ми беше много мъчно.

– Я гледай! Да не би пак да заплачеш?

– Смей се! Аз дойдох тука, защото ми иде да се изям от мъка, защото ме разкъсва отчаяние, яд, ревност...

– Ревност? От кого ревнуваш?

– От тебе, от него, от всички. Мъчи ме мисълта, че ако я бях разбрал по-рано, ако се бях заловил умело за тази работа... Но защо да приказвам! Ще се свърши е това, че аз все ще се смея, ще лудувам, ще се кривя, както тя казва, а накрая ще взема да се удавя.

– Е, ти че няма да се удавиш, няма.....забеляза Берсенеv.

– В такава нощ, разбира се, не; но дано само доживеем до есента. В такава нощ също се умира, само че от щастие. Ах, щастие! Всяка проточена през пътя сянка от дърветата сега сякаш шепне: „Зная аз къде е щастиего... Искаш ли да ти кажа?“ Бих те повикал да се разходим, но ти сега си под влияние на прозата. Спи и сънувай математически фигури! А моята душа се къса. Вие, господа, виждате, че човек се смее, значи, според вас му е леко; вие можете да му докажете, че той сам си противоречи – значи, той не страда... Бог да ви е на помощ!

Шубин бързо се отдалечи от прозореца. „Анушка!“ – искаше да извика след него Берсенов, но се въздържа: Шубин наистина не изглеждаше добре. След една-две минути на Берсенов дори му се стори, че чува ридания: той стана, отвори прозореца; беше тихо; само някъде далеч, може би някой минаващ селянин пееше проточено Степ Моздокская.

XIII

Първите две седмици след преместването си край Купцово Инсаров посети Стахови не повече от четири или пет пъти; Берсенев ходеше у тях през ден. Елена винаги му се радваше, винаги между него и нея се завързваше жив и интересен разговор и все пак той се връщаше в къщи често с печално лице. Шубин почти не се виждаше; той трескаво се бе заел със своето изкуство: или седеше затворен в стаята си и изскачаше оттам по блуза, цял изцапан с глина, или прекарваше дни наред в Москва, където имаше ателие, в което дохождаха при него моделите му и италиански формовчици, негови приятели и учители. Нито веднаж Елена не поговори с Инсаров така, както искаше; в негово отсъствие тя се готвеше да го разпита за много неща, но когато той дойдеше, ставаше ѝ неудобно за нейните приготовления. Самото спокойствие на Инсаров я смущаваше: струваше ѝ се, че няма право да го кара да говори и решаваеше да чака; при това тя чувствуваше, че с всяко негово посещение, колкото и незначителни да бяха разменените помежду им думи, той я привличаше все повече и повече. Но не ѝ се случи да остане с него насаме, а за да се сближиш с един човек, трябва поне веднаж да поговориш с него на четири очи. Тя много говореше за него с Берсенев. Берсенев разбираше, че въображението на Елена е поразено от Инсаров, и се радваше, че неговият приятел не се бе провалил, както твърдеше Шубин; той с жар ѝ разказваше до най-малките подробности всичко, каквото знаеше за него (самите ние често, когато искаме да се харесаме на някого, превъзнасяме в разговор с него приятелите си, като при това почти никога не подозираме, че по тоя начин хвалим себе си), и само понякога, когато бледните страни на Елена леко поруменяваха, а очите светваха и се разширяваха, онази лоша, изпитана вече от него тъга свиваше сърцето му.

Веднаж Берсенев отиде у Стахови не в обикновеното време, в единадесет часа сутринта. Елена излезе при него в салона.

– Представете си – започна той с принудена усмивка. – нашият Инсаров изчезна.

– Как изчезна? – продума Елена.

– Изчезна. Преди три дена вечерта отиде някъде и оттогава го няма.

– Не ви ли каза къде отива?

– Не.

Елена се отпусна на стола.

– Сигурно е отишъл в Москва – промълви тя, като се мъчеше да се покаже равнодушна и в същото време сама се чудеше на това, че се мъчи да се покаже равнодушна.

– Не мисля – възрази Берсенев. – Той не замина сам.

– А с кого?

– При него онзи ден, преди обед, дойдоха двама души, сигурно негови съотечественици.

– Българи? Защо мислите така?

– Защото, доколкото можах да разбера, те говореха с него на език, непознат за мене, но славянски. – Вие, Елена Николаевна, все намирате, че Инсаров не е достатъчно тайнствен: какво по-тайнствено от това посещение? Представете си: влязоха при него – че като се развикаха и запрепираха, и то така диво и злобно... И той викаше.

– И той?

– И той. Крещеше им. Те като че се оплакваша едни от друг. Да бяхте видели тези посетители! Лица мургави, с широки скули, тъпи, с ястребови носове, и двамата към четиридесетгодишни, лошо облечени, целите в прах и в пот, на глед занаятчии... – нито занаятчии, нито господа... Бог знае що за хора са.

– И той с тях ли замина?

– С тях. Нахрани ги и отиде с тях. Хазайката ми каза – двамата изляли цяло огромно гърне каша. Тъй, казва, се надпреварваха и гълтаха като вълци.

Елена слабо се усмихна.

– Ще видите – промълви тя, – всичко ще излезе някак много прозаично.

– Дай боже! Само че напразно употребих тази дума. У Инсаров няма нищо прозаично, макар и Шубин да уверява...

– Шубин! – прекъсна го Елена и сви рамене.

Но признайте, че тия двама господа, които са гълтали кашата...

– И Темистокъл е ял в навечерието на Саламинското сражение – с усмивка забеляза Берсенев.

– Така е: но затуй пък на другия ден е имало сражение. А вие все пак ми съобщете, когато той се върне – прибави Елена и се опита да промени разговора, по той не вървеше.

Влезе Зоя и започна да ходи в стаята на пръсти, с което искаше да покаже, че Ана Василевна още не се е събудила. Берсенев си отиде.

Същия ден вечерта донесоха от него записка за Елена. „Върна се – пишеше той, – загорял и целият в прах; но защо и къде е ходил, не зная;

може би ще узнаете вие?“

– Може би ще узнаете вие! – прошепна Елена. – Нима той говори с мене!

XIV

На другия ден, към два часа, Елена стоеше в градината пред малката колибка, гдето тя отглеждаше две домашни кученца. (Градинарят ги бе намерил хвърлени край оградата и ги бе донесъл на госпожицата, за която перачките му бяха казали, че била много състрадателна към всички зверове и животинки. Той не се излъга в сметките си: Елена му даде четвърт рубла.) Тя надпикна в колибката, увери се, че кученцата са живи и здрави и че са им постлали нова слама, обърна се и едва не извика: право към пея по алеята идеше Инсаров, сам.

– Здравейте – продума той, като се приближи до нея и свали каскета си. Тя забеляза, че той наистина силно бе загорял през последните три дий. – Искях да дойда с Андрей Петрович, но той нещо се забави; и ето че тръгнах без него. У вас няма никого: всички спят или се разхождат, и аз дойдох тука.

– Вие сякаш се извинявате – отговори Елена.

Това е съвсем излишно. Ние всички много се радваме да ви видим... Да седнем тук, на скамейката, на сянка.

Тя седна. Инсаров седна до нея.

– Вие, изглежда, не сте били в къщи тия дни? – започна тя.

– Да – отговори той, – нямаше ме... Андрей Петрович ли ви разказа?

Инсаров я погледна, усмихна се и започна да си играе с каскета. Като се усмихваше, той бързо мигаше с очи и издаваше напред устни, което му придаваше много добродушен вид.

– Андрей Петрович вероятно ви е казал също, че съм заминал с някакви си... безобразни хора – продума той, като продължаваше да се усмихва.

Елена малко се смути, но веднага почувствува, че на Инсаров трябва всякога да се казва истината.

– Да – каза тя решително.

– И какво си помислихте за мене? – попита той изведнаж.

– Елена вдигна очи към него.

– Помислих... – промълви тя – помислих, че вие винаги знаете какво правите и че не сте в състояние да направите нищо лошо.

– Е, благодаря ви за това. Знаете ли, Елена Николаевна – започна той, като се помести някак доверчиво към нея, – нашите тук са едно

малко семейство: между нас има хора слабо образовани; но всички са силно предани на общото дело. За нещастие без кавги не може, а мене всички ме познават, вярват ми; та ме повикаха да разрешим един спор. Отидох.

– Далече ли?

– Пътувах шестдесет версти, в Тропцко. Там, при манастира, също има наши. Не беше напразно: уредих работата.

– А трудно ли ви беше?

– Трудно. Един много упорствуваше. Не искаше да даде парите.

– Как? За пари ли беше спорът?

– Да; и то за малко пари! А вие какво предполагате?

– И вие за такива глупости сте пропътували шестдесет версти? Изгубили сте три дена?

– Не са глупости, Елена Николаевна, щом са замесени наши земляци. Да се откажеш, е грехота. Ето, както виждам, вие дори на кученцата не отказвате да помогнете и аз ви похвалявам за това. А че съм изгубил време, това не е беда, поене ще наваксам. Нашето време не принадлежи на нас.

– А на кого?

– На всички, които имат нужда от пас. Разказвам ви всичко това на две-на три, защото ценя вашето мнение. Представям си как ви е озадачил Андрей Петрович!

– Вие цените моето мнение продума със слаб глас Елена, – защо?

Инсаров пак се усмихна.

– Защото вие сте добро момиче, не сте аристократка. – ето затова.

Настъпи кратко мълчание.

– Дмитрий Никаворович – каза Елена, знаете ли, че вие за пръв път сте така откровен с мене?

– Как тъй? Струва ми се, че винаги съм ви казвал всичко, което съм мислил.

Не, това е за пръв път и аз много се радвам и също искам да бъда искрена е вас. Може ли?

Инсаров се засмя и каза:

– Може.

– Предупреждавам ви, че съм много любопитна.

– Нищо, говорете.

– Андрей Петрович ми е разказвал много за живота ви, за вашата младост. Известно ми е едно обстоятелство, едно ужасно обстоятелство... Зная, че сте ходили после в родината си... Не ми отговаряйте, за

бога, ако въпросът ми ви се стори нескромен, но мене ме мъчи една мисъл... Кажете, срещнахте ли се е онзи човек...

Дъхът на Елена замря. Стана и и срамно, и страшно от смелостта ѝ. Инсаров я гледаше втрещено, леко присвил очи, пипайки с пръсти брадичката си.

– Елена Николаевна – започна той най-сетне и гласът му беше по-тих от обикновено, което почти изплаши Елена, аз разбирам за кой човек споменахте сега. Не, аз не се срещнах с него и слава богу! Не съм го търсил, не съм го търсил не защото не съм смятал, че имам право да го убия – аз бих го убил много спокойно, – но защото въпросът не е за лично отмъщение, когато се касае за народно, общо отмъщение... или не, тази дума е неподходяща... когато се касае за освобождението на народа. Едното би пречило на другото. И то няма да избяга, като му дойде времето... И то няма да избяга – повтори той и поклати глава.

Елена го погледна крадешком.

Много ли обичате своята родина? – произнесе тя плахо.

– Още не се знае – отговори той. – Когато някой от нас умре за нея, – тогава може да се каже, че я е обичал.

– Тъй че, ако биха ви лишили от възможността да се върнете в България – продължаваше Елена, би ви било много тежко в Русия?

Инсаров наведе глава.

– Струва ми се, но бих могъл да понеса това – продума той.

– Кажете – започна пак Елена, – трудно ли е да се научи български език?

– Никак. За русина е срамно да не знае български. Русинът трябва да знае всички славянски наречия. Искате ли да ви донеса български книги? Ще видите колко е лесно. Какви месни имаме! Не по-лоши от сръбските. Ето, чакайте, ще ви превода една от тях. В нея се говори за... Но вие знаете ли поне малко нашата история?

– Не, нищо не зная – отговори Елена.

– Чакайте, ще ви донеса една книжка. От нея где научите поне главните факти. Но чуйте песента... Впрочем по-добре е да ви донеса написан превода. Уверен съм, че ще ни обикнете: вие обичате всички потиснати. Ако знаехте какъв благодатен е нашият край! А го тъпчат, измъчват – подхвана той с неволно движение на ръката си, а лицето му потъмня, – всичко ни отнеха – всичко: църквите ни, правата ни, земите ни; като стадо ни гонят мръсните турци, колят ни...

– Дмитрий Никанорович! – възкликна Елена. Той млъкна.

– Извинете ме. Аз не мога да говоря за това хладнокръвно. Но вие

току-що ме питайте обичам ли родината си. Какво друго може да се обича на земята? Кое е единствено неизменно, кое стои над всички съмнения, на кое не може да не се вярва след бога? И когато тая родина има нужда от тебе... Забележете: последният селянин, последният просяк в България и аз – ние желаем едно и също. Всички имаме една цел. Знаете ли каква увереност и сила дава това!

Инсаров млъкна за миг и пак заговори за България. Елена го слушаше с жадно, дълбоко и печално внимание. Когато свърши, тя още веднаж го попита:

– Значи, за нищо на света не бихте останали в Русия?

А когато той си отиде, тя дълго гледа след него. Тоя ден той стана за нея друг човек. Тя изпращаше съвсем различен човек от онзи, когото посрещна преди два часа.

От този ден той започна да ходи у тях все по-често и по-често, а Берсенев все по-рядко. Между двамата приятели се появи нещо странно, което те добре чувствуваха, но не можеха да назоват, а се бояха да го изяснят. Така измина един месец.

XV

Ана Василевна обичаше да седи в къщи, както вече е известно на читателя; но понякога съвсем неочаквано в нея се явяваше непреодолимо желание за нещо необикновено, за някаква чудна *partie de plaisir*¹⁰; и колкото по-голяма трудност представляваше тази *partie de plaisir*, колкото повече приготовления и грижи изискваше, толкова повече се вълнуваше самата Ана Василевна, толкова ѝ беше по-приятно. Хванеше ли я това настроение през зимата – тя нареждаше да откупят две-три съседни ложи, събираше всички свои познати и отиваше на театър или дори на маскарад; лете тя отиваше извън града, някъде по-далече. На другия ден се оплакваше от главоболие, охкаше и не ставаше от леглото, а след два месеца у нея пак се запалваше жаждата за „необикновеното“. Същото се случи и сега. Някой спомена пред нея за хубостите на Царицино и Ана Василевна внезапно заяви, че тя други ден възнамерява да отиде в Царицино. В къщи се вдигна тревога: нарочен човек замина в Москва за Николай Артемевич; с него замина и икономът, да купи вино, пастети и всякакви хранителни продукти; на Шубин бе заповядано да наеме пощенска кола (само каретата бе недостатъчна) и да приготви коне за смяна при пътуването; прислужникът два пъти тича до Берсенев и Исаров и им занесе две покани, написани най-напред на руски, после на френски от Зоя; самата Ана Василевна се грижеше за пътния тоалет на госпожиците. Между това *partie de plaisir* едва не се провали: Николай Артемевич пристигна от Москва в кисело и недоброржелателно, фрондърско разположение иа духа (той все още се сърдеше на Августина Христиановна) и като разбра каква е работата, решително обяви, че той няма да замине; че да се пътува с коли от Кунцево до Москва и от Москва до Царицино, и от Царицино пак до Москва, и от Москва до Кунцево – е безсмислено – и най-сетне, прибави той, „нека най-напред ми докажат, че на едно място на земното кълбо може да бъде по-весело, отколкото на друго, тогава ще тръгна“. Това, разбира се, никой не можеше да му докаже и Ана Василевна поради липса на солиден кавалер вече беше готова да се откаже от *partie de plaisir*, но си спомни за Увар Иваинович и от мъка изпрати да го повикат от стаичката му, като каза: „Давещият се и за сламка се хваща.“ Събудиха го: той слезе долу, изслуша мълчаливо предложението на Ана Василевна, размърда пръсти и за обща изненада

10. Увеселителна разходка (фр.).

се съгласи. Ана Василевпа го целуна по бузата и го нарече миличък; Николай Артемович се усмихна презрително и каза: „Quelle douleur!“¹¹ (той обичаше при случай да употребява „изящни“ френски думи), а на другата сутрин, в седем часа, една карета и една каляска, натоварени догоре, потеглиха от двора на Стаховата дача. В каретата седяха дамите, прислужницата и Берсенеv; Инсаров се настани на капрата; а в каляската бяха Увар Иванович и Шубин. Увар Иваиович само с движение на пръста си повика при себе си Шубин; той знаеше, че Шубин ще го дразни през целия път, по между „черноземната сила“ и младия художник съществуваше някаква странна връзка и свадлива откровеност. Впрочем този път Шубин остави своя дебел приятел на спокойствие: той беше мълчалив, разсеян и кротък.

Слънцето вече беше високо в безоблачния лазур, когато екипажите пристигнаха до развалините на Царицинския замък, мрачен и страшен дори посред бял ден. Цялата компания се изсипа на тревата и веднага се упъти към градината. Напред вървяха Елепа и Зоя с Инсаров; зад тях, с израз на пълно щастие на лицето, пристъпяше Ана Василевпа под ръка с Увар Иванович. Той пхтеше и се клатеше, новата сламена шапка режеше челото му, краката му пареха в обувките, но и той се чувствуваше добре; Шубин и Берсенеv завършваха шествието. „Ние ще бъдем, братко, в резерва, като някои ветерани“ – пошепна Шубин на Берсенеv. – „Там сега е България“ – прибави той, като посочи е вежди Елена.

Времето беше чудесно. Всичко наоколо цъфтеше, бръмчеше и пееше; в далечината сияеше водата на езерата; празнично, светло чувство изпълваше душата. „Ах, колко е хубаво! Ах, колко е хубаво!“ – непрестанно повтаряше Ана Василевна; Увар Иваиович клатеше одобрително глава в отговор на нейните възторжени възклицания и веднаж дори промълви: „Няма какво да се говори!“ Елена от време на време разменяше по някоя и друга дума с Инсаров; Зоя придържаше с двете си пръстчета края на широката си шапка, кокетно показваше изпод розовата си копринена рокля малките си крачета, обути в светлосиви ботинки с тъни върхове, и поглеждаше, ту встрани, ту назад. „Ехе – възкликна изведнаж невисоко Шубин, Зоя Никитишна, чини ми се, се озърта. Ще отида при нея. Елена Николаевна сега ме презира, а тебе, Андрей Петрович, уважава, което е все едно. Ще отида; стига съм се мръщил. А тебе, приятелю мой, те съветвам да се занимаваш с ботаника: в твоето положение това е най-хубавото, което можеш да измислиш; а то и в научно

11. Каква нелепост! (фр.)

отношение е полезно. Сбогом!“ Шубин изтича при Зоя, предложи ѝ ръка, като каза: „Ihre Hand Madame“¹², хвана я и тръгна с нея напред. Елена се спря, повика Берсенев и също го хвана под ръка, но продължаваше да говори с Инсаров. Тя го питаше как на неговия език се казва момина сълза, клен, дъб, липа... („България!“ помисли си бедният Андрей Петрович.)

Изведнаж напред се чу вик; всички вдигнаха глави; табакерата на Шубин летеше към хрусталака, хвърлена от ръката на Зоя. „Почакайте, аз ще ви отплатя за това!“ – възкликна той, мушна се в храста, намери там табакерата си и се върна пак при Зоя; по преди да успее да се приближи до нея, табакерата му отново полетя през пътеката. Пет пъти се повтори тази игра, той лее се кискаше и се заканваше, а Зоя само мълчливо се усмихваше и се свиваше като котенце. Най-после той хвана пръстите ѝ и така и стисна, че тя изписка и дълго след това духа ръката си, престорено се сърдеше, а той ѝ тананикаше нещо на ухото.

– Лудетини, млади хора – весело забеляза Ана Василевна на Увар Иванович.

Той раздвижи пръсти.

– Как ви се вижда Зоя Никитишна? – каза Берсенев на Елена.

– А Шубин? – отговори тя.

В туй време цялата компания стигна до беседката, наричана Миловидова, и се сиря да се полюбува на гледката на Царицинските езера. Те се простираха едно до друго на няколко версти; гъсти гори се тъмнееха зад тях. Моравата, която покриваше целия склон на хълма до главното езеро, придаваше на самата вода необикновено ярък, изумруден цвят. Никъде, дори край брега, не се явяваше вълна, не белееше пяна дори бръчки не пробягваха по гладката повърхност. Сякаш застинала маса стъкло тежко и светло се бе утаила в огромен купел, а небето бе отишло на дъното му и къдрави дървета неподвижно се оглеждаха в неговата прозрачна дълбочина. Всички дълго и мълчливо се любуваха на гледката; дори Шубин млъкна дори Зоя се замисли. Най-после всички единодушно пожелаха да се повозят на лодка. Шубин, Инсаров и Берсенев се спуснаха надолу по тревата тичешком. Те намериха една голяма, пьстро боядисана лодка, намериха двама гребци и повикаха дамите. Дамите дойдоха при тях; УварИванович внимателно заслиза след тях. Докато той се качваше в лодката, докато се настаняваше, всички много се смяха. „Внимавайте, господине, да не ни обърнете“ – забеляза един от

12. Дайте ръката си, мадам (нем.).

гребците, млад чипонос момък с червена рубашка. „Е, е, бърборко!“ продума Увар Ивапович. Лодката заплува. Младите хора уловиха греблата, по само Инсаров умееше да гребе. Шубин предложи да пеят в хор някаква руска песен и сам подзе: „Вниз по матушке“... Берсенев, Зоя и дори Ана Василевпа подхванаха песента (Инсаров не можеше да пее), но се получи дисхармония, на третия стих певците се объркаха, само Берсенев се мъчеше да продължава е баса си: „Ничего в волнах не видно“, но също скоро се засрами.

Гребците си смигнаха и мълчаливо се ухилиха. „Какво обърна се към тях Шубин, вижда се, че господата не могат да пеят?“ Малкият с александрийската рубашка само тръсна глава. „Чакай, чипопоско – каза Шубин, – ние ще ти покажем. Зоя Никитишна, изпейте ни «Le lac¹³» от Нидермайер. Не гребете!“ Мокрите гребла се вдигнаха във въздуха като криле и така замряха, като ронеха звънливо капки; лодката поплува като лебед. Зоя започна да се превзема... „Allons“¹⁴ – ласкаво промълви Ана Василевна... Зоя свали шапката и запя: „O Lac! L'annee a peine a fini sa carriere...“¹⁵

Нейният обикновен, по чист гласец се понесено огледалната повърхност на езерото; далече в гората отекваше всяка дума; сякаш и там някой пееше с ясен и тайнствен, но не човешки, неземеен глас. Когато Зоя свърши, гръмко „браво“ се раздаде от една беседка на брега и оттам изскочиха няколко червендалести немци, дошли да погуляят в Царицино. Някои от тях бяха без гюртуци, без връзки и дори без жилетки и толкова яростно крещяха „bis!“, че Ана Василевпа заповяда да карат по-скоро към другия край на езерото. Но преди лодката да спре на брега, Увар Ивапович още веждаж успя да учуди своите познати: като забеляза, че на едно място в гората ехото особено ясно повтаряше всеки звук, той изведнаж започна да подвиква като пѣдпѣдък. Отначало всички трепнаха, по тутакси почувствуваха истинско удоволствие, – толкова повече, че Увар Иванович подвикваше много вярно и сполучливо. Това го окуражи и той се опита да мяучи; помяукането не излезе така сполучливо; той извика още веднаж като пѣдпѣдък, изгледа всички и млъкна. Шубин се хвърли да го целуна: той го отблъсна. В този миг лодката спря и цялата компания слезе на брега.

В това време коларят, лакеят и прислужницата бяха донесли кошницата от каретата и бяха наредили обедата са тревата под старите липи.

13. Езерото (фр.)

14. Хайде (фр.)

15. О, езеро! Годината една свърши своя бяг (фр.).

Всички насядаха около постланата покривка и се заловиха за пастета и другите ястия. Всички имаха отличен апетит; а Ана Василевна постоянно подканяше и молеше гостите си да ядат повече, като уверяваше, че на чист въздух това е много полезно; тя се обръщаше с такива думи и към самия Увар Иванович. „Бъдете спокойна“ измуча ѝ той с натъкана уста. „Такъв чудесен ден даде господ!“ – повтаряше тя непрестанно. Не можеше да я познае човек: беше се подмладила с двадесет години. Берсенев и каза това. „Да, да – отговори тя, – чудо мома бях аз на времето..... лична хубавица.“ Шубин се беше настанил до Зоя и непрестанно ѝ наливаше вино: тя отказваше, той я канеше и свършваше с това, че сам изпиваше чашата, а после пак я канеше; той освен това я уверяваше, че желае да сложи главата си на коленете ѝ; тя никак не искаше да му позволи „такава голяма волност“. Елена изглеждаше по-сериозна от всички, но в сърцето ѝ цареше чудно спокойствие, каквото тя отдавна не бе изпитвала. Тя се чувствуваше безкрайно добра и все ѝ се искаше да е до нея не само Инсаров, но и Берсенев... Андрей Петрович смътно разбираше какво значи това и тайно въздишаше.

Часовете летяха; приближаваше вечерта. Ана Василевна изведнаж се разтревожи. „Ах, драги мои, колко е късно – заговори тя. – Хапнахме, пийнахме, господа, време е да си вървим.“ Тя се засуети и всички се засуетиха, станаха и тръгнаха към замъка, дето бяха екипажите. Като минаваха край езерата, всички се спряха да се полюбуват за последен път на Царицино. Навсякъде пламтяха ярки предвечерни багри, небето беше алено, листата преливаха в блясъци, разклатени от появилия се ветрец; като разтопено злато се струяха далечни води; рязко се отделяха от тъмнозелените дървета червеникавите кулички и беседки, пръснати тук-там из градината. „Сбогом, Царицино, няма да забравим днешното пътуване!“ – промълви Ана Василевна... Но в тоя миг като че за потвърждение на последните ѝ думи се случи странен инцидент, което наистина не така лесно можеше да се забрави.

А именно: преди Ана Василевна да успее да изпрати своя прощален привет на Царицино, изведнаж на няколко крачки от нея, зад един висок люляков храст, се раздадоха нестройни възклицания, кискалия и викове – и една група чорлави мъже, същите ония любители на пеенето, които така усърдно ръкопляскаха на Зоя, изскочиха на пътеката. Господа любителите изглеждаха доста пийнали. Като видяха дамите, те се спряха; но един от тях, огромен на ръст, с врат на бик и зачервени като на бик очи, се отдели от другарите си и като се клатушкаше тромаво, приближи към вкаменилата се от страх Ана Василевна.

– Бонжур, мадам – каза той с пресипнал глас, – как сте със здравето?

Ана Василевна се дръпна назад.

– А защо вие – продължаваше великанът на развален руски език – не искаш да пеете „bis“, когато наш компания крещял „bis“ и „браво“, и „форо“?

– Да, да, защо? – се чу от компанията.

Инсаров понечи да излезе напред, но Шубин го спря и сам застана пред Ана Василевна.

– Позволете – започна той, – уважаеми непознати господине, да ви изкажа искреното учудване, в което поставяте всички ни с постъпките си. Вие, доколкото мога да преценя, принадлежите към саксонската част на кавказкото племе; следователно трябва да предполагаме, че знаете светското приличие, а вие заговаряте с дама, на която не сте били представени. Повярвайте, в друго време на мене особено би ми било много драго да се сблizza с вас, защото забелязвам у вас такова феноменално развитие на мускулите biceps, triceps и deltoideus, и като скулптор бих сметнал за истинско щастие да ви имам за модел; но днес ни оставете на мира.

„Уважаемият непознат господин“ изслуша цялата реч на Шубин, презрително извил настрана глава и сложил ръце на хълбоци.

– Аз нищо не разбира какво вие говориш – продума той най-сетне. – Вие мисли може би аз обушар или часовникар? Е! Аз офицер, аз чиновник, да.

– Не се съмнявам в това – започна Шубин.

– А аз ето какво казвам – продължи непознатият, отстранявайки го с мощната си ръка като клонче от пътя, – аз казвам: защо вие не пял „bis“, когато ние викаше „bis“? А сега аз веднага, тая минута си отива, само нушно тая фройлайн, не тая мадам, не, тая не пушна, а ето тая или тая (той посочи Елена и Зоя) даде мене einen Kuss, както казваме по немски, цалуфчица, да; защо? Това... нищо.

– Нищо, einen Kuss, това нищо – се раздаде сред компанията.

– Ih, der Sakramenter!¹⁶ – обади се, задавайки се от смях, един вече съвсем хилав немец.

Зоя хвана за ръката Инсаров, но той се отскубна от нея и застана право пред високия нахалник.

– Благovolете да се махнете – каза му той с невисок, но рязък глас.

16. Ах, проклетнико! (нем.)

Немецът тежко се закиска.

– Как махайте? Ето това и аз обичам! Нима аз не мога да се разхожда? Как това махай се! Защо махай се!

– Затова, защото се осмелихте да безпокоите една дама – продума Инсаров и изведнаж побледня, – защото сте пиян.

– Как? Аз пиян? Чуваш? hoeren Sie das, Herr Provisor?¹⁷ Аз офицер, а той смее... Сега аз искам Satisfaction! Einen Kuss will ich!¹⁸

– Ако направите още една крачка – започна Инсаров.

– Е, какво тогава?

– Ще ви хвърля във водата.

– Във водата Herr Je!¹⁹ И само това? Е, да видим, това много любопитно, как така във водата...

Господин офицерът вдигна ръце и пристъпи напред, по изведнаж се случи нещо необикновено; той изкряска, цялото му огромно туловище се залюля, повдигна се от земята, краката му заритаха във въздуха и преди дамите да бяха успели да извикат, преди някой да можеше да разбере как стана това, господин офицерът, с цялата си маса, с тежък плясък бухна в езерото и веднага изчезна под развълнувалата се вода.

– Ай! – дружно писнаха дамите.

– Mein Gott²⁰ – се чу от другата страна. Мина минута... и една кръгла глава, цяла облепена с мокри коси, се показа над водата; тя пускаше мехури, тази глава; две ръце конвулсивно се блъскаха пред самата ѝ уста.

– Той ще потъне, спасете го, спасете! – завика Ана Василевпа на Инсаров, който стоеше на брега, разкрячил крака, и дишаше дълбоко.

– Ще изплува – проговори той с презрителна и безжалостна небрежност.

– Да вървим – прибави той, като хвана Ана Василевна за ръка, – да вървим, Увар Иванович, Елена Николаевна.

– А... а... о... о... – се раздаде в тоя миг викът на нещастния немец, който бе успял да се хване за крайбрежната тръстика.

Всички тръгнаха след Инсаров и всички трябваше да минат край самата „компания“. Но останали без водач, гуляйджиите се бяха укротили и ни думица не продумаха; един само, най-храбрият от тях, измърмори, като клатеше глава: „Е, това обаче... това бог знае какво... след

17. Чувате ли, господин аптекарю? (нем.)

18. Удовлетворение! Една целувка искам! (нем.)

19. Господи Исусе! (нем.)

20. Боже мой! (нем.)

това“; а друг дори свали шапка. Инсаров им се виждаше много страшен и ненапразно: нещо недобро, нещо опасно се четеше на лицето му. Немците се спуснаха да измъкват другаря си и той, едва като се озова на твърда земя, започна сълзливо да ругае и да вика след тези „руски мошеници“, че той ще се оплаче, че той при негово превъзходителство граф фон Кизериц ще отиде...

Но „руските мошеници“ не обръщаха внимание на виковете му и бързаха е всички сили към замъка. Всички мълчаха, докато вървяха през градината, само Ана Василевна леко охкаше. Но ето че стигнаха екипажите, спряха се и неудържим, нестихващ смях екна сред тях като сред Омировите небесни обитатели. Пръв пискливо, като луд, се заля в смях Шубин, след него ситно забарабани Берсенев, а Зоя разсипваше тънък бисер; Ана Василевна също изведнаж прихна, дори Елена не може да не се усмихне, дори най-после и Инсаров не се сдържа. Но най-силно от всички и най-дълго, и най-неудържимо се кискаше Увар Иваиович: той се смееше до премаляване, до кихане, до задушаване. Затихна малко и продума през сълзи: „Аз... мисля... какво ли плесна?... А то... той цамбурнал...“ И заедно с последната, конвулсивно изказана дума ново избухване на смях го разтърсваше цял. Зоя още повече го подсторваше. „Аз казва – гледам крака във въздуха...“ – „Да, да подхваща Увар Иваиович, – крака, крака... и току – цоп! – а то той ц-ц-цамбурнал!“ – „Но как успя той, та немецът е три пъти по-голям от него?“ – попита Зоя. „А аз ще ви кажа – отговори, като бършеше очите си, Увар Иваиович, – аз видях: седна ръка през кръста, подложи крак и – цоп! Чувам: какво ли е това?... А то той цамбурнал...“

Отдавна вече екипажите бяха тръгнали. Царицинският замък беше се скрил от погледа, а Увар Иваиович все не можете да се успокои. Шубин, който пътуваше пак с него в каляската, му каза да се засрами най-сетне.

На Инсаров му беше неудобно. Той седеше в каретата срещу Елена (на капрата се настани Берсенев) и мълчеше; тя също мълчеше. Той мислеше, че тя го осъжда; но тя не го осъждаше. Тя се изплаши много в първата минута; после я поразиха изразът на лицето му; после все размишляваше. Не й беше съвсем ясно за какво размишляваше. Чувството, което изпитваше през деня, бе изчезнало: това тя съзнаваше; но то се бе заменило с нещо друго, което тя още не бе разбрала. *Partie de plaisir* продължи доста дълго: вечерта незабелязано премина в нощ. Каретата бързо се носеше ту край зреещи ниви, където въздухът беше душен и ароматен и дъхаше на жито, ту край широки ливади и изненадващата им

свежест удряше в лицето като лека вълна. Небето сякаш димеше по краищата. Най-сетне изплува луната, мътна и червена. Ана Василевна дремеше; Зоя беше подала глава през прозореца и гледаше пътя. На Елена й дойде на ума най-сетне, че повече от час не бе заговорила с Инсаров. Тя се обърна към него с незначителни въпроси: той веднага радостно й отговори. Във въздуха се долавяха някакви неясни звуци, като че някъде далече говореха хиляди гласове: приближаваха Москва. Напред заблещукаха светлинки; те ставаха все повече и повече; най-сетне под колелетата затропаха камъни. Ана Василевна се събуди; всички в каретата заговориха, макар че никой вече не можеше да чуе за какво става дума: така силно гърмеше настилката под двата екипажа и тридесет и двата конски крака. Дълго и скучно им се видя пътуването от Москва до Кунцево; всички спяха или мълчаха, опрели глави в разни ъгълчета; само Елена не затваряше очи; тя не ги сваляше от тъмната фигура на Инсаров. Шубин го бе налегнала тъга: ветрецът духаше в очите му и го дразнеше; той се сгуши в яката на шинела и едва не заплака. Увар Иванович благополучно похъркваше, като се клатеше надясно и наляво. Най-послед екипажите спряха. Двама лакеи изнесоха Ана Василевна от каретата; тя съвсем се беше разкиснала и като се сбогуваше със своите спътници, съобщи, че едва се държи на краката си; те почнаха да й благодарят, а тя само повтори:

„Едва се държа на краката си.“ Елена стисна (за пръв път) ръката на Инсаров и дълго не се разсъблече, седнала до прозореца; а Шубин улучи момент да пошепне на отиващия си Берсенев:

– Е, как да не е герой: във водата пияни немци хвърля!

– А ти и това не направи – възрази Берсенев и си тръгна към къщи с Инсаров.

Зарята вече трептеше на небето, когато двамата приятели се върнаха в квартирата си. Слънцето още не бе изгряло, но вече появяваше хлад, сребриста роса покриваше тревата и първите чучулиги звъняха високовисоко в полуздрача на въздушната бездна, откъдето като самотно око гледаше голямата последна звезда.

XVI

Скоро след запознаването си с Инсаров Елена започна (за пети или шести път) дневник. Ето откъси от тоя дневник:

„Юни... Андрей Петрович ми донася книги, но аз не мога да ги чета. Да му призная това – ми е съвестно; да върна книгите, да излъжа, да кажа, че съм ги чела – не ми се иска. Струва ми се, че това ще го огорчи, той забелязва всичко, което правя. Изглежда, че е много привързан към мене. Много добър човек е Андрей Петрович.

... Какво искам? Защо ми е тъй тежко на сърцето, тъй тъжно? Защо гледам със завист прелитащите птици? Струва ми се, че бих полетяла с тях, полетяла бих – къде, не зная, само далече, далече отгук. А не е ли грешно това желание? Тука имам майка, баща, семейство. Нима не ги обичам? Не, не ги обичам така, както бих искала да ги обичам. Страшно ми е да го кажа, но това е истината. Може би аз съм голяма грешница; може би затова ми е тъй тъжно, затова нямам спокойствие. Някаква ръка лежи върху ми и ме притиска. Сякаш съм в затвор и всеки момент степените ще се съборят отгоре ми. Но защо другите не чувствуват това? Кого ще обичам, щом към близките си съм студена? Ясно е, че татко е прав: той ме упреква, че обичам само кучетата и котките. Трябва да помисля за това. Аз се моля малко, трябва да се моля... А струва ми се, че бих могла да обичам! ... Все още се стеснявам от господин Инсаров. Не зная защо; струва ми се, не съм малка, а той е така естествен и добър. Понякога лицето му е много сериозно. Изглежда, не му е до нас. Аз чувствувам това и някак ми е съвестно да му отнемам времето. Андрей Петрович е друго нещо. С него съм готова да бъбря дори цял ден. Но и той все ми говори за Инсаров. И какви страшни подробности! Сънувах го снощи с нож в ръката. И като че ми казва: «Ще убия тебе, и себе си ще убия.» Какви глупости!

...О, да можеше някой да ми каже: ето какво трябва да правиш! Да бъдеш добра – това е малко; да нравиш добро... да; това е главното в живота. Но как да се прави добро? О, ако можех да се овладеея! Не разбирам защо така често мисля за господин Инсаров. Когато той дохожда и седи, и слуша внимателно, а самият е безучастен, не се вълнува, аз го гледам, приятно ми е – и нищо повече; а когато си отиде, аз все си припомням думите му и ме е яд на себе си, и дори се вълнувам... сама не зная защо. (Той говори лошо френски, но не се срамува – това ми

харесва.) Впрочем аз всякога много мисля за новите лица. Като разговарях с него, изведнаж си спомних нашия бюфетчик Василий, който измъкна от една запалена къщурка един сакат старец и едва не загина. Татко го нарече юнак, мама му даде пет рубли, а мене ми се искаше да падна на колене пред него. Той имаше просто, дори глупаво лице и покъсно се пропи.

– Днес дадох грош на една просякиня, а тя ми каза: защо си тъй печална? А аз и не подозирах, че имам печален вид. Мисля, че това е, защото съм самотна, винаги самотна, с всичкото си добро, с всичкото си зло. Няма на кого ръка да протегнеш. Оня, който се приближава до мене, не ми е нужен; а когото бих искала... той ме отминава.

– Не зная какво става с мене днес; главата ми се обърква, готова съм да падна на колене и да искам, и да моля пощада. Не зная кой и как, по мене сякаш ме убиват и вътре в себе си аз викам и се възмуштавам; плача и не мога да мълча... Боже мой, боже мой, усмири, тези пориви у мене! Само ти можеш да сториш това, всичко друго е безсилно: нито моите нищожни милостини, нито заниманията ми, нищо, нищо, нищо не може да ми помогне. Да бих постъпила някъде прислужница наистина: би ми било по-леко.

Защо ми е младостта, защо живея, защо имам душа, защо е всичко това?

... Инсаров, господин Инсаров – аз наистина не зная как да пиша – продължава да ме занимава. Искане ми се да зная какво е в душата му. Той, струва ми се, е тъй открит, тъй достъпен, а аз нищо не виждам. Понякога той ме гледа някак изпитателно... или това е само моя фантазия? Пол все ме дразни – аз съм му сърдита. Какво иска? Той е влюбен в мене... но неговата любов не ми е нужна. Той е влюбен и в Зоя. Аз съм несправедлива към него; вчера ми каза, че не умея да бъда несправедлива наполовина... истина е. Това е много лото.

Ах, чувствавам, че на човек е нужно нещастие или беднота, или болест. Иначе, току-виж, си се забравил.

... Защо Андрей Петрович ми разказа днес за тези двама българи! Той като че с някакво намерение ми разказа това. Какво ме интересува господин Инсаров? Аз съм сърдита на Андрей Петрович.

... Вземам перото и не зная как да започна. Как неочаквано заговори той днес с мене в градината! Колко ласкав и доверчив беше! Как скоро стана това. Сякаш сме стари, стари приятели и едва сега се опознахме един друг. Как съм могла да не го разбирам досега! Колко ми е близък сега! И ето кое е чудното: аз вече станах много по-спокойна.

Смешно ми е: вчера се сърдех на Андрей Петрович, на него, дори го нарекох господин Инсаров, а днес... Ето най-послед един правдив човек; ето на кого може да се осланяш. Той не лъже; това е първият човек, когото срещам да не лъже: всички други лъжат, всичко лъже. Андрей Петрович, милия, добрия, защо ви обиждам? Не! Андрей Петрович може би е по-учен от него, може би дори по-умен... Но, не зная, той пред него е такъв мъничък. Когато той говори за своята родина, расте, расте и лицето му хубавее, и гласът му става като стомана, и няма, струва ми се, тогава на света човек, пред когото той би свел очи. И той не само говори – той е действувал и ще действува. Аз ще го разпитам... Как изведнаж се обърна към мене и ми се усмихна!... Само братя така се усмихват.

Ах, колко съм доволна! Когато дойде у нас за пръв път, и през ум не ми минаваше, че ще се сбlijим така скоро. А сега дори ми харесва, че първия път останах равнодушна... Равнодушна! Нима сега не съм равнодушна?

...Отдавна не съм чувствувала такава вътрешно спокойствие. Така тихо е в душата ми, така тихо. Дори няма какво да записвам. Виждам го често и това е всичко. Какво има да записвам?

... Пол се е затворили стаята си; Андрей Петрович започна по-рядко да дохожда... бедният! Стува ми се, той... Впрочем това не може да бъде. Аз обичам да говоря с Андрей Петрович: никога пито дума за себе си, все за нещо важно, полезно. Не като Шубин. Шубин е натруфен като пеперуда и се любува на труфилата си – това пеперудите не правят. Впрочем и Шубин, и Андрей Петрович... зная какво искам да кажа.

... На него му е приятно да дохожда у нас, аз виждам това. Но защо? Какво е намерил у мене? Наистина вкусовете ни си приличат: и той, и аз, двамата не обичаме стихове: и двамата не разбираме от художество. Но колко по-съвършен е той от мене! Той е спокоен, а аз съм във вечна тревога; той има път, има цел – а аз, къде отивам аз, где е моето гнездо? Той е спокоен, но всичките му мисли са далече. Ще дойде време, и той ще ти остави завинаги, ще си отиде, там, отвъд морето, Какво пък!. Нека бог му помага! А аз все пак ще се радвам, че го познавах, докато беше тука.

Защо не е русин? Не, той не би могъл да бъде русин.

И мама го обича, казва: скромен човек. Добрата мама! Тя не го разбира. Пол мълчи: той разбра, че неговите намеци ми са неприятни, но ме ревнува от него, Зло момче! И с какво право? Нима аз някога...

Това са глупости! Защо ми минава през ум всичко това?

... Странно е обаче, че досега, до двадесетата си година, никого не

съм обичала! Струва ми се, че на Д. (ще го наричам Д., харесва ми това име Дмитрий) му е тъй ясно на душата, защото той цял се е отдал на своето дело, на своята мечта. Защо да се вълнува? Който се е отдал цял... цял... цял... на него мъката му е малка, той вече за нищо не отговаря. Не аз искам: то иска. А ето, и той, и аз, ние обичаме едни и същи цветя. Аз днес откъснах една роза. Едно листенце падна, той го вдигна... Аз му дадох цялата роза.

... Д. дохожда често у нас. Вчера прекара цялата вечер. Искане да ме учи български. С него ми е добре, като у дома. По-добре, отколкото у дома.

... Дните летят... И ми е добре, и, кой знай защо, ми е тежко, и ми се иска да благодаря на бога, и сълзите напират. О, топли, светли дни!

... Все както по-рано ми е леко и само понякога, понякога ми става малко тъжно. Аз съм щастлива. Щастлива ли съм?

... Дълго няма да забравя вчерашния излет. Какви странни, нови, страшни впечатления! Когато той изведнаж сграбчи този великан и го запрати като топка във водата, аз не се изплаших... но той ме изплаши. И после – какво лице, зловещо, почти жестоко! Как каза: «Ще изплува!» Това ме поразя. Значи, не съм го разбирала. И после, когато всички се смееха, когато аз се смеех, колко ми беше болно за него. Той се срамуваше, аз чувствавах това, от мене се срамуваше. Той ми каза това после, в каретата, на тъмно, когато се мъчех да го разгледам добре и се страхувах от него. Да, с него не бива да се шегуваш, а той умее да се застъпи за човека. Но защо е тая злоба, тези треперещи устни, този гняв и очите? Или може би иначе не може? Не може ли да бъде човек мъж, боец – и да остане кротък и мек? Животът е нещо грубо, ми каза той неотдавна. Аз повторих тези думи пред Андрей Петрович; той не се съгласи с Д. Кой от тях е прав? А как започна тоя ден! Как ми беше хубаво да вървя редом с него, дори мълчаливо... Но аз се радвам на това, което се случи. Вижда се, че така е трябвало да стане.

Пак безпокойство... Не съм съвсем здрава... През всичките тия дни нищо не съм записвала в тая тетрадка, защото не ми се пишеше. Аз чувствах: каквото и да напиша, все не ще бъде това, което е в душата ми... А какво ми е на душата? Аз имах с него дълъг разговор, който ми откри много неща. Той ми разказа своите планове (сега зная от какво е раната на шията му... Боже мой, като помисля, че той вече е бил осъден на смърт, че едва се е спасил, че са го ранили!...). Той предчувства, че ще има война и й се радва. И все пак никога не съм виждала Д. така тъжен. За какво той..., той!... може да тъжи? Татко се върна от града,

завари ни двамата и някак странно пи погледна. Андрей Петрович дойде, забелязах, че е станал много слаб и бледен. Той ме упрекна, че съм се била държала твърде студено и небрежно с Шубин. А аз съвсем бях забравила Пол. Ще го видя, ще се помъча да загладя вината си. Сега не ми е до него... и до никой друг на света. Андрей Петрович говореше с мене с някакво съжаление. Какво значи всичко това? Защо е така тъмно около мене и в мене? Струва ми се, че около мене и в мене става нещо загадъчно, че трябва да се намери думата... .. Снощи не спях, главата ме боли. Защо да пиша? Той днес си отиде така скоро, а на мене ми се искаше да поговоря с него... Той като че ме избягва. Да, той ме избягва.

... Думата е намерена, светлина ме озари! Боже, смили се над мене!... Аз съм влюбена!“

XVII

Същия ден, когато Елена вписваше тая последна, съдбоносна дума в дневника си, Инсаров седеше в стаята на Берсенов, а Берсенов стоеше пред него с израз на недоумение. Инсаров току-що му бе съобщил намерението си още на другия ден да се премести в Москва.

– За бога! – извика Берсенов. – Сега настъпва най-хубавото време. Какво ще правите в Москва? Какво е това внезапно решение! Или сте получили някакво известие?

– Не съм получавал никакво известие – отвърна Инсаров, – но имам съображения, поради които не бива да оставам тук.

– Но как е възможно...

– Андрей Петрович – продума Инсаров, – бъдете така добър, не настоявайте, моля ви. На мене самия ми е тежко да се разделя с вас, но няма какво да се прави.

Берсенов го загледа втренчено.

– Зная – продума най-сетне той, – вас не може да ви убеди човек. Значи, решено е?

– Окончателно – отговори Инсаров, стана и си излезе.

Берсенов походи из стаята, взе шапката си и се запъти към Стахови.

– Имате нещо да ми съобщите – му каза Елена, щом останаха двамата.

– Да; как се сетихте?

– Все едно. Кажете, какво има? Берсенов й съобщи решението на Инсаров, Елена побледня.

– Какво значи това? – с мъка произнесе тя.

– Вие знаете – промълви Берсенов, – че Дмитрий Иикаиорович не обича да дава отчет за постъпките си. Но аз мисля... Да седнем, Елена Николаевна, вие сякаш не сте съвсем здрава... Аз, струва ми се, мога да се досетя каква е всъщност причината за това внезапно заминаване.

– Каква, каква е причината? – повтори Елена, като стискаше силно, без сама да забележи, ръката на Берсенов в своята изстинала ръка.

– Знаете ли – започна Берсенов с тъжна усмивка, – как да ви обясня? Ще трябва да се върна към тазгодишната пролет, към онова време, когато се запознах по-отблизо с Инсаров. Тогава се срещнах с него в къщата на един роднина; роднината ми имаше дъщеря, много хубавичка. Стори ми се, че Инсаров не е равнодушен към нея и му казах това. Той

се засмя и ми отговори, че се лъжа, че сърцето му не е пострадало, но че незабавно би заминал, ако би се случило подобно нещо с него, тъй като не желае – това бяха неговите собствени думи, – за да задоволи личните си чувства, да измени на своето дело и на своя дълг. „Аз съм българин – каза той – и не ми трябва руска любов...“

– Е... и какво... вие сега... – прошепна Елена, неволно отвръщайки глава като човек, който очаква удар, но все още не пускаше ръката на Берсенов.

– Мисля – промълви той и сам понижи глас, – мисля, че сега е станало онова, което тогава неправилно подозирах.

– Тоест... вие мислите... не ме мъчете! – извика неочаквано Елена.

– Мисля – бързо подхвана Берсенов, – че Инсаров е обикнал сега едно руско момиче и според заричането си решава да бяга.

Елена още по-силно стисна ръката му и още по-ниско наведе глава, сякаш искаше да скрие от чуждия поглед руменината от свяна, която заля с внезапен пламък цялото ѝ лице и шия.

– Андрей Петрович, вие сте добър като ангел проговори тя, – но нали той ще дойде да се сбогува?

– Да, предполагам, сигурно ще дойде, защото няма да иска да замине...

– Кажете му, кажете...

Но тука бедното момиче не издържа: сълзи бликнаха от очите му и то избяга от стаята.

„Значи, толкова много го обича – мислеше Берсенов, като се връща-ше бавно към къщи. – Не очаквах; не очаквах, че вече е толкова силно. Тя казва, че съм добър – продължаваше той размишленията си. – Кой може да каже по силата на какви чувства и подбуди съобщих всичко това на Елена? Но не от добрина, не от добрина. Все от това проклето желание да се убедя наистина ли ножът е в раната? Аз трябва да съм доволен – те се обичат, аз им помогнах... Бъдещ посредник между науката и руската публика – ме нарича Шубин; изглежда, писано ми е да бъда посредник. Но ако се лъжа? Не, не се лъжа...“

Тежко беше на Андрей Петрович и съзнанието му не възприемаше Раумер.

На другия ден в два часа Инсаров отиде у Стахови. Като че нарочно по това време в гостната на Ана Василевна имаше гостенка, съседката попадия, много добра и почтена жена, която обаче имаше малка неприятност с полицията за туй, че бе ѝ хрумнало в най-голямата жега да се окъпе в езерото, край пътя, по който често минавало някакво си важно

генералско семейство. Присъствието на външен човек беше отначало дори приятно на Елена, в лицето на която не остана нито капка кръвчица, щом чу стъпките на Инсаров; но сърцето ѝ замря при мисълта, че той може да се сбогува, без да поговори с нея насаме. Той пък изглеждаше смутен и избягваше погледа ѝ. „Нима ей сега ще се сбогува?“ – мислеше Елена. Наистина Инсаров вече бе се обърнал към Ана Василевия; Елена бързо стана и го повика настрана, при прозореца. Попадията се учуди и се опита да се обърне; но тя така силно се беше стегнала, че корсетът ѝ скърцаше при всяко движение. Тя остана неподвижна.

– Слушайте – бързо заговори Елена, – зная защо сте дошли; Андрей Петрович ми съобщи вашето намерение, но аз ви моля, аз ви моля да не се сбогувате с нас днес, а да дойдете утре тука по-рано, в одинадесет часа. Трябва да ви кажа две думи. Инсаров мълчаливо наведе глава.

– Няма да ви задържам... Вие ми обещавате? Инсаров пак се поклонил, но нищо не каза.

– Леночка, ела тука – продума Ана Василевия, – погледни каква чудесна чантичка има попадията.

– Аз си я бродирах – забеляза попадията.

Елена се отдръпна от прозореца.

Инсаров остана не повече от четвърт час у Стахови. Елена го наблюдаваше крадешком. Той се въртеше на мястото си и както преди не знаеше къде да гледа и си отиде някак странно, внезапно, сякаш изчезна.

Бавно мина тоя ден за Елена; още по-бавно се проточи дългата, безкрайно дълга нощ. Елена ту седеше на кревата, обхванала с ръце коленете си и сложила на тях глава, ту отиваше до прозореца, допираше горещото си чело до студеното стъкло и мислеше, мислеше, до изтощение мислеше все едни и същи неща. Сърцето ѝ сякаш се бе вкаменило, сякаш бе изчезнало от гърдите ѝ; тя не го чувствуваше, но кръвта в главата ѝ биеше тежко и косите ѝ пареха, и устните ѝ съхнеха. „Той ще дойде... той не се сбогува с мама... той няма да излъже... Нима Андрей Петрович каза истината? Не може да бъде... Той с думи не обеща да дойде... Нима завинаги се разделих с него?“ Ето тези мисли не я напушаха... именно не я напушаха: те не идеха, не се връщаха те непрестанно се въртяха в нея като мъгла. „Той ме обича!“ – пламваше изведнаж цялото ѝ същество и ти втръчено се вираше в тъмнината; невидима за никого тайна усмивка разтваряше устните ѝ... но тя тоз миг разтърсваше глава, слагаше зад тила си сключените пръсти на ръцете си и отново като мъгла се въртяха в нея предишните мисли. На разсъмване тя се

съблече и легна в леглото, но не можа да заспи. Първите огнени лъчи на слънцето нахлуха в стаята й... „О, ако той ме обича!“ – извика тя изведнаж и без да се срамува от озарилата я светлина, разтвори обятията си.

Тя стана, облече се, слезе долу. В къщи още никой не бе се събудил. Тя отиде в градината: но там беше тъй тихо и зелено, и свежо, така доверчиво чуруликаха птиците, тъй радостно поглеждаха цветята, че й стана мъчно. „О – помисли си тя, – ако това е истина! – ни една тревичка не е по-щастлива от мене, но истина ли е?“ Тя се върна в стаята си и за да убие някак времето, започна да сменя роклите си. Но всичко падаше и се изплъзваше от ръцете й и тя още седеше полусъблечена пред тоалетното си огледало, когато я повикаха да пие чай. Тя слезе долу; майка й забеляза нейната бледност, по само каза: „Ти днес си много интересна“ – и като я огледа, добави: „Тази рокля много ти прилича, обличай я винаги, когато искаш да се харесаш някому.“ Елена нищо не отговори и седна в ъгъла. Удари девет часът; до единадесет оставаха още два часа. Елена взе книга, после се залови да шие, после пак взе книгата; после се зарече да мине сто пъти по една алея и мина ето пъти; после дълго гледа как Ана Василевна редеше пасианс... и погледна часовника: още нямаше десет. Шубин влезе в гостната. Тя се опита да заговори с него и му се извини, без сама да знае за какво... Всяка нейна дума не само че й струваше усилия, но събуждаше в нея самата някакво недоумение. Шубин се наведе към нея. Тя очакваше подигравка, вдигна очи и видя пред себе си печално и дружелюбно лице... Тя се усмихна на това лице. Шубин също й се усмихна мълчаливо и тихичко излезе. Тя искаше да го задържи, но не можа да си спомни веднага как да го извика. Найсетне удари единадесет часът. Тя започна да чака, да чака, да чака и да се вслушва. Вече нищо не можеше да прави; престана дори да мисли. Сърцето й се оживи и почна да бие по-силно, все по-силио, и странно нещо! Времето сякаш започна да лети по-бързо. Измина четвърт час, измина половин час, минаха още няколко минути според Елена и изведнаж тя трепна: часовникът удари не дванадесет, а един. „Няма да дойде, ще замине, без да се сбогува...“ Тази мисъл изведнаж нахлу в главата й заедно с кръвта. Тя почувствува, че дъхът й спира, че е готова да зариде... Изтича в стаята си и падна на леглото с лице върху сключените си ръце.

Тя лежа неподвижно половин час: през пръстите й по възглавницата се стичаха сълзи. Изведнаж се понадигна и седна: нещо странно ставаше в нея – лицето й се измени, влажните очи от само себе си изсъхнаха и заблестяха, веждите й се вдигнаха, устните й се свиха. Мина още

половин час. Елена за последен път се ослуша: няма ли да долети до нея познатият глас? Стана, сложи шапката, ръкавиците, наметна пелерината на раменете си, незабелязано се измъкна от къщи и тръгна с бързи стъпки по пътя, който водеше към квартирата на Берсенов.

XVIII

Елена вървеше, навела глава и неподвижно устремила очи напред. От нищо не се страхуваше, нищо не обмисляше; искаше още веднаж да се види с Инсаров. Тя вървеше, без да забележи, че слънцето отдавна се беше скрило, затулено от тежки черни облаци, че вятърът силно шумеше в дърветата и развяваше роклята ѝ, че внезапно се вдигаше прах и се носеше на стълб по пътя... Едър дъжд закапа, тя и него не забелязваше, но той се засилваше все повече, светна светкавица, удари гръм. Елена спря, огледа се наоколо... за нейно щастие близо до мястото, дето я завари бурята, имаше стар изоставен параклис над един съборен кладенец. Тя дотича до него и влезе под ниския навес. Дъждът рукна като из ведро; небето наоколо се замъгли. С нямам отчаяние гледаше Елена гъстата мрежа от бързо падащи капки. Последната надежда да се види с Инсаров изчезна. Една бедна старица влезе в параклиса, поотърси се, каза, като се поклони: „От дъжда, майчице“ – и като пъшкеше и охкаше, седна в една вдлъбнатина до кладенеца. Елена бръкна в джоба си: старицата забеляза това движение и лицето ѝ, смръщено и жълто, но някога красиво, се оживи. „Благодаря ти, майчице родна“ – започна тя. В джеба си Елена не намери чантичката си, а старицата вече протягаше ръка...

– Пари нямам, бабичко – каза Елена, – но ето вземи това, все ще ти послужи за нещо.

Тя ѝ подаде кърпичката си.

– О-ох, хубавице моя – продума просякинята, – но защо ми е твоята кърпичка? Освен да я подаря на внучката, когато се зажени. Господ да те награди за твоята добрина!

Изтреця гръмотевица.

– Господи, Иисусе Христе – измърмори просякинята и се прекръсти три пъти. – Чини ми се, че съм те виждала – прибави тя, като почака малко. – Чини ми се, че си ми давала милостиня Христова?

Елена се вгледа в старата жена и я позна.

– Да, бабичко – отговори тя. – Ти дори ме попита защо съм тъй нажалена.

– Тъй, гълъбче, тъй. Виж, че те познах. Но ти и сега сякаш си нажалена. Ето и кърпичката ти е мокра, види се, от сълзи. Ох вие, младичките, всички си имате една жал, голяма мъка!

– Но каква жал, бабичко?

– Каква? Ех, хубава госпожице, немой с мене, старата жена, хитрува. Знам аз за какво тъжиш: не е сирашка твоята мъка. Нали и аз съм била млада, миличка, същите тия митарства и: аз съм ги минала. Да. А аз на тебе заради добрината ти виж какво ще ти кажа: случила си на добър човек, не на вятърничав, ти вече държиш един; но-силно от смъртта го държиш. Ако ще бъде, да бъде, ако не бъде, види се, богу е било така угодно. Да. Защо ми се чудиш? Аз съм и врачка. Ако искаш, ще отнеса с твоята кърпичка цялата ти мъка? Ще я отнеса и толкоз. Виж, заваля си-тен дъждец; ти почакай още, а аз ще си вървя. Не за пръв път ме мокри. И помни, гълъбче: имаше мъка, изчезна мъката и помен от нея няма. Господи, помилуй!

Просякинята стана, излезе от параклиса и се затътра по пътя си. Елена е изумление погледна подире й. „Какво значи това?“ – прошепна тя неволно.

Дъждецът пръскаше все по-ситно и по-ситно, слънцето огря за миг. Елена вече се готвеше да напусне убежището ей... Изведнаж на десет крачки от параклиса тя видя Инсаров. Загърнат с пелерина, той вървете но същия път, но който бе дошла Елена; изглежда, бързаше за дома си.

Тя: се опря с ръка на старото перило при входа, искаше да го извика, но гласът ѝ измени... Инсаров вече отминаваше, без да вдигне глава...

– Дмитрий Никанорович! – продума тя пай-после.

Инсаров внезапно се спря, огледа се... В първия миг той не позна Елена, но веднага приближи до нея.

– Вие! Вие сте тук! – извика той.

Тя отстъпи мълчаливо в параклиса. Инсаров я последва.

– Вие сте тук? – повтори той. Тя продължаваше да мълчи и само го гледаше е продължителен, мек поглед. Той наведе очи.

– От нас ли идете? – попита го тя.

– Не ... не от вас.

– Не? – повтори Елена и се помъчи да се усмихне. – Така ли държите на обещанията си? Чаках ви от сутринта.

– Аз вчера, спомнете си, Елена Николаевна, нищо не обещах.

Елена пак едва се усмихна и прокара ръка по лицето си. И лицето ѝ, и ръката ѝ бяха много бледи.

Вие, значи, искахте да заминете, без да се сбогувате с нас?

– Да – сурово и глухо промълви Инсаров.

– Как? След нашето познанство, след тези разговори, след всичко...

Значи, ако не бях ви срещнала тук случайно (гласът на Елена зазвъня и

тя замълча за миг)... така щяхте и да заминете, и ръка нямаше да ми стиснете за последен път, и нямаше да ви бъде жал? Инсаров се обърна настрана.

– Елена Николаевна, моля ви се, не говорете така. И без това не ми е весело. Повярвайте, моето решение ми струваше големи усилия. Ако знаехте...

– Не искам да зная – с уплаха го прекъсна Елена – защо заминавате... Изглежда, така трябва. Изглежда, трябва да се разделим. Вие без причина не бихте искали да огорчите приятелите си. Но нима така се разделят приятели? Защото ние с вас сме приятели, нали?

– Не каза Инсаров.

– Как?... – промълви Елена. Бузите ѝ се покриха с лека руменина.

– Именно затова заминавам, защото ние не сме приятели. Не ме принуждавайте да кажа това, което не искам да кажа, което няма да кажа.

– Вие преди бяхте с мене откровен – с лек укор произнесе Елена. – Помните ли?

– Тогава можех да бъда откровен, тогава нямаше какво да скривам; а сега...

– А сега? – попита Елена.

– А сега. Сега трябва да замина. Сбогом.

Ако в този момент Инсаров бе вдигнал очи към Елена, би забелязал, че лицето ѝ ставаше все по-светло, колкото повече самият той се мръщеше и ставаше помрачен; но той упорито гледаше надолу.

– Е, сбогом, Дмитрий Никанорович – започна тя. – Но поне, щом като се срещнахме, подайте ми сега ръка.

Инсаров понечи да протегне ръка.

– Не, и това не мога – промълви той и пак се обърна настрана. Не можете?

– Не мога. Сбогом.

И той се запъти към изхода на параклиса.

– Почакайте още малко – каза Елена. – Вие като че се страхувате от мене. Аз съм по-смела от вас – прибави тя с внезапна лека тръпка по цялото тяло. – Аз мога да ви кажа – искате ли? – защо вие ме заварихте тук! Знаете ли къде отивах?

Инсаров с изумление погледна Елена.

– Отивах при вас.

– При мене?

Елена закри лицето си.

– Вие искате да ме накарате да кажа, че ви обичам – прошепна тя, – ето... аз го казах.

– Елена! – извика Инсаров.

Тя пое ръцете му, погледна го и падна на гърдите му.

Той силно я прегърна и мълчеше. Нямаше нужда да ѝ казва, че я обича. От самото му възклицание, от тази мигновена промяна на целия човек, от това, как се повдигаха и отпушаха гърдите, към които тя тъй доверчиво се беше притиснала, как се докосваше крайчецът на пръстите му до косите ѝ, Елена можа да разбере, че е обичана. Той мълчеше и на нея не ѝ бяха нужни думи. „Той е тук, той я обича... какво повече?“ Тишината на блаженство, тишината на спокойно пристанище, на постигнатата цел, оная небесна тишина, която и на самата смърт придава смисъл и красота, я изпълняше с цялата си божествена вълна. Тя нищо не желаше, защото имаше всичко. „О, братко мой, приятелю мой, мой мили!“ – шепнеха устните ѝ и тя сама не знаеше чие е това сърце, неговото или нейното, което така сладостно биеше и чезнеше в гърдите ѝ.

А той стоеше неподвижно, прегръщаше в своите силни обятия този млад, отдал се нему живот, усещаше на гърдите си това ново, безкрайно скъпо време; чувство на умиление, чувство на необяснима благодарност разби на прах неговата твърда душа и никога още неизпитап сълзи на пълниха очите му...

А тя не плачеше; тя само повтаряше; „О, мой приятелю, о, братко мой!“

– Значи, ти ще дойдеш с мене навсякъде? – казваше ѝ той четвърт час по-късно, като я прегръщаше както преди и я държеше в обятията си.

– Навсякъде, накрай света. Където бъдеш ти, там ще бъда и аз.

– Не се ли мамиш, знаеш ли, че родителите ти никога няма да се съгласят на нашия брак?

– Не се мамя; аз зная това.

– Знаеш ли, че съм беден, много беден?

– Зная.

– Че не съм русин, че не ми е съдено да живея в Русия, че ти трябва да скъсаш всичките си връзки е отечество, и роднини?

– Зная, зная.

– Знаеш ли също, че аз съм се посветил на трудно дело, неблагодарно, че аз... че ние ще трябва да се излагаме не само на опасности, но и на лишения, унижения може би?

– Зная, всичко зная... Аз те обичам.

– Че ти трябва да се откажеш от всичките си привички, че там, сама, между чужди, ти може би ще бъдеш принудена да работиш...

Тя сложи ръката на устните му.

– Аз те обичам, мой мили.

Той започна горещо да целува малката ѝ розова ръка. Елена не я отдръпваше от устните му и с някаква детска радост, с усмивка, с любопитство гледаше как той покриваше с целувки ту самата ѝ ръка, ту пръстите...

Изведнаж тя се изчерви и скри лице на гърдите му.

Той ласкаво повдигна главата ѝ и втренчено я загледа в очите.

– Тогава – каза ѝ той – ти си моя жена пред хората и пред бога!

XIX

Един час по-късно Елена, с шапка в едната ръка, с пелерина в другата, тихо влизаше в гостната на дачата. Косите ѝ леко се бяха разпилели, на бузите ѝ се виждаше по едно мъничко розово петънце, усмивката не искаше да слезе от устните ѝ, очите ѝ се затваряха и полузатворени, продължаваха да се усмихват. Едва пристъпваше от умора, и тази умора ѝ беше приятна: пък и всичко ѝ беше приятно. Всичко ѝ се виждаше мило и ласкаво. Увар Иванович седеше при прозореца; тя приближи до него, сложи ръка на рамото му, отдръпна се малко и някак неволно се засмя.

– Защо се смееш? – попита той учудено.

Тя не знаеше какво да каже. Искаше ѝ се да целуне Увар Иванович.

– А той цамбурнал... – промълви тя най-сетне.

Но Увар Иванович дори не трепна и продължаваше с почуда да гледа Елена. Тя изпусна върху него и пелерината, и шапката си.

– Мили Увар Иванович – продума тя, – спи ми се, уморена съм. – И пак се засмя и се отпусна в креслото до него.

– Хм – измънка Увар Иванович и замърда пръсти. – Това, ще трябва, такава...

А Елена гледаше наоколо си и мислеше: „Скоро ще трябва да се разделя с всичко това... и странно: не изпитвам нито страх, нито съмнение, нито съжаление... Не, за мама ми е жал!“ После пред нея отново изпъкна параклисчето, прозвуча пак неговият глас, тя почувствува около себе си ръцете му. Сърцето ѝ трепна радостно, но слабо: то също бе премаляло от щастие. Спомни си старата просякиня. „Сякаш наистина отнесе мъката ми – помисли си тя. – О, колко съм щастлива! Колко незаслужено! Колко скоро!“ Само да се отпуснеше малко, и щяха да бликнат сладки, неспирни създи. Тя ги съдържаше само с това, че от време на време се смееше. Каквото положение и да вземеше, все ѝ се струваше, че по-добро и по-удобно не може да има: сякаш я приспиваха. Всичките ѝ движения бяха бавни и нежни; къде се бе дянала нейната припряност, нейната непохватност? Влезе Зоя: Елена реши, че не е виждала по-преlestно лице; влезе Ана Василевна: нещо бодна Елена, но с каква нежност тя прегърна добрата си майка и я целуна по челото, до косите, вече леко посивели! После отиде в стайката си; как всичко там ѝ се усмихна! С какво чувство на срамежливо тържество и смирение седна на

леглото си, на същото легло, на което преди три часа прекара толкова мъчителни мигове! „А и тогава вече знаех, че той ме обича – помисли си тя, – пък и по-рано... Ах, не! Не – това е грях.“ „Ти си моя жена...“ – прошепна тя, като закри с ръце лицето си и падна на колене.

Привечер тя стана по-замислена. Обхвана я тъга при мисълта, че няма скоро да се види с Инсаров. Той не можеше да остане у Берсенева, без да буди подозрение, и затова решиха с Елена така: Инсаров трябва да се върне в Москва и да им дойде на гости два пъти до есента; от своя страна тя обеща да му пише и ако бъде възможно, да му определи среща някъде край Кунцово. За чая тя слезе в гостната и завари там всичките си домашни и Шубин, който внимателно я погледна, щом тя влезе; тя искаше да заговори с него приятелски както някога, но се страхуваше от проникателността му, страхуваше се от самата себе си. Струваше й се, че той ненапразно я беше оставил на спокойствие повече от две седмици. Скоро дойде Берсенева и предаде на Ана Василевна поздрав от Инсаров и извинение, че се е върнал в Москва, без да засвидетелствува почитанието си. Името на Инсаров за пръв път се произнасяше през тоя ден пред Елена; тя почувствува, че се изчерви; и разбра в същото време, че трябва да изкаже съжаление за внезапното заминаване на такъв добър познат, но не можа да си наложи да се преструва и продължаваше да седи неподвижно и безмълвно, докато Ана Василевна ахкаше и съжаляваше. Елена се стараше да бъде около Берсенева; тя не се страхуваше от него, макар той и да знаеше част от нейната тайна; тя се спасяваше под неговото крило от Шубин, който продължаваше да я поглежда – не подигравателно, но внимателно. Берсенева тази вечер също се намираше в недоумение; той очакваше да види Елена по-тъжна. За нейно щастие между него и Шубин се завърза спор за изкуството; тя се отдръпна настрана и като през сън чуваше гласовете им. Малко по малко не само те, но и цялата стая, всичко около нея започна да й се струва като сън – всичко: и самоварът на масата, и късичката жилетка на Увар Иванович, и гладките нокти на Зоя, и масленият портрет на великия княз Константин Павлович на стената – всичко се отдалечаваше, всичко се покриваше с воал, всичко преставаше да съществува. Само беше й жал за всички. „За какво живеят?“ – мислеше тя.

– Спи ли ти се, Леночка? – попита я майка й. Тя не чу въпроса на майка си.

– Полусправедлив намек, казваш ти?... – Тези думи, рязко произнесени от Шубин, внезапно събудиха вниманието на Елена. – Моля – продължаваше той, – в това тъкмо се изразява вкусът. Справедливият намек

буди униние – това не е по християнски; към справедливото човек е равнодушен – това е глупаво, а от полусправедливото той изпитва досада и нетърпение. Например ако аз кажа, че Елена Николаевна е влюбена в един от нас, какъв вид намек ще бъде това, а?

– Ах, мосю Пол – продума Елена, – бих искала да ви изразя досадата си, по наистина не мога. Много съм уморена.

– Защо не си легнеш? – промълви Ана Василевна, която сама вечер винаги дремеше и за това обичаше да изпраща другите да спят. – Лека нощ и върви лягай. Андрей Петрович ще те извини.

Елена целуна майка си, поклони се на всички и си тръгна. Шубин я изпрати до вратата.

– Елена Николаевна – пошепна ѝ той на прага, – вие тъпчете мосю Пол, вие безжалостно го газите, а мосю Пол ви благославя, и крачетата ви, и обувките на крачетата ви, и подметките на обувките ви.

Елена сви рамене, неохотно му подаде ръка – не тая, която бе целувал Инсаров – и като се върна в стаята си, веднага се съблече, легна си и заспа. Тя спа дълбок, спокоен сън... така дори децата не спят: така спи само оздравялото дете, когато майка му седи до люлчицата и го гледа и слуша дишането му.

XX

– Отбий се при мене за малко – каза Шубин на Берсенев, след като той се сбогува с Ана Василевна, – имам да ти покажа някои неща.

Берсенев тръгна към стаята му в пристройката. Поразиха го множеството етюди, статуйки и бюстове, покрити с мокри парцали и разпръснати по всички ъгли на стаята.

– Ама ти, както виждам, работиш не на шега – забеляза той.

– Все трябва нещо да се прави – отговори Шубин. – Едно като не върви, трябва друго да се опита. Впрочем аз като корсиканец се занимавам повече с вендата, отколкото с чисто изкуство. *Trema, Bisanzia!*²¹.

– Не те разбирам – каза Берсенев.

– Почакай малко. Ето, благоволете да погледнете, любезни приятели и благодетелю, моето отмъщение номер първи.

Шубин отви една фигура и Берсенев видя прекрасен бюст на Инсаров с изключителна прилика. Чертите на лицето Шубин бе доловил вярно до най-малки подробности и беше им придал чуден израз: честен, благороден и смел.

Берсенев изпадна във възторг.

– Но това е просто прелест! – извика той. – Поздравявам те. Направо за изложба! Защо наричаш това великолепно произведение отмъщение?

– Защото, сър, имам намерение да поднеса, както благоволихте да се изразите, това великолепно произведение на Елена Николаевна за именния ѝ ден. Разбирате ли вие тая алегория? Ние не сме слепи, виждаме какво става около нас, но сме джентълмени, милостиви господине, и отмъщаваме по джентълменски.

– А ето – прибави Шубин, като откриваше друга фигурка, – тъй като художникът според най-новите естети се ползува със завидното право да въплъщава всякакви мръсотии, като ги издига в перли на създанието, то ние при издигане на тази перла, номер втори, си отмъщавахме вече съвсем не като джентълмени, а просто *en canaille*²².

Той сръчно дръпна платното и пред погледна на Берсенев се откри статуйка на същия Инсаров в дантоновски стил. Не можеше да се

21. Трепери, Византийо! (итал.)

22. Като канали (фр.).

измисли нещо по-злъчно и по-остроумно. Младият българин беше направен: като овен, изправен на задните крака и навел рога за удар. Тъпа важност, заядливост, упорство, непохватност, ограниченост изразяваше физиономията на „съпруга на тънкорунните овци“ и при това приликата беше толкова поразителна, несъмнена, че Берсенев не можа да не се разсмее.

– Какво? Интересно ли е? – промълви Шубин.

Позна ли хероя? Пак ли ме съветваш да я пратя на изложба? Това, братко мой, ще си подаря сам на собствения си имен ден... Ваше високоблагородие, позволете!

И Шубин подскочи три пъти, като се удряше отзад с подметките си.

Берсенев вдигна от пода платното и го хвърли върху статуйката.

– О ти, великодушни започна Шубин, – чакай, кой в историята се смята за особено великодушен? Но все едно! А сега продължаваше той, като откриваше тържествено и печално третата, доста голяма маса глина – очите ти ще видят нещо, което ще ти докаже смиреномъдрието и прозорливостта на твоя приятел. Ще се убедиш, че той все пак, като истински художник, чувствава нуждата и ползата сам да си удари плесница. Гледай! Платното се вдигна и Берсенев видя две, долепени една до друга, сякаш сраснали глави... Той не разбра веднага каква е работата, по като се вгледа, позна в едната от тях Анушка, а в другата самия Шубин. Впрочем това бяха по-скоро карикатури, отколкото портрети. Анушка бе дадена като хубаво, дебело момиче с ниско чело, плувнали в тлъстина очи и смело вирнат нос. Дебелите ѝ устни нахално се усмихваха; цялото ѝ лице изразяваше чувственост, безгрижие и дързост, но не му липсваше добродушие. Себе си Шубин беше изобразил изпит, измършавял веселяк, с хлътнали бузи, с небрежно увиснали сплъстени редки коси, с безсмислен израз в угасналите очи, със заострен като на мъртвец нос.

Берсенев се извърна с отвращение.

– Как ти се виждат тия близнаци, братко? – промълви Шубин, – Няма ли да благоволиш да съчиниш подходящ надпис? За първите две работи аз вече измислих надписи. Под бюста ще стои: „Герой, който възнамерява да спаси родината си“. Под статуйката: „Пазете се, колбасари!“ А под тая работа – как мислиш? „Бъдещето на художника Павел Яковлев Шубин...“ Добре ли е?

– Престани – възрази Берсенев. – Не си е струвало да си губиш времето за такава... – Той не намери веднага подходяща дума.

– Мръсотия, искаш да кажеш? – Не, братко, извинявай, но ако нещо отиде на изложба, то ще е тая група.

Именно мръсотия повтори Берсенев. И що за глупост? У тебе съвсем няма ония заложби за подобно развитие, е които досега, за нещастие, винаги така щедро са били надарени нашите артисти. Ти просто сам си се наклеветил.

– Така ли мислиш? – мрачно продума Шубин. – Ако не ги притежавам, то те се вкоренят в мене, за това ще бъде виновна... една особа. Знаеш ли – прибави той, като трагично свъси вежди, – че аз вече се опитвах да пия?

– Лъжеш!

– Опитвах се, ей богу – възрази Шубин и изведнаж се ухили и засия, – но не е вкусно, брат, не влиза в гърлото и после главата ми е като барабан. Самият велик Лушчихин, Харалампий Лушчихин, най-широкото московско, а според други великорусийско гърло, заяви, че от мене нищо няма да излезе. На мене според неговите думи бутилката нищо не ми говори.

Берсенев замахна към групата, но Шубин го спря.

– Почакай, братко, не я разбивай; за урок я бива, като плашило.

Берсенев се засмя.

В такъв случай може, ще пощадя твоето плашило – промълви той. И да живее вечното, чистото изкуство!

– Да живее! – подзе Шубин. – С него и хубавото е по-хубаво, и лошото не е нещастие!

Приятелите силно си стиснаха ръцете и се разделиха.

XXI

Първото чувство у Елена, когато се събуди, беше радостна уплаха. „Нима? Нима?“ – се питаше тя и сърцето ѝ замираше от щастие. Спомените нахлуха в нея... тя потъна в тях. После пак я озари онази блажена, възторжена тишина. Но в часовете на утрото малко по малко я овладя безпокойство, а в следващите дни ѝ стана и тъжно, и скучно. Наистина тя сега знаеше какво иска, но от това не ѝ беше по-леко. Оная незабравима среща я изхвърли завинаги из старите релси: тя вече не стоеше на тях, тя беше далеко, а в това време всичко наоколо ставаше както обикновено, всичко вървеше по реда си, сякаш нищо не беше се изменило: предишният живот се движеше както преди, както преди разчиташе на участието и съдействието на Елена. Тя се опитваше да започне писмо до Инсаров, по и това не ѝ се удаде: думите излизаха върху хартията някак мъртви, лъжливи. Дневника си беше привършила: под последния ред беше теглила дебела черта. Това беше миналото, а тя с всичките си помисли, е цялото си същество беше навлязла в бъдещето. Беше ѝ тежко. Да седи с майка си, която нищо не подозира, да я изслушва, да ѝ отговаря, да разговаря с нея – на Елена се струваше някак престъпно: тя чувствуваше в себе си някакъв фалш; беше смутена, макар че нямаше за какво да се черви; неведнаж се надигаше в душата ѝ почти непреодолимо желание да изкаже всичко докрай, пък каквото ще да става после. „Защо – мислеше тя – още тогава, още от параклиса Дмитрий не ме отведе, където искаше? Не ми ли каза, че аз съм негова жена пред бога? Защо съм тук?“ Тя изведнаж почна да страни от всички, дори от Увар Иванович, който повече от всякога недоумяваше и мърдаше пръсти. Вече всичко, което я окръжаваше, не ѝ се струваше нито приятно, пито мило, пито дори като сън; то като кошмар притискаше гърдите ѝ с неподвижно, мъртвешко бреме; то сякаш я и упрекваше, и негодуваше, и не искаше да я знае... Ти, говореше то, все пак си наша. Дори бедните ѝ питомци, измъчените птици и зверове, я гледаха попе на нея така ѝ се струваше – недоверчиво и враждебно. Ставаше ѝ съвестно и срамно за нейните чувства. „Нали това е все пак моят дом – мислеше тя, – моето семейство, моята родина...“ – казваше ѝ друг глас. Страх я обземаше и тя се ядосваше на своето малодушие. Испитанията едва започваха, а тя вече губеше търпение... Това ли беше обещала?

Тя пе можа да се съвземе бързо. Но мина седмица, втора. Написа

две писъмца на Инсаров и сама ги занесе на пощата – тя за нищо на света от срам и от гордост не би се решила да се довери на прислужницата. Тя бе започнала да очаква самия него... Но вместо него едно прекрасно утро пристигна Николай Артемевич.

XXII

Още никой в къщата на запасния гвардейски поручик Стахов не бе го виждал така кисел и в същото време така самоуверен и важен, както тоя ден. Той влезе в гостната с палто и шапка – влезе бавно, с широка крачка и тропайки с токове; приближи се до огледалото и дълго се оглежда, като клатеше глава със спокойна строгост и хапеше устни. Ана Василевна го посрещна външно развълнувана и със скрита радост (тя никога не го посрещаше иначе); той дори не свали шапката си, не се ръкува с нея и мълчаливо даде на Елена да целуне кожената му ръкавица. Ана Василевна започна да го разпитва за лечението му – той нищо не й отговаряше; влезе Увар Иванович – той го погледна и каза: „Ба!“ С Увар Иваинович той изобщо се отнасяше студено и надменно, макар че признаваше у него „следи от истинска стаховска кръв“. Известно е, че почти всички руски дворянски фамилии са убедени в съществуването на изключителни, аристократични особености, свойствени само на тях: пневеднаж ни се е случвало да слушаме разговори „между свои“ за „подсаласкински“ носове и „перепреевски“ вратове. Зоя влезе и се поклони на Николай Артемевич. Той издаде някакъв звук, отпусна се в креслото, поиска кафе и едва тогава свали шапката си. Донесоха му кафето; той го изпи и като изгледа всички поред, процеди през зъби: „Sortez, s'il vous plaît“²³ и като се обърна към жена си, прибави: „Et vous, madame, restez, je vous prie“²⁴

Всички освен Ана Василевна излязоха. Главата й затрепера от вълнение. Тържествеността на маниерите на Николай Артемевич я поразя. Тя очакваше нещо необикновено.

– Какво има? – извика тя, щом вратата се затвори.

Николай Артемевич хвърли равнодушен поглед на Ана Василевна.

– Нищо особено, какъв е тоя маниер у вас, веднага добивате вид на някаква жертва? – започна той, като отпускаше без всякаква нужда ъглите на устните си при всяка дума. – Аз само исках да ви предупредя, че у нас днес ще обядва един нов гост.

– Кой е той?

– Курнатовски, Егор Андреевич. Вие не го познавате. Оберсекретар

23. Моля, излезте (фр.).

24. А вие, мадам, моля, останете (фр.).

в сената.

– Той ще обядва днес у нас?

– Да.

– И вие само за да ми кажете това, заповядахте да излязат всички?

Николай Артемович отново погледна Ана Василевна, но тоя път вече иронично.

– Това ви учудва? Не бързайте да се учудвате. Той млъкна. Ана Василевна също помълча малко. – Аз бих искала – заговори тя.

– Зная, вие винаги сте ме смятали за „аморален“ човек – започна изведнаж Николай Артемович.

– Аз! – с изумление измърмори Ана Василевна.

– И може би имате право. Не искам да отричам, че действително съм ви давал справедлив повод за недоволство („Сивите коне!“ – мина през ума на Ана Василевна), макар че вие сама трябва да се съгласите, при вашето състояние, което ви е добре известно...

– Но аз никак не ви обвинявам, Николай Артемович.

– C'est possible!²⁵ Във всеки случай нямам намерение да се оправдавам. Времето ще ме оправдае. Но смятам за свой дълг да ви уверя, че зная задълженията си и умея да се грижа за... за доброто на повереното ми... повереното ми семейство.

„Какво значи това?“, мислеше Ана Василевна. (Тя не можеше да знае че предната вечер, в английския клуб, в един кът на салона с диваните се беше завързал спор за неспособността на русите да произнасят речи. „Кой у нас умее да говори? Посочете някого!“ – извика едни от спорещите. „Та ето Стахов например“ – отговори друг и посочи Николай Артемович, който беше там и едва не извика от удоволствие.

– Например – продължаваше Николай Артемович – дъщеря ми Елена. Не намирате ли, че ѝ е време най-сетне да стъпи с твърда стъпка по пътя... да се омъжи, искам да кажа. Всички тия умувания и филантропия са добри, но до известна степен, до известна възраст. Време е да остави своите фантазии, да напусне обществото на разни художници, ученици и някакви си черногорци и да стане като всички.

– Как трябва да разбирам думите ви? – попита Ана Василевна.

– Ето, благоволете да ме изслушате – отговори Николай Артемович, като все тъй отпущаше устните си. – Ще ви кажа направо, без заобикалки: аз се запознах, сблизих се с тоя млад човек – господин Курнатовски, с надеждата да го направя свой зет. Смя да мисля, че като го

25. Възможно с (фр.).

видите, няма да ме обвините в пристрастие или в привързаност на съжденията (Николай Артемович говореше и сам се любуваше на красноречието си). Образование отлично, правист, маниери прекрасни, тридесет и три годишен, оберсекретар, колежки съветник и „Станислав“ на шия. Надявам се, ще се съгласите, че аз не принадлежа към числото на ония *peres de comedie*²⁶, които бълнуват само чиновове; но вие сама сте ми казвали, че на Елена Николаевна ѝ се харесват деловите, положителните хора: Егор Андреевич е пръв в своята област; сега, от друга страна, дъщеря ми има слабост към великодушни постъпки: тогава знайте, че Егор Андреевич, веднага щом постигнал възможността, вие ме разбирате, възможността да живее охолно със заплатата си, се отказал в полза на братята си от ежегодната сума, която му определял баща му.

– А кой е баща му? – попита Ана Василевна.

– Баща му? Баща му е също в известен смисъл знатен човек, с най-висока нравственост *un vrai stoicien*²⁷, запасен майор, струва ми се, всички имения на графовете Б... управлява.

– А! – промълви Ана Василевна.

– А! Какво, а! – подзе Николай Артемович, – Нима и вие сте заразен от предразсъдъци?

– Но аз нищо не казах – започна Ана Василевна.

– Не, вие казахте: „А!“... Както и да е, сметнах за необходимо да ви предупредя за моя начин на мислене и смея да мисля... смея да се надявам, че господин Курнатовски ще бъде приет *a bras ouverts*²⁸. Това не е никакъв си черногорец.

– Разбира се; трябва само да се извика Ванка готвача, да му се поръча да прибави още едно блюдо.

– Вие разбирате, че аз не се меся в тия работи – каза Николай Артемович, стана, тури си шапката и като си подсвиркуваше (от някого беше чувал, че може да си подсвиркуваш само когато си на дача и в манежа), тръгна да се разхожда в градината. Шубин го погледна от прозорчето на пристройката и мълчаливо му изплези език.

В четири часа без десет минути при входа на дачата на Стахови спря пътническа карета и един още млад човек, с приятна външност, просто и изящно облечен, излезе от нея и поръча да доложат за него. Това беше Егор Андреевич Курнатовски.

Ето какво между другото писа на следния ден Елена на Исаров.

26. Бащи от комедиите (фр.).

27. Истински стоик (фр.).

28. С отворени обятия (фр.).

„Можеш да ми честитиш, мили Дмитрий, имам си годеник. Вчера обядва у нас; татко се запознал с него, струва ми се, в английския клуб и го поканил. Разбира се, вчера той дохожда не като годеник. Но добрата ми майка, на която татко съобщил своите надежди, ми пошепна на ухото какъв е този гост. Казва се Егор Андреевич Курнатовски. Служи като оберсекретар в сената. Ще ти опиша най-напред външността му. Не е висок на ръст, по-нисък е от тебе, добре е сложен; с правилни черти, ниско остриган, с големи бакембарди. Очите му са малки (като твоите), кафяви, живи, устните – плоски, широки; в очите и на устните му – постоянна усмивка, някак си официална – сякаш стои на дежурство. Държи се просто, говори отмерено и всичко у него е отмерено: ходи, смее се, яде, сякаш върши някаква работа. «Как го е изучила!» – мислиш си ти може би в тоя миг. Да; за да ти го опиша. Та и как да не изучиш годеника си! В него има нещо желязно... и тъпо, и празно, в същото време – и честно; казват, че наистина бил много честен. Ти си ми също желязен, но не като него. На масата той седеше до мене, срещу нас седеше Шубин. Най-напред стана дума за някакви търговски предприятия: казват, че той добре ги разбира и едва не изоставил службата си, за да се залови с една голяма фабрика. И сбъркал! После Шубин заговори за театър; господни Курнатовски заяви и – трябва да призная – без лъжлива скромност, че от изкуство нищо не разбира. Това ми напомни за тебе... но си помислих: не, ние с Дмитрий все пак другояче не разбираме изкуството. Той като че искаше да каже: аз не го разбирам, пък то не е и нужно, но в една благоустроена държава се допуска. Към Петербург и към *сomme il faut* той впрочем е твърде равнодушен: веднаж дори нарече себе си пролетарий. Ние, казва, черноработниците! Аз си помислих: ако това беше казал Дмитрий, не би ми се харесало, а този нека си говори, нека се хвали! С мене той беше много вежлив; но все ми се струваше, че с мене разговаря някакъв много, много снизходителен началник. Когато иска да похвали някого, той казва, че еди-кой си има правила – това е негова любима дума. Той вероятно е самоуверен, трудолюбив, способен на самопожертвовање (виждаш, аз съм безпристрастна), т.е. към пожертвовање на своите изгоди, но е голям деспот. Нещастие е да попаднеш в ръцете му! На трапезата заговориха за подкупи...

– Разбирам – каза той, – че в много случаи този, който взема подкуп, па, не е виновен; той не може да постъпи другояче. И все пак, ако го хванат, трябва да го смажат.

Аз извиках:

– Да смажат един невинен! – Да, заради принципа. – Какъв

принцип? – попита Шубин. Курнатовски като че се обърка и учуди и каза:

– Това няма защо да се обяснява.

Татко, който, изглежда, благоговее пред него, подхвана, че, разбира се, няма защо, и за съжаление този разговор се прекрати. Вечерта дойде Берсенев и влезе с него в ужасен спор. Никога досега не бях виждала нашия добър Андрей Петрович толкова развълнуван. Господин Курнатовски съвсем не отричаше ползата от науката, от университетите и т.н., а между това аз разбирах негодуванието на Андрей Петрович. Она гледа на всичко това като на някаква гимнастика. Шубин се приближи до мене след вечерята и каза: «Ето този и един друг (твоего име той не може да произнесе) – и двамата са практични хора, а вижте каква разлика: там има истински жив, от живота даден идеал; а тук няма дори чувство за дълг, а просто служебна честност и деловост без съдържание.» Шубин е умен и аз заради тебе запомних думите му; а според мене какво общо има между вас? Ти вярваш, а онзи – не, защото само в самия себе си не може да се вярва.

Той си отиде късно, но мама успя да ми съобщи, че съм му харесала, че татко е във възторг... Дали не е казал и за мене, че имам правила? А аз насмалко не отговорих на мама, че много жалко, но вече си имам мъж. Защо татко така не те обича? С мама все би могло някак...

О, мой мили! Така подробно ти описах този господин, за да мога да заглуша тъгата си. Без тебе не живея, непрестанно те виждам, слушам... Аз те чакам, само не у нас, както ти искаше – представи си как би ни било тежко и неудобно! – а знаеш, дето ти писах – в оная горичка. «О, мой мили! Колко те обичам!»

XXIII

Три седмици след първото посещение на Курнатовски Ана Василевна, за голяма радост на Елена, се премести в Москва в голямата си дървена къща до Пречистенка, къща с колони, бели лири и венчета над всеки прозорец, с мецапии, пристройки, градинка, огромен зелен двор, кладенец в двора и кучешка колибка до кладенеца. Ана Василевна никога не се прибираше тъй рано от дача, но тая година от първите есенни студове и се възпалиха венците; Николай Артемович от своя страна, като завърши лечението си, затъгува за жена си; при това Августина Христиановна замина на гости при братовчедка си в Ревел; а Москва бе дошло някакво си чуждестранно семейство, което показваше пластични пози, *des poses plastiquis*, описанието на които в Московски ведомости силно възбуди любопитството на Ана Василевпа. Седна дума, по-нататъшното стоеие на дача се оказа неудобно и дори, по думите на Николай Артемович, несъвместимо с неговите „планове“. Последните две седмици се сториха много дълги на Елена. Курнатовски дохожда два пъти, в неделните дни; другите дий беше зает. Той идваше всъщност за Елена, но повече разговаряше със Зоя, на която той много се хареса. „Das ist ein Mann!“²⁹ – мислеше си тя, като гледаше мургавото му мъжествено лице и слушаше самоуверените му, снизходителни думи. Според нея никой нямаше такъв чуден глас, никой не умееше така отлично да произнесе: „Имах чес-с-тта“ или: „Много съм доволен.“ Инсаров не отиде у Стахови, но Елена се видя с него веднаж тайно в малката горичка при Москва-река, дето му беше определила среща. Те едва успяха да си кажат няколко думи. Шубин се върна в Москва заедно с Ана Василевпа; Берсенов – няколко дни по-късно.

Инсаров седеше в стаята си и за трети път препрочиташе писмата, изпратени му от България „по човек“ – но пощата се страхуваха да ги пращат. Той беше много разтревожен от тях. На Изток събитията бързо се развиваха: завземането на княжествата от руските войски вълнуваше всички умове; бурята растеше, усещаше се вече полъхът на близка, неизбежна война. Наоколо пламваше пожар и никой не можеше да предвиди накъде ще се насочи, къде ще спре; стари обиди, отдавнашни надежди – всичко се раздвижи. Сърцето на Инсаров силно биеше: и неговите надежди се сбъдваха. „Но не е ли рано? Не е ли напразно?! –

29. Това е истински мъж (нем.).

мислеше той, като стискаше ръце. – Ние още не сме готови. Но тъй да бъде! Трябва да се тръгва.“

Нещо зашумоля зад вратата, тя бързо се разтвори – и в стаята влезе Елена.

Инсаров цял се разтрепера, хвърли се към нея, падна на колене, прегърна я през кръста и силно притисна глава към нея.

– Ти не ме очакваше? – заговори тя, като едва поемаше дъх. (Тя бързо бе изгичала по стълбата.) Мили! Мили! – Тя сложи двете си ръце на главата му и се огледа. – Ето, значи, къде живееш? Намерих те лесно. Дъщерята на хазаина ти ме доведе. Ние от три дни сме тука. Искях да ти пиша, но си казах по-добре сама ще отида. Дошла съм за четвърт час. Седни, заключи вратата.

Той стана, бързо заключи вратата, върна се при нея и я хвана за ръце. Той не можеше да говори: радостта го задушаваше. Тя с усмивка го гледеше в очите... в тях имаше толкова щастие... и се засрами.

– Почакай – каза тя, като ласкаво отмахна ръцете му, – чакай да си сваля шапката.

Тя развърза панделката на шапката, махна я, свали пелерината от раменете си, поправи косите си и седна на малкия стар диван. Инсаров не мърдаше и я гледеше очарован.

– Но седни де – продума тя, без да вдигне очи към него, като му сочеше място до себе си.

Инсаров седна, но не на дивана, а на пода, в краката ѝ.

– На, свали ръкавиците ми – промълви тя е неравен глас. Ставаше ѝ страшно.

Той започна най-напред да разкопчава, после да смъква едната ръкавица, свлече я до половината и жадно прилепи устни към бялналата се под пея тънка и нежна китка.

Елена потръпна и искаше да го отстрани е другата ръка, но той започна да целува и нея. Елена я дръпна, той отметна глава; тя го погледна в лицето, наведе се и устните им се сляха...

Мина един миг... Тя се изтръгна, стапа, прошепна: „Не, не“ и бързо отиде до писмената маса.

– Нали аз тук съм домакиня, не трябва да имаш тайни от мене – продума тя, като се мъчеше да изглежда безгрижна, и застана е гръб към него. – Колко книжа! Какви са тия писма?

Инсаров свъси вежди.

– Тези писма? – промълви той, като стана от пода. – Можеш да ги

прочетеш.

Елена ги повъртя в ръката си.

– Те са толкова много и са изписани така дребно, а аз веднага трябва да си вървя... Остави! Да не са от някоя съперница?... Пък и не са на руски – прибави тя, като прехвърляше тънките листове.

Инсаров се приближи до нея и я докосна. Тя изведнаж се обърна към него, светло му се усмихна и се опря на рамото му.

– Тези писма са от България, Елена; приятелите ми пишат, викат ме.

– Сега? Там?

– Да... сега. Докато има още време, докато може да се премине.

Тя изведнаж обви е ръце шията му.

– Нали ще ме вземеш със себе си?

Той я притисна към сърцето си.

– О, мое мило момиче, о, моята героиня, как изрече тия думи! Но не е ли грешно, не е ли безумно аз, аз, бездомният, самотният, да те отвлека със себе си... И то къде!

Тя му запуши устата.

Тсс... нали щети се разсърдя и няма никога вече да дойда при тебе. Нима не е решено, не е ясно всичко между нас? Нима не съм твоя жена? Нима жената се дели от мъжа си?

– Жените не отиват на война – промълви той с полупечална усмивка.

– Да, когато могат да останат. А нима аз мога да остана тук?

– Елена, ти си ангел!... Но помнели, аз може би ще трябва да замина от Москва... след две седмици. Не мога вече да мисля ни за университетски лекции, нито за довършване на работите си.

– Какво от това? – прекъсна го Елена. – Ти трябва скоро да заминеш? Искаш ли сега още, веднага, тая минута да остана при тебе, с тебе завинаги и да не се върна у дома, искаш ли? Да тръгнем веднага, искаш ли?

Инсаров с удвоена сила я стисна в прегръдките си.

– Нека ме накаже господ – извика той, – ако върша нещо лошо! От днес ние сме съединени навеки.

– Оставам ли? – понита Елена.

– Не, мое чиео момиче; не, мое съкровище. Ти днес ще се върнеш в къщи, но бъди готова. Това нещо не може да се направи изведнаж; трябва хубаво да се обмисли всичко. За това са нужни пари, паспорт...

– Пари имам – прекъсна го Елена, – осемдесет рубли.

– Е, не са много забеляза Инсаров, – но все ще послужат.

– Аз мога да намеря, ще взема заем, ще поискам от мама... Не, от нея няма да искам... Но може да си продам часовника... Имам обеци, две гривни... огърлица.

– Не е само в парите работата, Елена; паспорта, твоя паспорт, него как ще уредим?

– Да, него как ще уредим? А непременно ли трябва паспорт?

– Непременно. Елена се усмихна.

– Какво ми дойде на ума! Спомням си, бях още малка... Избяга ни прислужницата. Хванаха я, протиха ѝ и тя дълго живя у нас... а все пак всички викаха: Татяна бегълката. Не мислех тогава, че и аз може би ще бъда бегълка като нея.

– Елена, как не те е срам!

– Че какво? Разбира се, по-добре да тръгна с паспорт. Но ако не може...

– Това всичко ние ще уредим после, после, почакай – промълви Инсаров. – Нека само да се опомня, да помисля. Ние с тебе за всичко ще поговорим както трябва. А и аз имам пари.

Елена отмахна с ръка косите, които бяха паднали на челото му.

– О, Дмитрий, колко ще бъде весело да пътуваме двамата!

– Да – каза Инсаров, – а там, където ще отидем...

– Че какво? – прекъсна го Елена. – Нима и да умрем заедно няма да бъде весело? Но не, защо да умрем? Ние ще живеем, ние сме млади. На колко си години? Двадесет и шест?

– Двадесет и шест.

– А аз съм на двадесет. Още много време имаме пред себе си! Ах, ти искаше да избягаш от мене? Не ти била нужна руска любов, българинно! Ще видим сега как ще се отървеш от мене! Но какво щеше да стане е нас, ако тогава не бях тръгнала към тебе!

– Елена, ти знаеш какво ме караше да се отстраня! – Зная: влюбил си се и си се изплашил. Но нима не подозираше, че и тебе обичат?

– Кълна се в честта си, Елена, не, Тя изведнаж бързо го целуна.

– Ето за това точно те обичам. А сега сбогом.

– Не можеш ли да останеш още? – попита Инсаров.

– Не, мой мили. Мислиш, че ми беше леко да изляза сама? Четвърт час отдавна мина. – Тя сложи пелерината и шапката си. – А ти ела у нас утре вечер. Не, други ден. Ще бъде натегнато, досадно, но няма какво да се прави, поне ще се видим. Сбогом. Пусни ме. – Той я прегърна за последен път. – Ай – виж! – скъса ми верижката. О, мой несръчни

приятелю! Е, нищо. Толкова по-добре. Ще отида на Кузнецкия мост да я дам на поправка. Ако ме попитат, ще кажа, че съм била на Кузнецкия мост. – Тя хвана дръжката на вратата. – А, забравих да ти кажа: господин Курнатовски вероятно тия дий ще ми изправи предложение. Но аз ще му направя...ето какво. – Тя доближи палеца на лявата си ръка до върха на носа си и раздвижи останалите си пръсти във въздуха. – Сбогом. Довиждане. Сега зная пътя... А ти не губи време...

Елена откряна вратата, послуша се, обърна се към Инсаров, кимна му и се измъкна от стаята.

Цяла минута стоя Инсаров при затворилата се врата и също се ослушва. Дворната врата се тропна. Той отиде при дивана, седна и закри очи с ръка. С него още никога нищо подобно не беше се случвало. „С какво съм заслужил аз такава любов? – мислеше той. – Не е ли сън това?“

Но нежният аромат на резеда, оставен от Елена в неговата бедна, тъмна стаичка, напомняше за посещението ѝ. Заедно с него сякаш бяха останали във въздуха и звуците на младия глас, и шумът на леките, млади стъпки, и топлината и свежестта на младото, девствено тяло.

XXIV

Инсаров реши да почака още по-сигурни известия, а сам започна да се готви за заминаване. Работата беше много трудна. Собствено за него нямаше никакви пречки: трябваше да си извади паспорт; но как да стане с Елена? Да ѝ се извади паспорт по законен път, беше невъзможно. Да се венчае с нея тайно, а после да се явят пред родителите и... „Те тогава ще ни пуснат мислеше той. А ако не пи пуснат? Ние все пак ще зами-нем... Но ако те се оплачат... ако... По, по-добре да се помъчим: да извадим някак паспорт.“

Той реши да се посъветва (разбира се, без да споменава имена) с един свой познат, пенсиониран или уволнен прокурор, опитен и стар майстор та всякакви тайни работи. Този почтен човек живееше далече; Инсаров се добра до него, след като пътува цял час е една мръсна кола, и отгоре на всичко не го намери в къщи; на връщане се измокри до кости от внезапно плисналия проливен дъжд. На следната сутрин Инсаров въпреки твърде силното главоболие повторно се запъти към прокурора-пенсионер. Прокурорът го изслуша внимателно, като смъркаше емфие от табакера, украсена с изображение на една пълногръда нимфа, и като разглеждаше под око госта с лукавите си очички, с тютюнев цвят, изслуша го и поиска „по-голяма определеност в изложението на фактическите данни“; но като забеляза, че Инсаров неохотно навлизаше в подробности (той беше дошъл при него със свито сърце), ограничи се да го посъветва да се въоръжи преди всичко с „пепьонзи“ и го помоли да дойде друг път, „когато у вас – прибави той, като смъркаше емфието над, отворената табакера ще се яви доверчивост и ще изчезне недоверчивостта. А паспортът – продължаваше той като че на себе си е дело на човешките ръце; вие например пътувате: кой ви знае Маря Бредихина ли сте или пък Каролина Фогелмайер?“ Чувство на погнуса трепна в Инсаров, но той благодари на прокурора и обеща да наминае тия дни.

Същата вечер той отиде у Стахови. Ана Василевна го посрещна ласкаво, поскара му се, че съвсем, ги е забравил, и като го намери бледен, попита за здравето му. Николай Артемевич не му каза нито дума, само го погледна със замислено-небрежно любопитство; Шубин се държа е него студено; по Елена го учуди. Тя го чакаше; тя заради него беше облякла онази рокля, с която беше в деня на тяхната първа среща в параклиса; но тя така спокойно го поздрави и беше така любезна и

безгрижно носена, че като я гледаше, никой не би помислил, че съдбата на това момиче е вече решена и само тайното съзнание за щастливата любов придаваше оживление на чертите ѝ, лекост и прелест на всичките ѝ движения. Тя наливаше чая вместо Зоя, шегуваше се, разговаряше; знаеше, че Шубин ще я наблюдава, че Инсаров не ще може да се прикрие, не ще съумее да се престори на равнодушен, и се бе въоръжила предварително. Тя не се излъга: Шубин не снемаше очи от нея, а Инсаров беше много мълчалив и мрачен през цялата вечер. Елена се чувствуваше толкова щастлива, че ѝ се дощя а го подразни.

– Е, какво – попита го тя изведнаж, – вашият план напредва ли?

Инсаров се смути.

– Какъв план? – продума той.

– А, вие сте забравили? – отговори тя, като му се смееше в лицето; само той можеше да разбере значението на този щастлив смях. – Вашата българска христоматия за руси?

– *Quelle bourde!* – промърмори през зъби Николай Артемович.

Зоя седна на пианото. Елена едва забележимо сви рамене и посочи на Инсаров е очи вратата, като че му нравеше знак да си върви. После тя два пъти с прекъсване допря с пръст масата и го погледна. Той разбра, че му определя среща след два дни, а тя бързо се усмихна, когато видя, че той я разбра. Инсаров стана и помпа да се сбогува: не се чувствувал добре. Пристигна Курнатовски. Николай Артемович скочи, вдигна дясната си ръка над глава и леко я отпусна в дланта на оберсекретаря. Инсаров остана още няколко минути, за да погледа съперника си. Елена крадешком хитро поклати глава, домакинът не намери за нужно да ги представи един на друг и Инсаров си отиде, като за последен път размени поглед с Елена. Шубин помисли, помисли – и яростно заспори с Курнатовски по един юридически въпрос, от който нищо не разбираше.

Инсаров не спа цялата нощ и сутринта се чувствуваше зле; обаче се зае да приведе в ред кинжата си и да пише писма, но главата му тежеше и бе някак си размътена. Към обед вдигна температура: не можа нищо да хапне. Температурата му бързо се повиши до вечерта; почувствува тъпа болка по цялото тяло и мъчително главоболие. Инсаров легна на същото онуй диванче, където неотдавна бе седяла Елена; той помисли: „Заслужено съм наказан, задето се мъкнех при тоя стар мошеник“ – и се помъчи да заспи... Но вече болестта бе го завладяла. Със страшна сила запулсираха жилите му, кръвта му завря, като птици се завъртяха мислите му. Той изгуби съзнание. Като смазан лежеше на гръб и изведнаж му се стори: някой над него тихо се киска и шепне; той с усилие отвори

очи, светлина от нагарна свещ го преряза като нож... Какво е това? Стариият прокурор пред него, в халат, препасан с копринена кърпа, както го бе видял по-предния ден... „Каролина Фогелмайер“ – мърмори беззъбата уста. Инсаров гледа, а старикът се разширява, подува се, расте, вече не е човек, а дърво... Инсаров трябва да се качва по високи клони. Хваща се, пада по гърди на остър камък, Каролина Фогелмайер е клекнала като търговка и повтаря: „Банички, банички, банички“ – а там тече кръв, и саби блестят ослепително... Елена!...И всичко изчезна в пурпурен хаос.

XXV

– Търси ви някакъв си, кой го знае, железар ли е, какъв е – казваше на следващата вечер на Берсенев неговият слуга, който се отличаваше със строгото си държание към господаря си и със скептичен ум, – иска да ви види.

– Извикай го – промълви Берсенев.

Влезе „железарят“. Берсенев позна шивача, хазаинът на квартирата, в която живееше Инсаров.

– Какво има? – попита го той.

– Дойдох при ваша милост – започна шивачът, като местеше бавно краката си и от време на време махаше дясната ръка, хванал с последните три пръста маншетата на ръкава. – Нашият квартирант, кой го знае, е нещо много болен.

– Инсаров?

– Да, той, нашият квартирант. Кой го знае, вчера сутринта беше на крака, вечерта само искаше вода, моята стопанка му носи вода, а през нощта все бърбореше нещо, чува се при нас, защото една преградка ни дели; а тази сутрин вече не говори, лежи проснат и гори в огън, боже упаси! Помислих си, кой го знае, току-виж, умрял; в участъка, мисля си, трябва да се каже. Защото той е сам; а стопанката ми казва: „Иди, казва, при онзи квартирант, у когото нашият беше на дача; може той нещо да ти каже или сам ще дойде.“ Та аз дойдох при ваша милост, защото ние не можем, тоест...

Берсенев грабна фуражката си, пхна в ръката на шивача една рубла и веднага се затече с него към квартирата на Инсаров.

Намери го да лежи на дивана в безсъзнание, неразсъблечен. Лицето му беше страшно изменено. Берсенев веднага нареди хазаинът и хазайката да го съблекат и да го пренесат на леглото, а сам изтича за доктор и го доведе. Докторът предписа наведнаж пиявици, компрес, каломел и нареди да се пусне кръв.

– Опасно ли е? – попита Берсенев.

– Да, много – отговори докторът. – Много силно възпаление на белите дробове; перипневмония в силна форма, може би и мозъкът е засегнат, а човекът е млад. Собствените му сили сега са насочени срещу него. Късно ме извикахте, но впрочем ще направим всичко, каквото предписва науката.

Самият доктор беше още млад и вярваше в науката.

Берсенов остана да ношува при болния. Хазаинът и хазайката се оказаха добри и дори пъргави хора, щом се намери човек, който да им казва какво да правят. Дойде един фелдшер – и започнаха медицинските изтезания.

Сутринта Инсаров дойде на себе си за няколко минути, позна Берсенов, попита: „Аз, изглежда, съм болен?“, погледна наоколо с тъпо и вяло недоумение на тежко болен и пак се унесе. Берсенов си отиде в къщи, преоблече се, взе някакви книги и се върна в квартирата на Инсаров. Той реши да се премести при него, поне на първо време. Обгради леглото му с парван, а той се настани до диванчето. Тъжно и бавно мина денят. Берсенов се отлъчи само за да похапне. Мръкна се. Той запали една свещ с абажур и се залови да чете. Всичко наоколо беше тихо. У хазаите зад преградната се чувате ту съдържан шепот, ту прозявка, ту въздишка...

Никой от тях кихна и с шепот го смъмраха; зад паравана се чуваше тежко и неравно дишане, от време на време прекъсвано от кратко охкане и мъчително мятане на главата по възглавницата... Странни мисли овладяха Берсенов. Той се намираше в стаята с човек, животът на когото висеше на косъм, с човек, когото, това той знаеше, обичаше Елена... Спомни си оная нощ, когато Шубин го настигна и му съобщи, че тя го обича, него, Берсенов! А сега... „Какво да правя сега? – питаше се той. – Да съобщя ли на Елена, че е болен? Или да почакам? Това известие е по-печално от онова, което й бях съобщил някога: странно, как съдбата все ме поставя като трето лице между тях!“ Той реши, че е по-добре да почака. Погледът му падна на масата, покрита с купове книжа... „Ще осъществи ли той плановете си? – помисли Берсенов – Нима всичко ще свърши?“

И му ставаше жално за младия погиващ живот, и той се заричаше да го спаси...

Нощта беше тежка. Болният много бълнува. Няколко пъти Берсенов ставаше от диванчето, приближаваше се на пръсти до леглото и печално се вслушваше в неговото несвързано бълнуване. Веднаж само Инсаров внезапно произнесе ясно: „Не искам, не искам, ти не трябва...“ Берсенов трепна и погледна Инсаров: лицето му, страдалческо и мъртвешко в същото време, беше неподвижно и ръцете му лежах безсилно отпуснати... „Не искам“ – повтори той едва чуто.

Докторът дойде сутринта, поклати глава и подписа нови лекарства.

– Има още много време до кризата – каза той, като си туряше шапката.

– А след кризата? – попита Берсенев.

– След кризата? Изходът е: aut Caesar, aut nihil³⁰.

Докторът си отиде. Берсенев се разходи няколко пъти по улицата: имаше нужда от чист въздух. Върна се и се зае с книгата. Раумер вече отдавна беше свършил; сега изучаваше Грот.

Изведнъж вратата тихо скръцна и в стаята предпазливо се показва главичката на хазайската дъщеря, покрита както обикновено с дебела кърпа.

– Тука е – заговори тя полугласно – оная госпожица, дето тогава ми даде петаче...

Главичката на хазайската дъщеря внезапно се скри и на нейно място се появи Елена.

Берсенев скочи като ужилен; но Елена не трепна, не извика... Сякаш тя всичко разбра в едни миг. Страшна бледност покри лицето ѝ, тя приближи до паравана, надникна зад него, плесна с ръце и се вкамени. Още миг – и тя щеше да се хвърли върху Инсаров, но Берсенев я спря.

– Какво правите? – зашепна той развълнувано.

Вие можете да го погубите!

Елена се олюля. Той я заведе до диванчето и я тури да седне.

Тя го погледна в лицето, после го обхвана с поглед, после втренчи очи в пода.

– Умира ли? – попита тя така студено и спокойно, че Берсенев се уплаши.

– За бога, Елена Николаевна – започна той, какво говорите? Той е болен наистина, и то доста опасно... Но ние ще го спасим, това ви гарантирам.

– Той е в безсъзнание? – попита тя също така, както първия път.

– Да, той сега е в безсъзнание... Така е винаги в началото на тези болести, по това нищо не значи, нищо, уверявам ви. Пийнете малко вода.

Тя вдигна очи към него и той разбра, че не бе чула отговорите му.

– Ако той умре – проговори тя с все същия глас, – и аз ще умра.

Инсаров в този миг леко изохка; тя затрепера, хвана се за главата, после започна да развързва панделките на шапката си.

– Какво правите? – попита я Берсенев.

30. Или Цезар, или – нищо (лат.)

Тя не отговори.

– Какво правите? – повтори той.

– Аз оставам тука.

– Как... за дълго?

– Не зная, може би за цял ден, за цяла нощ, завинаги... не зная.

– За бога, Елена Николаевна, елате на себе си. Аз, разбира се, никак не очаквах да ви видя тука; но пак... предполагам, че сте дошли тука за малко. Помислите, в къщи ще разберат, че ви няма...

– И какво?

– Ще ви търсят... Ще ви намерят...

– И какво?

– Елена Николаевна! Вие виждате... Той сега не може да ви защити...

Тя отпусна глава, сякаш се замисли, сложи кърпичката на устните си и конвулсивни ридания с потресающа сила внезапно се изтръгнаха от гърдите й... Тя се хвърли с лице на дивана, като се мъчеше да ги заглуши, но цялото й тяло се повдигаше и трепереше като току-що уловена птичка.

– Елена Николаевна... за бога... – повтаряше пад нея Берсенеv.

– А? Какво има? – раздаде се изведнаж гласът на Инсаров.

Елена се изправи, а Берсенеv замря на мястото си... Като почака малко, той се приближи до леглото... Главата на Инсаров все така безсилно лежеше на възглавницата; очите му бяха затворени.

– Бълнува ли? – прошепна Елена.

– Изглежда – отговори Берсенеv, – но това няма значение; винаги става така, особено ако...

– Кога се разболя? – прекъсна го Елена.

– От три дни; от вчера съм тука. Оставете на мене, Елена Николаевна. Аз няма да се отделя от него; всички средства ще бъдат употребени. Ако трябва, ще повикаме консулт.

– Той ще умре без мене! – извика тя, като чупеше ръце.

– Аз ви давам дума да ви осведомявам всеки ден за хода на болестта му и ако настъпи действително опасност...

– Закълнете ми се, че веднага ще изпратите да ме извикат, когато и да е, денем, нощем; пишете записка направо до мене... Все ми е едно сега. Чувате ли? Обещавате ли да направите това?

– Обещавам, пред бога.

– Закълнете се.

– Кълна се.

Тя изведнаж хвана ръката му и преди той да успее да я отдръпне, прилепи към нея устни.

– Елена Николаевна... какво правите! – промълви той.

– Не... не... не трябва – произнесе неясно Инсаров и тежко въздъхна.

Елена отиде до паравана, стисна кърпичката си със зъби и дълго, дълго гледа болния. Безмълвни сълзи потекоха по бузите ѝ.

– Елена Николаевна – ѝ каза Берсенов, – той може да дойде на себе си, ще ви познае; бог знае дали това ще е добре. Пък и аз всеки момент очаквам доктора.

Елена взе шапката си от дивана, сложи я и се спря. Очите ѝ печално блуждаеха по стаята. Сякаш тя си спомняше...

– Не мога да си отида – прошепна тя най-последно.

Берсенов ѝ стисна ръката.

– Елате на себе си – промълви той, – успокойте; се; оставете го на моите грижи. Още тази вечер ще дойда при вас.

Елена го погледна, продума: „О, мой добри приятелю!“ – заплака и се спусна навън.

Берсенов се опря на вратата. Горестно и горчиво чувство, нелишено от някаква странна отрада, притисна сърцето му. „Мой добри приятелю!“ – помисли той и сви рамене.

– Кой е тук? – чу се гласът на Инсаров. Берсенов отиде до него.

– Аз съм, Дмитрий Никаиорович. Какво обичате?

Как се чувствувате?

– Сам ли? – попита болният.

– Сам.

– А тя?

– Коя тя? – проговори почти е уплаха Берсенов.

Инсаров помълча.

– Резеда – пошепна той и очите му пак се затвори.

XXVI

Цели осем дена Инсаров се намираше между живота и смъртта. Докторът дохождаше постоянно, като се интересувахе все пак като млад човек от тежко болния. Шубин чу за тежкото положение на Инсаров и отиде да го види; дойдоха негови съотечественици българи; между тях Берсенев позна двете странни фигури, които го бяха смаяли с неочакваното си посещение на дачата; всички изразиха най-искрено съчувствие, някои предлагаха на Берсенев да го сменят при леглото на болния; но той не се съгласяваше, помнеше обещанието, което даде на Елена. Той я виждаше всеки ден и крадешком ѝ предаваше – понякога с думи, понякога с малки бележници – всички подробности за хода на болестта. С какво примряло сърце го чакаше тя, как го изслушваше и разпитваше! Тя самата силно желаше да отиде при Инсаров, но Берсенев я молеше да не прави това: Инсаров рядко биваше сам. В деня, когато научи за болестта му, самата тя едва не се разболя; щом се върна, заключи се в стаята си; но я повикаха за обед и тя се яви в столовата с такова лице, че Ана Василевна се уплаши и искаше непременно да я накара да легне. Елена обаче можа да се съвземе. „Ако той умре – повтаряше си тя, – и аз няма да живея.“ Тази мисъл я успокои и ѝ даде сила да изглежда равнодушна. Впрочем никой не я безпокоеше особено: Ана Василевна се занимаваше с болните си венци; Шубин работеше с настървение; Зоя се отдаваше на меланхолия и се капеше да прочете Вертер; Николай Артемович беше много недоволен от честите посещения на „ученика“, толкова повече, че неговите „планове“ относно Курнатовски вървяха мъчно: практичният оберсекретар недоумяваше и изчакваше. Елена дори не благодареше на Берсенев: има услуги, за които е мъчително и неудобно да се благодари. Само веднаж, на четвъртата си среща с него (Инсаров беше прекарал много лошо нощта, докторът беше споменал за консулт), само на тази среща тя му напомни за клетвата му. „Е, в такъв случай да вървим“ – каза ѝ той. Тя стана и тръгна да се облича. „Не – промълви той, – да почакаме още до утре.“ Привечер на Инсаров му стана по-добре.

Осем дни продължи това мъчение. Елена изглеждаше спокойна, но нищо не можеше да яде и не спеше по цели нощи. Тъпа болка беше обхванала цялото ѝ тяло; сякаш главата ѝ беше пълна с някакъв сух, горещ дим. „Нашата госпожица се топи като свещица“ – казваше за нея

прислужницата ѝ. Най-сетне на деветия ден настъпи прелом. Елена седеше в гостната до Ана Василевна и без сама да разбира какво прави, ѝ четеше Московски вестници; Берсенов влезе. Елена го погледна (колко бърз и плах, и проникателен, и тревожен беше първият поглед, който тя всеки път му хвърляше!) и веднага разбра, че той носи добра вест. Той се усмихваше; леко ѝ кимаше с глава: тя стана да го посрещне.

– Той дойде на себе си, спасен е, след една седмица ще бъде съвсем здрав – шепнеша ѝ той.

Елена протегна ръце сякаш за да отклони удар, и нищо не каза, само устните ѝ затрепераха и алена краска се разля по цялото ѝ лице. Берсенов заговори с Ана Василевна, а Елена отиде в стаята си, падна на колене и започна да се моли, да благодари на бога... Леки светли сълзи се лееха от очите ѝ. Тя изведнаж почувствува силна умора, сложи глава на възглавницата, пошепна: „Бедният Андрей Петрович!“ – и веднага заспа с мокри ресници и бузи. Отдавна не беше спала и плакала.

XXVII

Думите на Берсенов се сбъднаха само отчасти: опасността бе преминала, но силите на Инсаров се възстановяваха бавно и докторът намекваше за дълбоко и общо сътресение на целия организъм. При все това болният стана от леглото и започна да ходи из стаята. Берсенов се премести в квартирата си; но той всеки ден се отбиваше при своя все още слаб приятел и всеки ден както по-рано уведомяваше Елена за състоянието на здравето му. Инсаров не смееше да ѝ пише и само косвено, в разговорите си с Берсенов, загатваше за нея; а Берсенов с преторено равнодушие му разказваше за посещенията си у Стахови, като се мъчеше обаче да му даде да разбере, че на Елена ѝ е било много мъчно, но сега се е успокоила. Елена също не пишеше на Инсаров; тя бе намислила друго.

Веднаж, когато Берсенов току-що ѝ беше съобщил с весело лице, че докторът вече е разрешил на Инсаров да изяде едно котлетче и че той вероятно скоро ще излезе – тя се замисли, наведе очи...

– Отгатнете какво искам да ви кажа – промълви тя.

Берсенов се смути. Той я разбра.

– Вероятно – отговори той, като погледна настрана – искате да ми кажете, че желаете да го видите.

Елена почервения и едва чуто произнесе:

– Да.

– Че какво. Това за вас, мисля, е много лесно.

„Фу – помисли той, – какво отвратително чувство в сърцето ми!“

– Искате да кажете, че аз и по-рано. – продума Елена. – Но се страхувам... сега той, вие казвате, рядко остава сам.

– На това не е мъчно да се помогне – възрази Берсенов, като продължаваше да не я гледа. – Да го предизвестя, разбира се, не мога; но ми дайте една бележка. Кой може да ви забрани да му пишете като на добър познат, на когото съчувствувате? Тук няма нищо осъдително. Определете му... т.е. пишете му кога ще го...

– Съвестно ми е – шепнесе Елена.

– Дайте бележката, аз ще я занеса.

– Това не е нужно, а аз исках да ви помоля... не ми се сърдете, Андрей Петрович... не отивайте утре при него.

Берсенов захапа устни.

– А! Да, разбирам, много добре, много добре. – И като добави още две-три думи, бързо си тръгна.

„Толкова по-добре, толкова по-добре – мислеше той, забързан към къщи. – Не съм открил нищо ново, но толкова по-добре. Що за желание да се навираш в чуждо гнездо! Не се разкайвам за нищо, аз направих каквото ми заповядваше съвестта, но сега стига. Да правят, каквото щат! Ненапразно баща ми ми е казал: ние с тебе, братко, не сме сибарити, не сме аристократи, не сме глезени от съдбата и от природата, ние дори не сме мъченици – ние сме труженици, труженици и труженици. Препасвай кожената си престилка, труженико, и застани на работния си стан, в тъмната работилница! А слънцето нека свети на другите! И нашият безшумен живот има своя гордост и свое щастие!“

На другата сутрин Инсаров получи по градската поща късичка бележка. „Чакай ме – пишеше му Елена – и нареди да не приемат никого. А. П. няма да дойде.“

XXVIII

Инсаров прочете бележката на Елена и веднага почна да подрежда стаичката си, помоли хазайката си да изнесе шишетата с лекарства, свали халата, облече сюртука си. От слабост и от радост главата му се въртеше и сърцето му биеше. Краката му се подкосиха: той се отпусна на дивана и започна да гледа часовника. „Сега е дванадесет без четвърт – си каза той, – преди дванадесет тя не може да дойде, ще мисля за нещо друго през тоя четвърт час, иначе не мога да издържа, Преди дванадесет тя не може...“

Вратата се отвори и в тънка копринена рокля, цяла бледа и свежа, млада, щастлива влезе Елена и със слаб радостен вик падна на гърдите му.

– Ти си жив, ти си мой – повтаряше тя, като прегръщаше и галеше главата му. Той цял замря, той се задъхваше от тая близост, от тия докосвания, от това щастие.

Тя седна до него, притисна се и започна да го гледа с онзи смеещ се, ласкав и нежен поглед, който свети само в женските любещи очи.

Лицето ѝ внезапно се натъжи.

– Колко си отслабнал, мой бедни Дмитрий – каза тя, като прокара ръка по бузата му, – каква брада имаш!

– И ти си отслабнала, моя бедна Елена – отговори той, като целуваше пръстите ѝ. Тя весело разтърси къдрите си.

– Това няма значение. Ще видиш как ще се поправим! Бурята връхлетя както в онзи ден, когато се срещнахме в параклиса, връхлетя и отмина. Сега ще живеем!

Той ѝ отговори само с усмивка.

– Ах, какви дни, Дмитрий, какви жестоки дни! Как ли хората преживяват ония, които обичат? Аз всеки път знаех предварително какво ще ми каже Андрей Петрович, наистина: моят живот замираше и се подмаше заедно с твоя. Да живее моят Дмитрий!

Той не знаеше какво да ѝ каже. Искаше му се да се хвърли в краката ѝ.

– Забелязах и друго – продължаваше тя, като отхвърляше назад косите му – (много неща забелязах през времето, докато бях свободна), когато човек е много, много нещастен, с какво глупаво внимание следи всичко, което става около него! Аз просто понякога се заглеждах в

някоя муха, а в душата ми такъв студ и ужас! По всичко това мина, мина, нали? Всичко е светло в бъдещето, нали?

– За мене ти си бъдещето – отговори Инсаров, – за мене е светло.

– Ами за мене! Помниш ли тогава, когато бял при тебе, не последния път... не, не последния път – повтори тя е неволно потръпване, – а когато говорихме с тебе, аз, сама не зная защо, споменах за смъртта; дори не подозирах тогава, че тя ни е дебнела. Но нали ти сега си здрав?

– Много по-добре съм, почти съм здрав.

– Ти си здрав, ти не умря. О, колко съм щастлива?

Настъпи кратко мълчание.

– Елена? – извика Инсаров.

– Какво, мой мили?

– Каж ми, пе ти ли е минавало през ума, че тая болест ни е пратена за наказание?

Елена сериозно го погледна.

Тая мисъл ми мина през, ума, Дмитрий. Но помислих: за какво ще бъде наказана? Какъв дълг съм престъпила, с какво съм съгрешила? Може би съвестта ми не е както на другите, но тя мълчеше; или може би аз съм виновна пред тебе? Ще ти попреча, ще те спра...

– Ти няма да ме спреш, Елена, ние ще тръгнем заедно.

– Да, Дмитрий, ние ще тръгнем заедно, аз ще тръгна с тебе... Това е мой дълг. Аз те обичам... друг дълг аз не зная.

– О, Елена! – промълви Инсаров. – Какви здрави вериги ми слага всяка твоя дума!

– Защо да говорим за вериги! – подзе тя. – Ние с тебе сме свободни хора. Да – продължаваше тя, като гледаше замислено пода, а с едната ръка както преди гладеше косите му, – много преживях в последно време, за което никога не съм имала и представа! Ако някой ми бе предсказал, че аз, госпожицата, благовъзпитаната, ще излизам сама от къщи под разни измислени предлози, и то къде? – в квартирата на един млад човек – какво негодувание бих почувствувала! А всичко това стана и аз не чувствавам никакво негодувание. Ей богу! – прибави тя и се обърна към Инсаров.

Той я гледаше с такъв израз на обожание, че тя тихо свлече ръка от косите към очите му.

– Дмитрий – започна тя отново, – но ти не знаеш, че аз те видях, там, на това страшно легло, видях те в ноктите на смъртта, в безсъзнание...

– Ти си ме видяла?

– Да.

Той помълча.

– И Берсенов беше тука?

Тя кимна с глава. Инсаров се наведе към нея.

– О, Елена! – прошепна той. Не смея да те гледам.

– Защо? Андрей Петрович е толкова добър! Аз не се срамувах от него. И защо да се срамувам? Аз съм готова да кажа на целия свят, че съм твоя... А на Андрей Петрович се доверявам като на брат.

– Той ме спаси! – възкликна Инсаров. Той е пай-благородният, най-добрият човек!

– Да... И знаеш ли, че за всичко аз съм задължена нему? Знаеш ли, че той пръв ми каза, че ме обичаш? И ако можех всичко да открия... Да, той е най-благородният човек.

Инсаров погледна втренчено Клепа.

– Той е влюбен в тебе, нали? Елена наведе очи.

– Той ме обичаше – продума тя полугласно.

Инсаров силно й стисна ръката.

О, вие, русите – каза той, имате златни сърца! И той, той се грижеше за мене, той не спеше по цели нощи... И ти, ти, мой ангел... Нито укор, нито колебание ... и всичко това за мене, за мене!...

– Да, да, всичко за тебе, защото те обичат. Ах, Дмитрий! Колко е странно това! Аз, струва ми се, ти казах вече – но все едно, приятно ми е да го повторя, а на тебе ще ти бъде приятно да чуеш – когато те видях за пръв път...

– Защо има сълзи на очите ти? прекъсна я Инсаров.

– Сълзи? – Тя избърса очи с кърпичката си. – О, глупавичкият ми! Той още не знае, че хората и от щастие плачат. Та исках да кажа: когато те видях за пръв път, не намерих всъщност нищо особено в тебе. Помня, че отначало Шубин много повече ми хареса, макар никога да не съм го обичала, а що се отнася до Андрей Петрович – о, имаше момент, когато си помислих: не е ли той? А ти – нищо; затова пък после... после... тъй, с двете си ръце грабна сърцето ми!

– Пощади ме – проговори Инсаров. Той поиска да стане и веднага се отпусна на дивана.

– Какво ти е? – загрижено попита Елена.

– Нищо... още съм малко слаб... Това щастие не е по силите ми.

– Тогава стой спокойно. Благоволете да не мърдате, да не се вълнувате – прибави тя, като го заплаши с пръст. И защо сте си свалили халата? Рано е още да се докарвате! Стойте, а аз ще ви разказвам приказки.

Слушайте и мълчете. След вашата болест е вредно да разговаряте много.

Тя започна да му говори за Шубин, за Курнатовски, за това, какво е правила през двете последни седмици, за туй, че ако се съди по вестниците, войната е неизбежна и че следователно, щом той оздравее напълно, ще трябва да не губи пито минута, а да намери средства на заминаване... Тя говореше всичко това, като седеше до него, опирайки се на рамото му...

Той я слушаше, слушаше, като ту побледнянаше, ту се зачервяваше... искаше няколко пъти да я спре – и изведнаж стана.

– Елена – каза и той с някак странен и рязък глас, – остави ме, иди си.

– Как! – промълви тя с изумление. – Лошо ли ти е? – прибави тя живо.

– Не... добре ми е..., но, моля ти се, остави ме.

– Не те разбирам. Ти ме пъдиш?... Защо правиш това? – проговори тя изведнаж; той се приведе от дивана почти до пода и прилепи устни до краката ѝ. – Не прави това, Дмитрий... Дмитрий...

Той се изправи.

– Тогава остави ме! Виж какво, Елена, когато се разболях, не изгубих веднага съзнание; знаех, че съм пред; гибел; дори с температура, бълувайки, аз разбирах, аз смътно чувствавах, че смъртта иде към мене, аз се прощавах с живота, е тебе, е всичко, разделях се с надеждата... И изведнаж това възраждане, тази светлина след тъмнината, ти... ти... до мене, при мене... твоят глас, твоето дихание... Това не е по силите ми! Чувствавам, че те обичам страстно, чувам, че ти сама се наричаш моя, аз за нищо не отговарям... Иди си!

– Дмитрий. – прошепна Елена и скри глава е рамото му. Тя едва сега го разбра.

– Елена – продължаваше той, – аз те обичам, ти знаеш това, живота си съм готов да дам за тебе... но защо дойде при мене сега, когато съм слаб, когато не се владее, когато цялата ми кръв гори... ти си моя, казваш... ти ме обичаш...

– Дмитрий – повтори тя и цяла пламна и още но-силно се притисна към него.

– Елена, смили се над мене – иди си, чувствавам, че мога да умра не ще издържа тези пориви... цялата ми душа се стреми към тебе... помисли, смъртта едва не ни раздели... и сега ти си тук, ти си в моите обятия... Елена...

Тя затрепера цялата.

– Тогава вземи ме... – прошепна тя едва чуто.

XXIX

Николай Артемевич, свъсил вежди, ходеше назад-напред из кабинета си. Шубин седеше до прозореца и сложил крак върху крак, спокойно пушеше пура.

– Престанете, моля ви се, да крачите насам-натам – промълви той, като отърсваше пепелта от пурата си. – Аз все чакам, да заговорите, следя ви – вратът ме заболя. При това в походката ви има нещо напрегнато, мелодраматично.

– Вие знаете само да се шегувате – отговори Николай Артемевич. Не искате да влезете в моето положение; не искате; да разберете, че съм свикнал с тая жена, че съм привързан към нея най после, че отсъствието и трябва да ме измъчва. Ето вече е октомври, зимата е под носа ни. Какво може да прави в Ревел?

– Навярно плете чорапи... за себе си; за себе си – не за вас.

– Смейте се, смейте се; а аз ще ви кажа, че не познавам подобна жена. Такава честност, такава безкористно ...

– Протестирали ли е полицата? – попита Шубин.

– Такова безкористие – повтори, като повиши глас, Николай Артемевич, – това е удивително. Казват ми, на света има милион други жени; а аз ще кажа: покажете ми този милион; покажете ми този милион, казвам аз: *ses femmes – qu'on me les montre!*³¹ И не пише, ето кое е убийственото!

– Вие сте красноречив като Питагор – забеляза Шубин, – но знаете ли какво бих ви посъветвал?

– Какво?

– Когато Августина Христиановна се върне... вие ме разбирате?

– Е да; какво?

– Когато я видите... следите ли развитието на мисълта ми?

– Е да, да.

– Опитайте се да я понатупате: какво ли ще излезе от това?

Николай Артемевич се извърна възмутено.

– Мислех, че ще ми даде някакъв наистина умен съвет. Но какво може да се очаква от и е го! Артист, човек без принципи...

– Без принципи! А виж, казват, вашият фаворит, господин Курнатовски, е човек с принципи, вчера е спечелил от вас сто сребърни рубли.

31. Нека ми покажат тези жени! (фр.)

Това вече е неделикатно, съгласете се.

– Че какво? Играхме на пари. Разбира се, аз можех да очаквам... Но него така малко умеят да го ценят в тая къща.

– Какво ли си е помислил: „Да става, каквото ще! – подзе Шубин. – Дали ще ми стане тъст, или не – това е още скрито в урната на съдбата, а сто рубли са хубаво нещо за човек, който не взема подкупи.“

– Тъст!... Какъв тъст съм аз, да го вземе дяволът? Vous avez, mon cher.³² Разбира се, всяко друго момиче би се зараждало на такъв кандидат. Разсъдете сам: човек смел, умен, сам се е издигнал, в две губернии теглел кайша...

– В ...ска губерния губернатора за носа водил – забеляза Шубин.

– Много е възможно. Навярно така е трябвало. Практичен, предприемчив...

– И на карти добре играе – пак забеляза Шубин.

– Е де, и на карти добре играе. Но Елена Николаевна... Можеш ли да я разбереш? Любопитен съм ще се намери ли човек, който би се наел да разбере какво иска тя. Ту е весела, ту скучае; отслабне изведнаж така, че не ти се ще да я гледаш, а после изведнаж се поправи, и всичко това без всякаква видима причина...

Влезе един неугледен лакей с поднос, на който имаше чашка кафе, съд с каймак и сухари.

– Бащата харесва кандидата – продължи Николай Артемович, като размахваше сухара, – а дъщерята не ще и да знае! Хубаво е било в предишните патриархални времена, но сега ние всичко изменихме. Nous avons change tout ça. Сега госпожицата разговаря, с когото си иска, чете, каквото си иска; тръгва сама из Москва, без лакей, без прислужница, като в Париж; и всичко това е прието. Тия дни питам: къде е Елена Николаевна? Казват, благоволи да излезе. Къде? Неизвестно. Какво – това ред ли е?

– Вземете си чашката и освободете човека – промълви Шубин. – Сам вие казвате, че не трябва devant les domestiques – прибави той тихо.

Лакеят погледна изпод вежди Шубин, а Николай Артемович взе чашката, наля си каймак и сграбчи десетина сухара.

– Исках да кажа – започна той, щом лакеят излезе, – че аз не знача нищо в тая къща. Това е. Защото в наше време всички съдят по външността: някой човек може да е и празен, и глупав, но държи ли се важно

32. Вие бълнувате, драги мой (фр.).

– уважават го; а друг може би има таланти, които биха могли... биха могли да принесат голяма полза, но от скромност...

– Вие държавен човек ли сте, Николенка? – попита Шубин с тънък гласен.

– Стига палячовщини! – извика сърдито Николай Артемевич. – Вие се забравяте! Ето ви ново доказателство, че аз не знача нищо в тая къща, нищо!

– Ана Василевна ви притеснява... Нещастният! – продума, като се протегна, Шубин. – Ех, Николай Артемевич, ние и двамата сме виновни! По-добре да бяхте приготвили някакво подаръче за Ана Василевна. Тия дни ѝ е рожденият ден, а вие знаете колко и е скъп и най-малкият знак на внимание от ваша страна.

– Да, Да – бързо отговори Николай Артемевич, – много ви благодаря, че ми напомнихте. Разбира се, разбира се; непременно. И ето аз имам нещичко: фермоарче, тия дни го купих от Розенщраух; само не зная наистина, ще влезе, ли в работа?

– Вие сте го купили за оная, за ревелската жителка, нали?

– Тоест..., аз... да... мислех...

– Е, в такъв случай навярно ще влезе в работа.

Шубин стана от стола.

– Къде ще бъдем тая вечер, Павел Яковлевич, а? – попита Николай Артемевич, като го поглеждаше любезно в очите.

– Но нали вие ще отидете в клуба?

– След клуба... след клуба.

Шубин пак се протегна.

– Не, Николай Артемевич, утре трябва да работя. Друг път. – И той излезе.

Николай Артемевич се намръщи, прекоси два пъти стаята, взе от бюрото кадифената кутийка с „фермоарчето“ и дълго го разглежда и бърса с кърпата си. После седна пред огледалото и се зае старателно да разчесва гъстата си черна коса е важен израз на лицето, наклоняваше главата си ту надясно, ту наляво, издуваше с езпк бузата си и не сваляше очи от прическата си. Някой се изкашля зад гърба му: той се обърна и видя дакся, който му бе донесъл кафето.

– Какво искаш? – попита го той. Николай Артемевич – продума с някаква тържественост лакеят, вие сте наш господар!

– Зная; после?

– Николай Артемевич, вие не ми се сърдете; само че аз, който служа при ваша милост от малък, от робско, значи, усърдие трябва да

съобща на ваша милост...

– Но какво има?

Лакеят се запъна.

– Вие благоволихте да кажете – започна той, че не благоволявате да знаете къде си позволява да се отлъчва Елена Николаевна. А на мене това ми стана известно.

– Какво дрънкаш, глупак?!

– Ваша воля, само че аз преди четири дни я видях как благоволи да влезе в една къща.

– Къде? Какво? Каква къща?

..... На ...ска уличка до Поварска. Не е далеч оттука. Аз и вратаря попитах; какво, казвам, у вас тука какви хора живеят?

Николай Артемиевич затропа с крака.

– Млък, безделнико! Как смееш?... Елена Николаевна поради своята добрина посещава бедните, а ти... Вън, глупако!

Изплашеният лакей хукна към вратата.

– Стой! – извика Николай Артемиевич. – Какво ти каза вратарят?

– Ами ни-нищо не ми каза. Казва, сту... студент.

– Мълчи, безделнико! Слушай, мерзавец, ако ти макар насън някому проговориш за това...

– Моля ви се...

– Мълчи! Ако ти само гъкнеш... ако някой ...ако аз науча... И под земята място няма да си намериш! Чуваш ли? Махай се!

Лакеят изчезна.

„Господи боже мой! Какво значи това? – помисли Николай Артемиевич, като остана сам. Какво ми каза тоя простак? А? Трябва обаче да науча коя е тая къща и кой живее там. Сам трябва да отида. Ето докъде я докарахме накрая!... Un laquais! Quelle humiliation!⁴³³

И като повтори високо: „Un laquais!“ Николай Артемиевич заключи фермоара в бюрото и се запъти към Ана Василевна. Намери: я в леглото, с превързана буза. Но страдалческият ѝ вид; само го раздразни и той много скоро я разплака.

33. Един лакей! Какво унижение! (фр.)

XXX

Между това бурята, която се готвеше на Изток се разрази: Турция обяви война на Русия; срокът определен за изпразване на княжествата, вече беше минал; близък беше вече денят на Синопския погром. Последните писма, които получи Инсаров, настойчиво го викаха в родината. Здравето му все още не се беше поправило; той кашляше, усещаше слабост, леки пристъпи на треска, но почти не седеше в къщи. Душата му гореше, той вече не мислеше за болестта си. Непрекъснато сновеше из Москва, срещаше се тайно с разни лица, пишеше по цели нощи, губеше се по цели дни; на хазаина си събщи, че скоро заминава, и предврително му подари скромните си мебели. От своя страна Елена също така се готвеше за заминаване. Една дъждовна вечер тя седеше в стаята си и като поръбваше кърпички, с неволно униние се вслушваше във виенето на вятъра. Прислужницата ѝ влезе и каза, че татко ѝ е в спалнята на майка ѝ и я вика там... „Маминка плаче – пошепна тя след Елена, която вече излизаше, – а татко се сърди...“

Елена леко сви рамене и влезе в спалнята на Ана Василевна. Добродушната съпруга на Николай Артемович беше полулегнала в едно кресло и миришеше кърпичка с одеколон; самият той стоеше до камината, закопчал всички копчета на сюртука си, с висока, твърда връзка и твърдо колосана яка, като смътно напомняше с осанката си някакъв парламентарен оратор. С ораторско движение на ръката показва на дъщеря си стол и когато тя, неразбрала движението му, въпросително го погледна, той промълви с достойнство, но без да обърне глава: „Моля ви, седнете.“ (Николай Артемович винаги говореше с жена си на вие, а с дъщеря си в извънредни случаи.)

Елена седна.

Ана Василевна сълзливо се изсекна. Николай Артемович сложи дясната си ръка на гърдите под сюртука.

– Повиках ви, Елена Николаевна – започна той след продължително мълчание, – да се обясня с вас, или по-добре казано, да поискам от вас обяснения. Аз съм недоволен от вас, или не – това е твърде слабо казано; вашето поведение ме огорчава, оскърбява ме – мене и вашата майка... вашата майка, която виждате тука.

Николай Артемович използваше само басовите тонове на гласа си. Елена мълчаливо го погледна, после погледна Ана Василевна – и

побледня.

– Беше време – започна отново Николай Артемевич, – когато дъщерите не си позволяваха да гледат отвисоко на родителите си, когато родителската власт караше непокорните да треперят. Това време, за съжаление, мина; така поне мислят мнозина; но повярвайте, още съществуват закони, които не позволяват ... не позволяват... с една дума, още съществуват закони. Моля ви да обърнете внимание на това: съществуват закони.

– Но, татко... – започна Елена.

– Моля ви, не ме прекъсвайте. Да се пренесем мислено в миналото. Ние с Ана Василевна изпълнихме своя дълг. Ние с Ана Василевна нищо не пожалихме за вашето възпитание: нито разноски, нито грижи. Каква полза сте извлекли вие от всички тия грижи, от тия разноски – това е друг въпрос; но аз имах правото да мисля... ние с Ана Василевна имахме правото да мислим, че вие поне ще запазите свято ония нравствени правила, които... които ние, като на наша единствена дъщеря... que nous vous avons inculques, които ние сме ви внушили. Ние имахме право да мислим, че никакви нови „идеи“ не ще засегнат тая, така да се каже, заветна светиня. И какво? Не говоря за лекомислието, свойствено на вашия пол, на вашата възраст... но кой можеше да очаква, че вие дотам ще се забравите...

– Татко – каза Елена, – зная, вие искате да кажете...

– Не, ти не знаеш какво искам да кажа! – изкрещя с фалцет Николай Артемевич, като измени внезапно и величавостта на парламентарната си осанка, и плавно тържественост на речта, и басовите ноти. – Ти не знаеш, дръзко момиченце!

– За бога, Nicolas – прошепна Ана Василевна, – Vous me faites mourir.³⁴

– Не ми говорете, que je vous fais mourir³⁵, Ана Василевна! Вие не можете да си представите какво ще чуете ей сега – пригответе се за найлошото, предупреждавам ви!

Ана Василевна цяла изтръпна.

– Не – продължаваше Николай Артемевич, като се обръщаше към Елена, – ти не знаеш какво искам да кажа!

– Виновна съм пред вас... – започна тя.

– А, най-сетне!

34. Вие ме убивате (фр.).

35. Че ая ви убивам (фр.).

– Виновна съм пред вас – продължаваше Елена – за това, че не съм ви признала отдавна...

– Но ти знаеш ли – прекъсна я Николай Артемович, – че аз мога да те унищожа с една дума? Елена вдигна очи към него.

– Да, госпожице, с една дума! Няма какво да ме гледаш! (Той скръсти ръце на гърдите си.) Позволете да ви попитам, познавате ли някаква къща на ...уличка, до Поварска? Посещавали ли сте тая къща? (Той тропна с крак.) Отговаряй де, негоднице, и не мисли да хитруваш! Хора, хора, лакеи, госпожице, *des vils laquais*³⁶ са ви виждали как сте влизали там, при вашия... – Елена цяла пламна и очите ѝ заблестяха.

– Няма защо да хитрувам – промълви тя, – да, ходила съм в тая къща.

– Прекрасно! Чувате ли, чувате ли, Ана Василевна? И вие вероятно знаете кой живее там?

– Да, зная: моят мъж...

Николай Артемович опули очи, Твоят...

– Моят мъж – повтори Елена. – Аз съм омъжена за Дмитрий Никинорович Инсаров.

– Ти... омъжена?!... – едва продума Ана Василевна.

– Да, мамичко... Простете ми... Преди две недели се венчахме тайно.

Ана Василевна падна в креслото; Николай Артемович отстъпи две крачки.

– Омъжена! За гоя голтак черногорец! Дъщерята на Николай Артемович Стахов, потомък, на стар дворянски род, се омъжила за един скитник, за човек от не дворянски произход! Без родителска благословия! И ти мислиш, че аз ще оставя това така? Че няма да се оплача? Че ще ти позволя..., че та... че... В манастир тебе, а него на каторга, в арестантските роти! Ана Василевна, моля: ви, кажете ѝ още сега, че я лишавате от наследство.

– Николай Артемович, за бога – простена Ана Василевна.

– И кога, как стана това? Кой ви венча? Къде? Как? Боже мой! Какво ще кажат сега всички познати, целият свят! И ти, безсрамна лицемерка, си можала след една такава постъпка да живееш под родителския покрив! Не си се побояла... от гръм небесен?

– Татко – продума Елена (тя цяла трепереше от краката до главата,

36. Презрени лакеи (фр.),

но гласът ѝ беше твърд), – вие сте свободни да правите с мене, каквото обичате, но напразно ме обвинявате в безсрамие и лицемерие. Аз не исках... да ви огорчавам предварително, но по неволя тия дни сама щях всичко да ви кажа, защото ние с моя мъж през идната седмица заминаваме.

– Заминавате? Къде?

– В неговата родина, в България.

– При турците! – извика Ана Василевна и припадна.

Елена се хвърли към майка си.

– Вън! – закрещя Николай Артемевич и хвана дъщеря си за ръка. – Вън, недостойна!

Но в тоя миг вратата на спалнята се отвори и се показа едно бледо лице с бляскащи очи.....лицето на Шубин.

– Николай Артемевич! – извика той високо.

Августина Христиановна пристигна и ви вика!

Николай Артемевич: яростно се обърна, закани се на Шубин с юмрук, спря: се за минута и бързо излезе от стаята.

Елена падна в краката на майка си и прегърна коленете ѝ.

Увар Иванович лежеше на леглото си. Риза без яка, с голямо копче обхващаше пълната му шия и се спускаше на широки, свободни гънки върху неговите почти женски гърди, като оставаше да се вижда голям кипарисов кръст и: талисман. Леко одеяло покриваше дългите му крака. Една свещ мъждиво гореше на нощната масичка, до канче е квас, а и краката на Увар Иванович, на леглото, седеше омърлушен Шубин.

– Да – замислено казваше той, – омъжила се и се готви да заминава. Вашият племенник вика, крещя, та се чуваше из цялата къща; заключил се уж за потайно в спалнята, но не само лакеите и прислужниците, а и коларите можеха да чуят всичко! Той и сега фучи и кипи, с мене едващо не се сби, заплашва с бащиното си проклетие като мечка с дърво; но няма сила, Ана Василевна е убита, но нея много повече я съкрушава заминаването на дъщеря ѝ, отколкото женитбата ѝ, Увар Иванович раздвижи пръстите си.

– Майка – продума той, – такова...

– Вашият племенник – продължаваше Шубин – заплашва, че ще се оплаче и на митрополита, и на генерал губернатора, и на министъра, а пък ще се свърши с туй, че тя ще замине. Кой ще вземе да погубва своята собствена дъщеря! Ще се поежи и ще свие опашка.

– Право... нямат забеляза Увар Ивапович и отпи от канчето.

– Тъй, тъй. А каква буря от упреци, одумки, приказки ще се вдигне из Москва! От тях тя не се е изплашила... Впрочем тя стои над тях. Тя заминава – и къде? Дори е страшно да се помисли! Колко далече, в какво затънтено място! Какво я чака там? Като че я виждам нощем, във велика, при тридесет градуса студ да тръгва от някакъв хан. Разделя се с родината си, със семейството си; но аз я разбирам. Кого оставя тука? Кого е видяла? Курнатовци и берсеневци, и такива като моя милост: и това са все пак най-добрите. За какво да жали? Едно е лошо; казват, мъжът й дявол да го вземе, езикът ми не се обръща да произнесе тая дума, – казват, Инсаров храчел кръв; това е лошо. Видях го тия дни, лицето му... само да седнеш и моделираш по него Брут... Знаете ли кой е бил Брут, Увар Иванович?

– Какво има да се знае? Човек.

– Именно: „Човек е бил той.“ Да, лице чудесно, а болнаво, много болнаво.

– Щом ще се сражава... все едно – каза Увар Иванович.

– Щом ще се сражава, е все едно наистина: вие днес съвсем справедливо благоволявате да се изразявате, но да се живее, не е все едно. А пък тя ще иска да поживее с него.

– Младежка работа – отвърна Увар Иванович.

– Да, младежка, славна, смела работа. Смърт, живот, борба, падение, тържество, любов, свобода, родина... Добре, добре. Дай боже всекиму! Това не е, като да седиш до гуша в блатото и да се мъчиш да показваш, че ти е все едно, когато всъщност наистина ти е все едно. А там – опънати струни: или удряй върху тях, та да те чуе целият свят, или се провали!

Шубин склони глава на гърдите си.

– Да – продължи той след дълго мълчание. – Инсаров я заслужава. Но Впрочем що за глупост! Никой не я заслужава. Инсаров... Инсаров... Защо е това лъжливо смирение? Е, да речем, че той е юнак, ще устои, макар че досега е вършил същото, което и ние, грешните, пък ние да не сме някаква смет? Например аз, нима аз съм смет, Увар Ивапович? Нима бог толкова ме е онеправдал? Никакви способности, никакъв талант ли не ми е дал? Кой знае, може би името на Павел Шубин ще бъде след време славно име? Ето на масата ви един меден грош. Кой знае, може би някога, след сто години, тази мед ще се употреби за статуя на Павел Шубин, издигната в негова чест от благодарното потомство?

Увар Иванович се опря на лакътя си и се загледа в разгорещилия се художник.

– Далечна песен – продума той най-последно, като раздвижи пръстите си както обикновено, – за другите е дума, а ти... такова... за себе си.

– О, велики философе на руската земя! – възкликна Шубин. – Всяка ваша дума е чисто злато и не на мене..... на вас трябва да се издигне статуя и с това се заемат аз! Ето както сега лежите, в тази поза, в която не знаеш какво преобладава – леност или сила? – така и ще ви извая. Със справедливия си укор вие поразихте моя егизъм и моето самолюбие! Да! Да! Няма защо да говорим за себе си; няма защо да се хвалим. Няма още у нас нищо, няма хора, където и да погледнели. Всичко или дребосък, гризачи, хамдетчета, самоеди, или тъмнина и пустота подземена, или бърборковци, преливащи от пусто в празно, и барабанни палки! А пък и какви още има: изучили себе си до позорна тънкост, непрестанно опипват пулса си при всяко свое усещане и докладват сами на себе си: ето какво, казва, чувствавам аз, ето какво мисля. Полезно, сериозно занимание! Не, ако между нас нямаше свестни хора, не би избягало от нас това момиче, тая чувствителна душа не би се изплъзнала като риба във водата! И какво е това, Увар Иванович! Кога ще дойде нашето време? Кога у нас ще се родят хора?

– Почакай – отговори Увар Иванович, – ще се родят.

– Ще се родят! Ех ти, иочво! Черноземна сило! Ти ли каза: ще се родят? Но внимавайте, аз ще запиша думите ви. А защо гасите свещта?

– Спи ми се, лека нощ.

XXXI

Шубин каза истината. Неочакваното известие за сватбата на Елена едва не уби Ана Василевна. Тя легна на легло. Николай Артемович настоя пред нея да не пуска дъщеря си да се вества пред очите ѝ; той сякаш се зарадва, че случаят му даваше възможност да се покаже в пълната си тежест като господар на къщата, във всичката си сила на глава на семейството: той непрестанно вдигаше врява и крещеше на слугите и само повтаряше:

„Аз ще ви покажа кой съм, ще ви дам да разберете – почакайте!“ Докато той стоеше в къщи, Ана Василевна не виждаше Елена и се задоволяваше с присъствието на Зоя, която много усърдно ѝ услужваше, а в себе си мислеше: „Diesen Jnsaroff vorziehen – und wem!“³⁷. Но щом Николай Артемович излезеше (а това се случваше много често: Августина Христиановна наистина се бе върнала), Елена отиваше при майка си – и тя дълго, мълчаливо, със сълзи я гледаше. Този нем укор по-дълбоко от всичко друго проникваше в сърцето на Елена; не разкаianie чувствуваше тя тогава, а дълбока, безкрайна жалост, подобна на разкаianie.

– Мамичко, мила мамичко! – повтаряше тя, като целуваше ръцете ѝ. – Какво можех да направя? Аз не съм виновна, аз го обикнах, не можех да постъпя иначе. Обвинявайте съдбата; тя ме събра с човек, който не се харесва на татко, който ме откъсва от вас.

– Ох... – прекъсваше я Ана Василевна, – не ми напомняй за това! Като си спомня къде искаш да отидеш, сърцето ми се свива!

– Мила мамичко – отговаряше Елена, – утешете се поне с това, че можеше да бъде и по-лошо: аз можех да умра.

– Че аз и тъй не се надявам да те видя вече. Или ти ще свършиш живота си там, в някоя колиба (Ана Василевна си представяше България нещо като сибирските тундри), или аз не ще понеса раздялата.

– Не говорете тъй, добра ми мамичко, ние пак ще се видим, ще даде бог. А в България има също такива градове, както и тук.

– Какви градове! Там сега има война; сега там, мисля аз, където да погледнеш, все топове стрелят... Скоро ли се готвиш да заминаваш?

Скоро... ако само татко... Той иска да се оплаква, заканва се да ни раздели.

Ана Василевна вдигна очи към небето.

37. Да предпочете той Инелров – и пред кого! (нем.)

– Не, Леночка, той няма да се оплаче. Аз самата не бих се съгласила за нищо на света на тая сватба, по-скоро бих умряла, но извършеното не може да се поправи и аз не ще позволя да се опозорява моята дъщеря.

Така изминаха няколко дни. Най-после Ана Василевна се съвзе и една вечер се затвори с мъжа си насаме в спалнята. Всичко в къщи утихна и се умълча. Най-па-пред не се чуваше нищо; после загърмя гласът на Николай Артемевич, после се завърза спор, раздадох се викове, дочуваха се дори стенания... Шубин заедно с прислужниците и Зоя вече се готвеше отново да се яви на помощ; но шумът в спалнята започна малко по малко да отслабва, премина в говор – и замлъкна. Само от време на време се чуваха слаби хълцания – и те престанаха. Задрънчаха ключове, чу се скърцане от отваряне на бюрото... Вратата се отвори и се показа Николай Артемевич. Сурово погледна всички и се запъти към клуба; а Ана Василевна повика при себе си Елена, силно я прегърна и обляна в горчиви сълзи, промълви:

– Всичко е уредено, той няма да прави истории и нищо вече не ти пречи да заминеш... да ни оставиш.

– Ще позволите ли на Дмитрий да дойде да ви благодари? – попита Елена майка си, щом тя се успокои малко.

– Почакай, душко моя, не мога сега да срещна оня, който ни разделя... Ще се видим преди заминаването.

– Преди заминаването – печално повтори Елена.

Николай Артемевич бе се съгласил „да не прави истории“; но Ана Василевна не каза на дъщеря си срещу каква цена той даде съгласието си. Тя не й каза, че бе обещала да заплати всичките му дългове, пък и на ръка му бе дала хиляда рубли. На всичко отгоре той решително заяви на Ана Василевна, че не желае да се срещне с Инсаров, когото продължаваше да нарича „черногорец“, а като отиде в клуба, без всякаква нужда заговори със своя партньор, запасен генерал от инженерните войски, за сватбата на Елена. „Чухте ли – промълви той с престорена, небрежност, – че дъщеря ми от много голяма ученост се омъжи за някакъв студент.“ Генералът го погледна през очилата, изръмжа: „Хм!“ – и го попита на какво играе.

XXXII

А денят на заминаването приближаваше. Ноември: вече изтичаше, минаваха последните срокове. Инсаров отдавна бе свършил всичките си приготовления и гореше от желание по-скоро да се измъкне от Москва. И докторът го карате да бърза: „Вие имате нужда от топъл климат – казваше му той, тука няма да се поправите.“ Нетърпение измъчваше и Елена; тревожеше я бледността на Инсаров, неговата слабост. Тя често е, неволна уплаха гледаше изменените му черти. Положението ѝ в бащиния дом ставаше непоносимо. Майка и я оплакваше, като че бе умряла, а баща ѝ се отнасяше с нея презрително студено: близката раздяла тайно мъчеше и него, по той смяташе за свой дълг, дълг на оскърбен баща, да скрива чувствата си, слабостта си Ана Василевна пожела най-сетне да се види с Инсаров. Доведоха го при нея тайно, през задната врата. Когато той влезе в стаята ѝ, тя дълго не можа да заговори с него, не можа дори да се реши да го погледне: той седна до креслото ѝ и със спокойно уважение зачака първата ѝ дума. Елена също седеше тук и държеше в ръката си ръката на майка си. Ана Василевна вдигна най-последно очи и промълви: „Бог да ви съди, Дмитрий Никанорович...“ – и спря: укорите замряха на устата ѝ.

– Но вие сте болен – извика тя. – Елена, той е болен!

– Бях болен, Ана Василевна – отговори Инсаров, и сега още не съм се поправил съвсем; но се надявам родният въздух да ме възстанови окончателно.

– Да... България! – прошепна Ана Василевна и помисли: „Боже мой, българин, умиращ, гласът му сякаш излиза от бъчва, очите – изцъклени, истински скелет, палтото му като че е чуждо, жълт като смин и тя е негова жена, тя го обича... та това е някакъв сън...“ Но тя веднага се опомни.

– Дмитрий Никанорович – каза тя, – вие непременно... непременно ли трябва да заминете?

– Непременно, Ана Василевна.

Ана Василевна го погледна.

– Ох, Дмитрий Никанорович, да не дава бог да изпитате това, което изпитвам аз сега... Но вие обещавате да я пазите, да я обичате... Лишението вие няма да търпите, докато съм жива аз!

Сълзи задавиха гласа ѝ. Тя разтвори обятията си и Елена и Инсаров

я прегърнаха.

Съдбоносният ден настъпи най-после. Решено бе Елена да се сбогува с родителите си в къщи, а да търгне на път от квартирата на Инсаров. Заминаването бе определено за дванадесет часа. Четвърт час преди определеното време дойде Берсенев. Той предполагаше, че ще завари у Инсаров негови съотечественици, които ще искат да го изпратят; но всички те вече бяха заминали преди него; бяха заминали също и известните на читателя две тайнствени личности (те бяха свидетели на сватбата на Инсаров). Шивачът посрещна с поклон „добрия господин“; той, може би от мъка, а може би от радост, че мебелите оставаха за него, здравата се беше напил: жена му скоро го отведе. В стаята вече всичко беше наредено; куфар, превързан с въже, стоеше на пода. Берсепев се замисли: много спомени нахлуха в душата му.

Отдавна бе ударил дванадесет часът и коларят вече бе докарал конете, а „младите“ все още не идеха, Най-после се чуха бързи стъпки по стълбата и Елена влезе, съпроводена от Инсаров и Шубин. Очите ѝ бяха зачервени: тя бе оставила майка си припаднала – сбогуването беше много тежко. Елена вече повече от седмица не беше виждала Берсенев: в последно време той рядко ходеше у Стахови. Тя не очакваше да го срещне и извика: „Вие сте тук! Благодаря ви!“ – и се хвърли на шията му; Инсаров също го прегърна. Настъпи мъчително мълчание. Какво можеха да си кажат тия трима души, какво чувстваваха тези три сърца? Шубин разбра, че е необходимо с жив звук, с думи да прекрати това мълчание.

– Събра се пак нашето трио – заговори той, – ...за последен път! Да се покорим на повелите на съдбата, да поменем миналото с добро – и с бога напред в новия живот! „С бога, в далечния път“ – запя той и спря. Стана му изведнаж съвестно и неловко. Грешно е да се пее там, дето има покойник; а в тоя миг в тая стая умираше онова минало, за което той помена, миналото на хората, събрани в нея. То умираше, за да се възроди за нов живот може би... но все пак умираше...

– Е, Елена – започна Инсаров, като се обръщаше към жена си, – струва ми се, всичко е готово? Всичко е заплатено, прибрано. Остава само да се свали тоя куфар. Хазаин!

Хазаинът влезе в стаята заедно с жена си и дъщеря си. Той изслуша, като леко се олюляваше, нареждането на Инсаров, сложи куфара на рамото си и бързо изтича надолу по стълбата, троплейки с ботушите.

– Сега по руския обичай трябва да седнем – забеляза Инсаров.

Всички седнаха: Берсенев се настани на стария диван; Елена седна до него; хазайката и дъщеря ѝ приседнаха на прага. Всички млъкнаха; усмихваха се напрегнато и никоой не знаеше защо се усмихва; на всекиго се искаше да каже нещо на прощаване и всеки (с изключение, разбира се, на хазайката и дъщеря ѝ; те само блещеха очи), всеки чувствуваше, че в подобни моменти е позволено да се говорят само глупости, че всяка значителна или умна, или просто задушевна дума би била някак си неуместна, почти неискрена. Инсаров стана пръв и почна да се кръсти... „Сбогом, наша стаичке!“ – извика той.

Разнесоха се целувки, звънки, но студени целувки на раздяла, напътствени, недоизказани пожелания, обещания за писане, последни, полуподавени прощални думи...

Елена, цяла в сълзи, вече седнаше в шейната; Инсаров грижливо покриваше краката ѝ с килимче; Шубин, Берсенев, хазаинът, жена му, дъщеря му с все същата кърпа на главата, вратарят, един случаен майстор в халат на райета – всички стояха при входа, когато неочаквано в двора влетя една богата шейна, впрегната е буен кон, и от нея, изтърсвайки снега от яката на шинела, изскочи Николай Артемевич.

– Сварих ги, слава богу! – възкликна той и изтича към колата. – Ето ти, Елена, нашата последна родителска благословия – каза той, като се наведе под гюрука, извади от джоба на сюртука си малка иконичка, зашита в кадифено калъфче, и я сложи на шията ѝ. Тя заплака и започна да целува ръцете му, а в това време коларят измъкна от предната страна на шейната бутилка шампанско и три чаши.

– Е – каза Николай Артемевич, а сълзите му просто капеха по бобровата яка на шинела, – трябва да ви изпратим... и да ви пожелаем... – Той почна да налива шампанското; ръцете му трепереха, пяната преливаше и падеше иа снега. Той взе едната чаша, а другите две подаде на Елена и на Инсаров, който вече беше успял да се настани до нея. – Да ви даде бог... – започна Николай Артемевич, но не можа да се доизкаже – и изпи виното; те също пиха. – Сега би трябвало и вие, господа – прибави той, като се обръщаше към Шубин и Берсенев, но в тоя миг коларят подаря конете. Николай Артемевич затича редом с шейната. – И слушай, пиши ни – говореше той с пресеклив глас. Елена подаде глава и промълви: „Сбогом, татенце, Андрей Петрович, Павел Яковлевич, сбогом на всички, сбогом Русийо!“ и се облегна назад. Коларят замахна, изплюща с камшика; шейната заскърца, зави надясно от вратата и изчезна.

Беше светъл априлски ден. По широката лагуна, която отделяше Венеция от тясната ивица наносен морски пясък, наречена „Лидо“, се плъзгаше острогърда гондола, като се поклащаше ритмично при всеки тласък на дългото весло на гондолиера. Под niskия ѝ покрив на меки кожени възглавници седяха Елена и Инсаров.

Чертите на лицето на Елена не се бяха изменили много от деня на заминаването ѝ от Москва, но изразът ѝ бе станал друг: беше по-замислен и по-строг, а очите ѝ гледаха по-смело. Цялото ѝ тяло бе разцъфнало и косите ѝ сякаш по-пищно и по-гъсто лежаха край бялото ѝ чело и свежите ѝ бузи. Само на устните ѝ, когато не се усмихваше, проличаваше в едва забележима гънка скрита, постоянна грижа. Инсаров, напротив: изразът на лицето му беше все същият, но чертите му жестоко се бяха изменили. Той беше отслабнал, поостарял, побледнял, прегърбил се: почти непрекъснато кашляше с кратка, суха кашлица, а хлътналите му очи блестяха особено. По пътя от Русия Инсаров пролежа почти два месеца болен във Виена и едва в края на март пристигна с жена си във Венеция: оттука той се надяваше да се промъкне през Зара в Сърбия и в България; другите пътища бяха затворени за него. Войната вече кипеше на Дунав; Англия и Франция бяха обявили война на Русия, всички славянски земи се бунтуваха и се готвеха за въстание.

Гондолата спря до вътрешния край на „Лидо“. Елена и Инсаров тръгнаха по тясна пясъчна пътечка, засадена с охтичави дръвчета (садят ги всяка година и всяка година умират), по външния край на „Лидо“, към морето.

Те вървяха по брега. Адриатика плискаше пред тях мътиосините си вълни; те се пенеха, съскаха, блъскаха се и като се отдръпваха назад, оставяха на пясъка дребни раковини и късове морски треви.

– Какво тъжно място! – забеляза Елена. – Боя се да не е много студено тук за тебе; но аз се сещам защо ти искаше да дойдем тука.

– Студено! – възрази с бърза, но горчива усмивка Инсаров. – Хубав войник ще бъде, ако се боя от студа.

А дойдох тука... ще ти кажа защо. Гледам това море и ми се струва, че оттука моята родина е по-близо. Ето тя е там – добави той, като протегна ръка към изток. – Ето и вятърът оттам духа.

– Няма ли този вятър да докара кораба, който ти чакаш? – каза Елена. – Ето белее се платно, дали не е той?

Инсаров погледна в морската далечина, където му сочеше Елена.

– Рендич обеща след една седмица да уреди всичко – забеляза той. – На него, струва ми се, може да се разчита... Чувала ли си, Елена –

прибави той с внезапно въодушевление, – казват, че бедните далматински рибари са пожертвували оловните топчета – нали знаеш, тези тежестки, с които пушат мрежите на дъното – за куршуми! Пари нямали, живеят само от риболов; но с радост дали последното нещо, което имали, и сега гладуват. Какъв народ!

– Aufgepasst!³⁸ – извика зад тях един надменен глас. Чу се глух тропот от конски копита и някакъв австрийски офицер с къса сива туника и зелена фуражка прелетя край тях... Те едва успяха да се отдръпнат.

Инсаров мрачно погледна след него.

– Той не е виновен – промълви Елена, – ти знаеш, че тука те нямат друго място да обучават конете.

– Не е виновен – възрази Инсаров, – но със своя вик, с мустаците си, с фуражката си, с цялата си външност той разбунтува кръвта ми. Да се върнем.

– Да се върнем, Дмитрий. При това тука наистина духа. Ти не се пазеше след боледуването си в Москва и заплати за това във Виена. Трябваше сега да бъдеш по-предпазлив.

Инсаров не каза нищо, само предишната горчива усмивка се плъзна по устните му.

– Искаш ли – продължи Елена – да се повозим по Canal Grande³⁹. Та ние, откак сме дошли, не сме видели хубаво Венеция. А довечера ще отидем на театър: имам два билета в ложа. Казват, че дават нова опера. Искаш ли днешният ден да принадлежи само на нас, да забравим политиката, войната, всичко, да знаем само едно:

че живеем, дишаме, мислим заедно, че сме свързани завинаги... Искаш ли?

– Щом ти искаш това, Елена – отговори Инсаров, – значи, и аз го искам.

– Знаех това – забеляза с усмивка Елена. – Да вървим, да вървим.

Те се върнаха в гондолата, седнаха и поръчаха да ги возят бавно по Canal Grande.

Който не е виждал Венеция през април, той едва ли познава цялата неизказана прелест на тоя вълшебен град. Тишината и нежността на пролетта приличат на Венеция, както яркото лятно слънце – на великолепната Генуа, както златото и пурпурът на есента – на великия старец –

38. Пази се! (нем.)

39. Големият канал (итал.).

Рим. Като пролетта красотата на Венеция и трогва, и възбужда желаниа; тя мъчи и дразни неопитното сърце като обещание за близко, не загадъчно, но тайнствено щастие. Всичко в нея е светло, ясно и е обвито от приспивния воал на някаква влюбена тишина: всичко в нея мълчи, всичко е приветливо; всичко в нея е женствено, като се почне от самото й име: ненапрасно само тя е наречена Прекрасна. Грамади дворци, църкви се издигат леки и красиви като чуден сън на млад бог; има нещо приказно, нещо пленително странно в зеленосивия блясък и в копринените преливания на немите вълни на каналите, в безшумния бяг на гондолите, в отсъствието на груби градски звукове, грубо трополене, трясък и врява. „Венеция умира, Венеция запустя“ – ви казват нейните жители; но може би тъкмо тази последна пролет, прелестта на повяхването в самия разцвет, в тържеството на красотата й е липсвала. Който не я е виждал, той не я познава: нито Каналети, нито Гварди (да не говорим за най-новите живописци) са в състояние да предадат тая сребриста нежност на въздуха, тая отлитаща и едновременно близка далечина, това дивно съзвучие от най-изящни очертания и чезнещи багри. Който си е отживял, който е смазан от живота, няма защо да посещава Венеция: тя ще бъде за него горчива като спомена за несбъднати мечти от младини; но сладко ще бъде за оногова, в когото кипят още сили, който се чувства щастлив; нека той донесе своето щастие под нейните очарователни небеса и колкото и лъчезарно да е то, тя още ще го позлати с неувяхващо сияние.

Гондолата, в която седяха Инсаров и Елена, тихичко мина Riva dei Schiavoni⁴⁰, Двореца на дожите, Пиадзета и влезе в Големия канал. От двете страни се простираха мраморни дворци; те сякаш плаваха тихо от страни, като едва позволяваха на погледа да обхване и да разбере цялата им красота. Елена се чувствуваше дълбоко щастлива; в лазура на нейното небе имаше едно тъмно облаче – и то се отдалечаваше: Инсаров беше много по-добре тоя ден. Те доплуваха до стръмната арка Риалто и се върнаха назад. Елена се страхуваше от студа на черквите за Инсаров; но тя си спомни за академията delle Belle arti⁴¹ и каза на гондолиера да кара натам. Те бързо обходиха всичките зали на тоя малък музей. Нито познавачи, нито дилетанти, те не се спираха на всяка картина, не се напругаха: някаква светла веселост ги бе обхванала неочаквано. Изведнаж всичко им се стори много забавно. (Децата добре познават това

40. Крайбрежната улица Чианони (итал.).

41. Академия на изкуствата (итал.).

чувство.) За голяма почуда на тримата посетители англичани Елена се смя до сълзи на свети Марко от Тинторето, който скача от небето като жаба във вода, за да спаси измъчвания роб; Инсаров пък изпадна във възторг от гърба и прасците на онзи енергичен мъж в зелен плащ, който стои на пръв план в Тициановото Възнесение и дига ръце след Мадоната; затуй пък самата Мадона – прекрасна, силна жена, спокойно и величествено устремена към бога-отца – поразя и Инсаров, и Елена; хареса им също строгата и свята картина на стария Чима да Конеляно. Като излизаха от академията, те още веднъж погледнаха вървящите след тях англичани с дълги заешки зъби и увиснали бакембарди – и се засмяха; видяха гондолиера си с къса куртка и къси панталони – и се засмяха; видяха една продавачка с кокче бели коси на върха на главата – и се засмяха по-силно от преди; погледнаха се най-послед един друг в лицето – и се заляха в смях, а щом седнаха в гондолата – силно, силно си стиснаха ръцете. Стигнаха в хотела, изгичаха в стаята си и поръчаха да им донесат обяда. Веселостта не ги напусна по време на яденето. Черпеха се един друг, пиха за здравето на московските приятели, ръкопляскаха на прислужника за вкусното ястие от риба и все искаха от него живи *frutti di mare*⁴²; прислужникът свиваше рамене и удряше токове, а като излезеше, поклащаше глава, а веднаж дори с въздишка прошепна: „*Poveretti!*“ (Горките!) След обядата те отидоха на театър.

В театъра даваха опера от Верди, доста банална, искрено казано, по вече успяла да обиколи всички европейски сцени, опера, добре известна на русите – Травиата. Сезонът във Венеция беше минал и всички певци не стояха по-високо от равнището на посредствеността; всеки крещеше, колкото му глас държи. Ролята на Виолета изпълняваше една артистка, не особено известна, и като се съдеше по студенината, с която се отнасяше публиката към нея, малко обичана, но нелишена от дарба. Тя беше млада, не много хубава, черноока девойка, с не съвсем равен и вече поизхабен глас. Беше облечена до наивност пъстро и лошо: червена мрежа покриваше косите ѝ, рокля от избелял светлосин атлаз стягаше гърдите ѝ, дебели шведски ръкавици достигаха до острите ѝ лакти; та и откъде ли би могла тя, дъщеря на някакъв бергамски овчар, да знае как се обличат парижките камелии! Тя дори не умееше да се държи на сцената; но в играта ѝ имаше много правда и непринудена простота и пееше с оная особена страстност в израза и ритъма, която е присъща само на италианците. Елена и Инсаров седяха сами в тъмната ложа, до самата сцена;

42. Морски плодове, т.е. раковинки, които се ядат (итал.).

веселото настроение, което ги беше обзело в академията *delle Belle arti*, все още не беше минало. Когато бащата на нещастния младеж, попаднал в мрежата на съблазнителната, се появи на сцената в жълтозелен фрак и разчорлена бяла перука, изкриви уста и сам предварително смутен, пушна тъжно басово тремоло, те едва не прихнаха... Но играта на Виолета ги завладя.

– На това нещастно момиче почти не му ръкопляскат – каза Елена, – а аз хиляди пъти го предпочитам пред някаква самоуверена второстепенна знаменитост, която би се кълчила и кривила само за да произведе ефект. На нея сякаш съвсем не ѝ е до шега; виж, тя не забелязва публиката.

Инсаров се наведе от края на ложата и внимателно загледа Виолета.

– Да – промълви той, – тя не се шегува: на смърт лъха.

Елена замълча.

Започна третото действие. Завесата се вдигна. Елена трепна, като видя това легло, тия спуснати пердета, шишета с лекарства, притулената лампа. Спомни си близкото минало... „А бъдещето? А настоящето?“ – мина през ума ѝ. Като че нарочно в отговор на престорената кашлица на актрисата се чу в ложата глухата истинска кашлица на Инсаров... Елена крадешком го погледна и веднага придаде на лицето си безгрижен и спокоен израз; Инсаров я разбра и сам започна да се усмихва и тихичко да приглася на пеенето.

Но той скоро замълча. Играта на Виолета ставаше по-хубава, все по-свободна. Тя се отърси от всичко странично, от всичко ненужно и намери себе си; рядко, най-висше щастие за артиста! Тя изведнаж премина оная черта, която не може да се определи, но отвъд която живее красотата. Публиката трепна учудена. Некрасивата девойка с поизхабения глас започваше да я увлича, да я завладява. Но вече и гласът на певицата не звучеше уморено: той се стопли и засили. Появи се Алфредо, радостният вик на Виолета едва не вдигна оная буря, името на която е *fanatismo* и пред която нашите северни резове са нищо... Един миг – и публиката пак замря. Започна дуетът, най-хубавото място в операта, в който композиторът е успял да изрази всички съжаления на безумно пропиляната младост, последната борба на отчаяната и безсилна любов. Увлечена, обхваната от повеея на общото съчувствие, със сълзи на артистична радост и истинско страдание в очите, певицата се отдаде на подемащата я вълна, лицето ѝ се преобрази и пред страшния призрак на внезапно приближилата се смърт думите: „*Lascia mi vivere... morir si*

giovanе!“ („Остави ме да живея... да умра толкова млада!“) се изтръгнаха от нея с такъв достигаш до небето порив на молба, че целият театър се разтърси от бесни ръкопляскания и възторжени викове.

Елена цяла изстина. Тя тихо затърси с ръката си ръката на Инсаров, намери я и силно я стисна. Той отвърна на нейното ръкостискане, но нито тя го погледна, нито той нея. Това ръкостискане не приличаше на онова, което те преди няколко часа си бяха разменили в гондолата.

Те заплуваха към своя хотел пак по Canal Grande. Нощта вече бе настъпила – светла, нежна нощ. Същите дворци се заредиха срещу тях, но сега те изглеждаха други. Ония, които бяха осветени от луната, златисто се белееха и в самата тая белота сякаш изчезваха подробностите на украшенията и очертанятия на прозорците и балконите; те по-ясно се очертаваха върху зданията, залепи от леката мъгла на спокойната сянка. Гондолите с малките си червени светлилки сякаш плаваха още по-тихо и по-бързо; тайнствено блестяха техните стоманени гребени, тайнствено се издигаха и спускаха веслата пад сребърните пръски на развълнуваната вода; тук-там кратко и тихо се обаждаха гондолиери (те сега никога не пеят); други звуци почти не се чуваха. Хотелът, в който живееха Инсаров и Елена, се намираше на Riva dei Schiavoni; още нестигнали до хотела, те слязоха от гондолата и прекосиха няколко пъти площада Свети Марко, йод арките, където пред малките кафенета се тълпеше много празносчитащ народ. Да вървиш заедно с любимото същество в чужд град, сред чужди хора, е някак особено приятно; всичко ти се струва прекрасно и значително, на всички желаяш добро, спокойствие и същото щастие, с което си изпълнен: ти. Но Елена не можеше вече безгрижно да се отдава на чувството си на щастие: сърцето ѝ, разтърсено от неотдашните впечатления, не можеше да се успокои; а Инсаров, минавайки край Двореца на дожите, посочи мълчаливо дулата на австрийските оръдия, които се виждаха изпод долните сводове, и нахлупи шапка над веждите си. При това той се чувствуваше уморен – и като погледнаха за последен път черквата „Св. Марко“, нейните куполи, където под лунните лъчи върху синкавото олово нламаха петна от фосфоресцираща светлина, те бавно се върнаха в квартирата си.

Прозорците на стаичката им гледаха към широката лагуна, която се простира от Riva dei Schiavoni до Джиудеки. Почти срещу техния хотел се издигаше островърхата кула на „Св. Георги“; надясно високо във въздуха светеше златното кълбо на Догана и нагиздена като невеста, се издигаше най-красивата от черквите, „Retentore“ на Паладио; наляво се чернееха мачти и рей ла кораби, комини на параходи; тук-там като

голямо крило висеше наполовина свито платно и флагвете едва потрепваха. Инсаров седна до прозореца, но Елена не му позволи дълго да се любува на гледката; изведнаж тя усети, че той вдигна температура, обхвана го някаква убийствена слабост. Тя го сложи на леглото и като почака да заспи, тихичко се върна при прозореца. О, как тиха и ласкава беше тая нощ, с каква смирена кротост дишаше лазурният въздух, как всяко страдание, всяка мъка трябваше да стихне и да заспи под това ясно небе, под тия свети, невинни лъчи! „О, боже – мислеше Елена, – защо е смъртта, защо са раздялата, болестта и сълзите? Или защо е тая красота, това сладостно чувство на надежда, защо е успокоителното съзнание за трайно убежище, неизменна защита, безсмъртно покровителство? Какво значи това усмихнато, благославящо небе, тая щастлива, отпочиваща земя? Нима всичко това е само в нас, а вън от нас е вечен мраз и безмълвие? Нима ние сме сами... сами... а там, навсякъде, във всички тия недосегаеми бездни и дълбини всичко, всичко ни е чуждо? Защо е тогава тая жажда и радост от молитвата? («Morir si giovane» – зазвуча в душата й...) Нима не може да се измоли, да се предотврати, да се спаси... О, боже, нима не може да се вярва в чудото?“ Тя сложи глава върху сключените си ръце. „Стига? шепнеше тя. Нима вече стига! Аз бях щастлива, не минути, не часове, не цели дни..... не, цели седмици наред. А с какво право?“ Тя се уплаши от своето щастие. „А ако това не бива?.....помисли тя. – – Ако това не се дава даром? Та то беше небе... а ние сме хора, бедни, грешни хора...“ Morir si giovane... „О, тъмен призрак, махни се! Не само на мене е нужен неговият живот!“

„Но ако това е наказание. – помисли тя пак, ако трябва сега напълно да заплатим за вината си? Моята съвест мълчеше, тя и сега мълчи, но нима това е доказателство за невинност? О, боже, нима сме толкова престъпни! Нима ти, който си създал тая нощ, това небе, ще пожелаеш да пи накажеш заради туй, че сме обичали? А ако е така, ако той е виновен, ако аз съм виновна – прибави тя с неволен порив, тогава нека той, о, боже, нека ние двамата умрем поне от честна, славна смърт – там, в неговите родни поля, а не тук, не в тая глуха стая.“

„А мъката на бедната, самотна майка?“ – се запита тя, но сама се смути и не намери възражение на въпроса си. Елена не знаеше, че щастие то на всеки човек е изградено върху нещастие то на друг, че дори изгодата и удобствата му искат, както статуята – пиедестал, неизгодата и неудобствата на другите. Рендич! – прошепна в съня си Инсаров.

Елена приближи на пръсти до леглото му, наведе се над него и обърса потта от лицето му. Той повъртя глава на възглавницата и

утихна.

Тя пак отиде до прозореца и пак я завладяха нейните мисли. Почна сама себе си да уговаря и да се уверява, че няма причина да се страхува. Дори се засрами от своята слабост. „Нима има опасност? Нима не му е по-добре? – шепнеше тя. – Та ако не бяхме днес на театър, не би ми дошло това на ум.“ В тоя миг тя видя високо над водата бяла чайка; вероятно я беше изплашил някой рибар и тя летеше мълчаливо, с неравен полет, сякаш диреше място, където да кацне. „Ето, ако тя прилети насам – помисли Елена, – това ще бъде хубав знак...“ Чайката закръжи на едно място, сви криле – и като простреляна, с жален вик падна някъде далече зад един тъмен кораб. Елена потрепери, а после ѝ стана срамно, че потрепера, и без да се съблича, легна на леглото, до Инсаров, който дишаше тежко и често.

XXXIV

Инсаров се събуди късно, с тъпа болка в главата, с чувство, както той се изрази, на безобразна слабост по цялото тяло. Но той стана.

– Рендич не дохожда ли? – беше първият му въпрос.

– Не още – отговори Елена и му подаде последния брой на „Osservatore Triestino“⁴³, в който много се говореше за войната, за славянските земи, за княжествата.

Инсаров започна да чете; тя се зае да му приготви кафето. Някой почука на вратата.

„Рендич“ – помислиха двамата, но оня, който почука, се обади на руски: „Мога ли да вляза?“ Елена и Инсаров се спогледаха с почуда, но без да дочака отговора им, в стаята влезе контешки облечен човек с малко, остро личице и живи очички. Той цял сияеше, сякаш току-що бе спечелил много пари или беше чул много приятна новина.

Инсаров се понадигна от стола.

– Вие не ме познахте – заговори непознатият, като безцеремонно пристъпи към него и любезно се поклони на Елена. – Лупояров, спомнете, ли си, в Москва се срещнахме у Е...ви?

– Да, у Е...ви – каза Инсаров.

– Разбира се, разбира се! Моля ви да ме представите на вашата съпруга. Госпожо, аз винаги дълбоко съм уважавал Дмитрий Василевич... (той се поправи: Никанор Василевич) и съм много щастлив, че имам най-сетне честта да се запозная с вас. Представете си – продължаваше той, като се обръщаше към Инсаров, – аз едва снощи научих, че сте тук. Аз също живея в тоя хотел. Какъв град е тази Венеция – поезия и само поезия! Едно е ужасно: на всяка крачка проклети австрийци! Дотегнаха ми тези австрийци! Ах, да, чухте ли, на Дунав станало решително сражение: триста турски офицери убити, Силистра превзета, Сърбия вече се обявила за независима. Вие, разбира се, като патриот, трябва да сте във възторг? В самия мене славянската кръв също кипи! Но аз ви съветвам да бъдете по-внимателни; аз съм сигурен, че ви следят. Ужасен шпионаж има тук! Вчера ме приближава някакъв подозрителен човек и пита русин ли съм. Казах му, че съм датчанин... Но вие изглеждате болен, прелюбезни Никанор Василевич. Трябва да се полекувате; госпожо,

43. „Триестки наблюдател“ (итал.)

вие трябва да полекувате вашия мъж, аз вчера като луд съм тичал по дворци и по църкви – нали и вие сте ходили в Двореца на дожите? Какво богатство навсякъде! Особено тая голяма зала и мястото на Марипо Фалиеро; така и пише: „Decapitati pro criminibus“⁴⁴. Бях и в знаменитите затвори: ето къде се възмути душата ми – аз, може би си спомняте, всякога съм обичал да се занимавам със социални въпроси и съм въставал против аристокрацията – ето къде бих завел защитниците на аристокрацията... – в тия затвори; справедливо е казал Байрон: „I stood in Venice“⁴⁵; впрочем и той е бил аристократ. Аз винаги съм бил за прогреса. Младото поколение е цялото за прогреса. А какви са англо-французите? Ще видим много ли ще направят: Бустрада и Палмерстон. Вие знаете, Палмерстон стана пръв министър, Не, каквото и да казвате, руският юмрук не е шега. Ужасен мошеник е този Бустрада! Искате ли, аз ще ви дам „Les Chatiments“ de Victor Hugo⁴⁶. Чудно е! „L'avenir – le gendarme de Dieu“⁴⁷ – малко смело казано – но силно, силно. Добре е казал и княз Вяземски: „Европа повтаря: Баш-Кадък-Лар, без да сваля очи от Синоп.“ Обичам поезията. Имам: и последната книжка на Прудон, всичко имам. Не зная вие, но аз се радвам на войната; само дано не ме потърсят у нас в Русия, аз се готвя да замина за Флоренция, Рим: във Франция не може – та мисля в Испания – там жените, казват, са чудни, само беднотия и насекоми имало много. Бих отскочил до Калифорния, но нас, руснаците, нищо не ни струва, по аз обещах на един редактор да изуча в подробности въпроса за търговията в Средиземно море. Ще кажете, че предметът не е интересен, специален, но на нас са нужни, нужни са ни специалисти, стига сме философствували, сега е нужна практика, практика... Но вие сте много болен, Никанор Василевич, аз може би ви уморявам, но все пак ще поседя още малко...

И дълго още дрънка по тоя начин Лупояров, а като си отиваше, обеща да дойде пак.

Измъчен от неочакваното посещение, Инсаров легна на дивана.

– Ето – с горест промълви той, като погледна Елена, – ето го вашето младо поколение! Някои важничат и се докарват, а в душата си са също такива безделници като тоя господин.

Елена не възрази на мъжа си: в тоя момент нея много повече я безпокоеше слабостта на Инсаров, отколкото състоянието на цялото младо

44. Обезглавен за престъпление (лат.).

45. Стоях във Венеция на моста на въздишките (англ.).

46. „Възмездие“ от Виктор Юго (фр.).

47. Бъдещето – изпълнител на providението (фр.).

поколение в Русия... Тя седна до него и се залови да работи нещо. Той беше затворил очи и лежеше неподвижно, страшно бледен и слаб. Елена погледна рязко очертания му профил, изпънатите му ръце и внезапен страх сви сърцато ѝ.

– Дмитрий... – започна тя.

Той трепна.

– Какво? Рендич ли дойде?

– Не е още... но как мислиш – ти имаш огън, ти наистина не си съвсем здрав, да извикаме ли лекар?

– Тоя дърдорко те изплаши. Няма нужда. Ще почина малко и всичко ще мине. Следобед пак ще отидем... някъде.

Минаха два часа... Инсаров все лежеше на дивана, но не можеше да заспи, макар да не отваряше очи, Елена не се отделяше от него; тя изпусна работата си на коленете и не помръдваше.

– Защо не спиш? попита го тя най-после.

– Почакай. – Той взе ръката ѝ и я сложи под главата си. – Ето така... е добре. Събуди ме веднага щом дойде Рендич. Ако каже, че корабът е готов, ние веднага ще тръгнем... Трябва всичко да се събере.

– Ще го съберем лесно – отговори Елена.

– Какво дрънкаше тоя човек за сражения, за Сърбия – продума след малко Инсаров. – Сигурно всичко е измислица. Но трябва, трябва да вървим, Не бива да се губи време... Бъди готова.

Той заспа и в стаята утихна.

Елена облегна глава на гърба на креслото и дълго гледа през прозореца. Времето се развали; задуха вятър. Големи бели облаци бързо се носеха по небето, тънка мачта се клатеше и далечината, дълъг флаг е червен кръст непрекъснато се издигаше, падаше и пак се издигаше. Махалото на старинния часовник чукаше тежко, с някакво печално съскане. Елена закри очи. Тя бе спала лошо цялата нощ; след малко и тя заспа.

Странен сън ѝ се присъни. Сънува, че плува в лодка по Царицинското езеро с някакви непознати хора. Те мълчат и седят неподвижно, никой не гребе; лодката се предвижва сама. На Елена не ѝ е страшно, но ѝ е досадно: би ѝ се искало да научи какви са тия хора и защо е с тях. Тя гледа, а езерото се разширява, бреговете му се губят – това вече не е езеро, а неспокойно море: огромни, лазурни, мълчаливи вълни величествено клатушкат лодката; нещо гърмящо, страшно се надига от дъното; неизвестните пътници изведнъж скачат, крещят, махат с ръце... Елена познава лицата им; баща ѝ е между тях. Но някакъв бял вихър връхлита

върху вълните... всичко се завъртя, смеси се... Елена се оглежда: както преди наоколо всичко е бяло; но това е сняг, сняг, безкраен сняг. И тя вече не е в лодката, тя пътува както от Москва в шейна; тя не е сама: до нея седи малко същество, увито в извехтяла дреха. Елена се вира; това е Катя, нейната бедна другарка. Страшно ѝ става на Елена. „Нима Катя не е умряла?“ – мисли си тя.

– Катя, къде отиваме ние с тебе?

Катя не отговаря и се завива в дрешката си; тя зъзне. На Елена също ѝ е студено; тя гледа край пътя: градът се вижда в далечината през снежен прах. Високи бели кули със сребърни кубета... Катя, Катя, Москва ли е това? „Не – мисли Елена, – това е Соловецкият манастир: там има много, много малки, тесни килии, като в кошер; там е задушно, тясно – там е затворен Дмитрий. Аз трябва да го освободя...“ Изведнъж една бяла, зинала пропаст се разтваря пред нея. Шейната пада, Катя се смее. „Елена! Елена!“ – чува се глас от бездната.

„Елена!“ – звучи ясно в ушите ѝ. Тя бързо вдигна глава, обърна се и се вцепени: Инсаров, бял като сняг, снега от нейния сън, се бе надигнал на дивана и я гледаше с големи, светли, страшни очи. Косите му се бяха разпилели по челото, устните бяха страшно отворени. Ужас, смесен с някакво тъжно умиление, изразяваше неговото внезапно променило се лице.

– Елена – произнесе той, – умирам!

Тя с вик падна на колене и се притисна към гърдите му.

– Всичко е свършено – повтори Инсаров, – умирам... Прощавай, моя бедна! Прощавай, моя родино!...

И той падна възник на дивана.

Елена излезе тичешком от стаята, започна да вика за помощ, прислужникът хукна за доктор. Елена падна до Инсаров.

В тоя миг на прага на вратата се показа човек широкоплещест, загорял, в дебело пухкаво палто и мушамена ниска шапка. Той се спря в недоумение.

– Рендич! – възкликна Елена. – Вие ли сте!

Вижте, за бога, прилоша му! Какво става с него? Боже! Боже! Той вчера излиза, ей сега говореше с мене...

Рендич нищо не каза и само се отстрани. Край него бързо се промъкна малка фигурка с перука и очила: това беше докторът, който живееше в същия хотел. Той се приближи до Инсаров.

– Сеньора – каза той след няколко минути, – господин чужденецът е мъртъв – il signore forestere e morto – от аневризъм, комбиниран с

увреждане на белите дробове.

XXXV

На другия ден в същата стая, до прозореца, стоеше Рендич; пред него, завита с шал, стоеше Елена. В съседната стая лежеше в ковчег Инсаров. Лицето на Елена беше и изплашено, и безжизнено; на челото, между веждите, се бяха появили две бръчици: те придаваха напрегнат израз на неподвижните ѝ очи. На прозореца бе оставено разтворено писмо от Ана Василевна. Тя викаше дъщеря си в Москва поне за един месец, оплакваше се от самотата си, от Николай Артемович, поздравяваше Инсаров, като питаше за здравето му, и го молеше да пусне жена си.

Рендич беше далматинец, моряк, с когото Инсаров се бе запознал по време на своето пътуване към родината си и когото намери във Венеция. Той беше човек суров, груб, смел и предан на славянското дело. Презираше турците и ненавиждаше австрийците.

– Колко време трябва да останете във Венеция? – запита го по италиански Елена. И гласът ѝ беше безжизнен като лицето ѝ.

– Един ден, за да натоварим и да не възбудим подозрение, а след туй право в Зара. Няма да зарадвам нашите земляци. Отдавна го чакаха; на него се надяваха.

– На него се надяваха – повтори машинално Елена.

– Кога ще го погребете? – попита Рендич. Елена не отговори веднага.

– Утре.

– Утре? Аз ще остана: искам да хвърля шепа пръст на гроба му. Трябва и на вас да помогна. А по-добре би било да лежи в славянска земя.

Елена погледна Рендич.

– Капитане – каза тя, – вземете и мене, и него и ни преведете на другата страна на морето, далеч оттука. Възможно ли е?

Рендич се замисли.

– Възможно е, само че е свързано с много главоболия. Ще трябва да се разправяме с тукашното проклето началство. Но да предположим, че всичко наредим, че го погребем там, как ще ви върна назад?

– Няма да има нужда да ме връщате назад.

– Как? А къде ще останете?

– Аз ще си намеря място; само ни вземете, вземете мене.

Рендич се почеса по тила.

– Както обичате, но всичко това е много главоболие. Ще отида да се опитам: а вие ме чакайте тука след два часа.

Той излезе. Елена отиде в съседната стая, облегна се на стената и дълго стоя като вкаменена. После коленичи, но не можа да се моли. В душата ѝ нямаше укори; тя не се осмеляваше да пита бога защо не я пощади, не я пожали, не я опази, защо я наказва повече, отколкото заслужаваше вината ѝ, ако е имало вина? Всеки от нас е виновен вече за това, че живее, и няма такъв велик мислител, няма такъв благодетел на човечеството, който заради ползата, която принася, би могъл да се надява, че има право да живее... Но Елена не можеше да се моли: тя се бе вкаменила.

Същата нощ една широка лодка отплува от хотела, дето живееха Инсарови. В лодката седеше Елена с Рендич и имаше един дълъг сандък, покрит с черно сукно. Те плуваха около един час и доплуваха найсетне до едно малко двумачтово корабче, което беше закотвено в самия изход, на пристанището. Елена и Рендич се качиха на кораба; моряците внесоха сандъка. Към полунощ се вдигна буря, но рано сутринта корабът вече минаваше Лидо. През деня бурята се разрази със страшна сила и опитните моряци в канторите на „Лойд“ клатеха глави и не чакаха нищо добро. Адриатическо море между Венеция, Триест и далматинския бряг е извънредно опасно.

Три седмици след заминаването на Елена от Венеция Ана Василевна получи в Москва следното писмо:

„Мили ми родители, завинаги се прощавам с вас. Повече няма да ме видите. Вчера почина Дмитрий. Всичко е свършено за мене. Днес заминавам с неговото тяло за Зара. Ще го погребат и какво ще стане с мен, не зная. Но аз нямам друга родина освен родината на Д. Там се готви въстание, готвят се за война; аз ще стана милосърдна сестра; ще се грижа за болни, ранени. Не зная какво ще стане с мене, но аз и след смъртта на Д. ще остана вярна на паметта му, на делото на целия му живот. Аз научих български и сръбски. Вероятно няма да понеса всичко това – толкова по-добре. Аз съм на края на бездната и трябва да падна. Съдбата ни свърза ненапрасно: кой знае, може би аз го убих; сега е негов ред да ме повлече след себе си. Аз търсех щастие – а ще намеря може би смърт. Изглежда, така е трябвало; изглежда, имало е вина... Но смъртта всичко прикрива и примирява, нали? Простете ми

всички огорчения, които ви причиних: това не зависеше от мене. А да се върна в Русия – защо? Какво ще правя в Русия?

Приемете моите последни целувки и благословии и не ме осъждайте.

Е.“

Оттогава минаха вече около пет години и никакво известие не дойде повече за Елена. Безплодни останаха всички писма, запитвания; напразно сам Николай Артемович след сключване на мира ходи във Венеция и в Зара; във Венеция той научи онова, което е вече известно на читателя, а в Зара никой не можа да му даде положителни сведения за Рендич и кораба, който той бе наел. Носеха се слухове, че уж преди няколко години морето след силна буря изхвърлило на брега ковчег, в който намерили трупа на някакъв мъж... По други, по-достоверни сведения, този ковчег съвсем не бил изхвърлен от морето, а бил докаран и погребан край брега от една дама-чужденка, пристига ала от Венеция; някои прибавяха, че видели после чая дама в Херцеговина, при войската, която тогава се събирала; описваха дори: облеклото, черно от главата до петите. Както и да е, следите на Елена изчезват завинаги и безвъзвратно и никой не знае жива ли е още, крие ли се някъде, или се е свършила малката игра на живота, свършило се е лекото му кипене и е дошъл редът на смъртта. Случва се човек да се събуди и с неволна уплаха да се запита: нима съм вече на тридесет... четиридесет... петдесет години? Как така скоро мина животът? Как тъй смъртта е дошла толкова близко? Смъртта е като рибар, който е уловил риба в мрежата си и я оставя временно във водата: рибата още плува, по тя е в мрежата и рибарят ще я изтегли – когато поиска.

Какво стана е останалите лица от нашия разказ? Ана Василевна е още жива; тя много остаря след удара, който я поразил, оплаква се по малко, но много повече тъгува. Николай Артемович също остаря и побеля и се раздели с Августина Христиановна... Той сега ругае всичко чуждестранно. Икономката му, хубава тридесетгодишна жена, рускиня, ходи с копринени рокли и носи златни пръстени и обеци. Курнатовски, като човек с темперамент и с, качество на енергичен брънет, любител на миловидни блондинки, се ожени за Зоя; тя при него стана много покорна и дори престана да мисли по немски. Берсенев се намира и Хайделберг; изпратиха го на държавни разноси в чужбина; той посети Берлин, Париж и не си губи напразно времето; от него ще излезе добър професор. Учената публика обърна внимание на две негови статии: За някои

особености на древногерманското право в съдебните наказания, и За значението на градското начало във въпроса за цивилизацията; жалко само, че двете статии са написани на малко тежък език в са изпъстрени с чужди думи. Шубин е в Рим; той се предаде цял: на своето изкуство, минава за един: от най-забележителните и многообещаващи млади скулптори. Строгите пуристи намират, че той не е изучил достатъчно древните художници, че няма „стил“ и го причисляват към франзуцката школа; англичаните и американците го отрупват с поръчки. В последно време много шум вдигна една негова. „Вакхапка“; руският граф Бобошкин, известен богаташ, се готвеше да я купи за 1000 скуди, но предпочете да даде 3000 на друг скулптор, французин *pur sang*⁴⁸, за групата, изобрязваща „Млада селянка, умираща от любов на гърдите на Гения на пролетта“. Шубин рядко си пишеше с Увар Иванович, който единствен никак и в нищо не се измени. „Помните ли... писа му той наскоро... какво ми казахте в оная нощ, когато научихме за брака на бедната Елена, когато аз седях на вашия креват и разговарях с вас? Помните ли, аз ви питах ще се родят ли и у нас: хора, а вие ми отговорихте: «Ще се родят.» О, черноземна сило! И ето сега аз, оттука, «от моето прекрасно далече», пак ви питам: «Е, какво, Увар Иванович, ще се родят ли?»“

Увар Иванович раздвижи пръсти и устреми в далечината своя загадъчен поглед.

КРАЙ

48. Чистокръвен! (итал.).

© 1974 Георги Константинов, превод от руски

Иван Тургенев
Накануне, 1859

Сканиране, разпознаване и редакция: unicode, 2007

Публикация:

Иван Сергеевич Тургенев
Романи и повести
В навечерието
Превел от руски: Г. Константинов
Народна култура, София, 1974

И. С. Тургенев
СОБРАНИЕ СОЧИНЕНИЙ В ДВЕНАДЦАТИ ТОМАХ
НАКАНУНЕ
Государственное издательство художественной литературы
Москва 1958
Тираж 300 000

Свалено от „Моята библиотека“ [<http://purl.org/NET/mylib/text/4501>]